

Ontdekkingen over Genesis

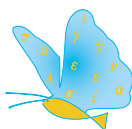


P.J. Wiseman

Ontdekkingen over Genesis

Het eerste Bijbelboek in het licht
van archeologisch onderzoek

door P.J. Wiseman C.B.E.



Vlichthus

Oorspronkelijke titel:
"New Discoveries in Babylonia about Genesis"

Vertaald door: ds. W.C. van Hattem

Omslagtekst: ds. W.C. van Hattem

Uitgegeven in 1960 door Jan Haan N.V. Groningen

© 2004 Vlichthus Bijbelinformatie - Oss
ISBN-nr.: 978-90-808032-4-4

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord van P. J. Wiseman

1.	Inleiding	9
2.	Opgravingen in het land van Genesis	14
3.	De vroeg-historische ontwikkeling	32
4.	Schrijfmethoden van 5000 jaar geleden	40
5.	De sleutel voor de verklaring van Genesis	52
6.	De ouderdom van Genesis	71
7.	Wie schreef de oorspronkelijke tabletten?	85
8.	De eerste uitgave van Genesis	97
9.	Geschiedenis der schriftkritiek	109
10.	De kritiek onder kritiek	117
11.	Genesis en de kritiek	122
12.	Het gebruik van de Godsnamen in Genesis	129
13.	Wat wil de schriftkritiek?	142
14.	Bijbel en Babel	148
15.	Het Nieuwe Testament en Genesis	152
16.	Jezus Christus en Genesis	156
17.	Samenvatting	162

Voorwoord

Door de toenemende belangstelling voor de resultaten van de opgravingen is het Oude Testament weer opnieuw binnen ons gezichtsveld gekomen. Steeds meer mensen raken met de vele verbazingwekkende ontdekkingen uit het oude Oosten vertrouwd. Vandaar is het vanzelfsprekend dat velen zich afvragen of daardoor geen nieuw licht valt over het Oude Testament; dat wil zeggen op de daarin genoemde volken met hun verschillende zeden en talen. In de laatste jaren zijn daarom een groot aantal boeken verschenen die duidelijk maken hoeveel buitenbijbelse bronnen men met vrucht gebruiken kan voor het verstaan van de Heilige Schrift. Naast de vele populair-wetenschappelijke werken, waarvan de waarde verschillend is - reeds daardoor begrensd dat aan het grotere publiek meestal oudere en door de snelle groei van het materiaal, verouderde resultaten aangeboden worden - zijn voor alles de boeken van Professor J. B. Pritchard te noemen: "The Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament" (2e druk 1955). Deze zullen zeker standaardwerken voor vele jaren blijven.

De nieuwe ontdekkingen zijn echter nog niet gebruikt om de literaire problemen van de Pentateuch en in het bijzonder van Genesis op te helderen, ofschoon de recente vondst van de rollen van de Dode Zee de aandacht van de gehele wereld weer op de tekst van de Bijbel gericht heeft. Duizenden kleitabletten uit Babylon geven ons een met recht veelomvattend beeld van de tijd die ons uit de eerste hoofdstukken van Genesis bekend is. In het licht van deze oude tekstgetuigen blijken de Bijbelse verhalen van de aartsvaders getrouwe weergaven van hun omgeving te zijn. Onderzoekers, zoals S. M. Kramer, hebben op de vele paral-

lellen geweest die er zijn tussen de vroegste Sumerische literatuur - deze stamt uit de tijd van vóór 2000 v. Chr. - en de aanvangshoofdstukken van Genesis. Zijn boek: "From the Tablets of Sumer" (1956) brengt ons in tot nu toe volledig onbekende gebieden en opent een periode van onderzoek waarin men voor alles zal trachten nog meer licht op het derde millennium vóór Christus te laten vallen.

Terwijl de archeologen steeds verder in het verleden doordringen en reeds een groot aantal verrassende resultaten konden overleggen, tracht men in Scandinavië weer een theorie uit de vorige eeuw nieuw leven in te blazen. Volgens die theorie speelde bij de overlevering van de vroeg-Hebreeuwse geschriften de mondelinge traditie de hoofdrol. Deze opvatting wordt door Assyriologen beslist ontkend, daar zij uit hun oude teksten zien wat er in die vroegste tijd reeds allemaal in het Tweestromenland schriftelijk werd vastgelegd. De veronderstelling van de mondelinge overlevering verliest steeds meer aan waarschijnlijkheid.

Deze nieuwere inzichten hebben natuurlijk ook gevolgen voor de vraag naar het ontstaan en de datering van de eerste Bijbelboeken, in het bijzonder van Genesis. De pogingen tot nu toe aangewend om de ouderdom te bepalen met behulp van bronnensplitsing, rusten op veronderstellingen die reeds lang achterhaald zijn. Wij kunnen er niet meer aan voorbijgaan dat de nog algemeen geldende opvattingen over het ontstaan van de boeken van de Bijbel aan een onderzoek onderworpen moeten worden. Dit nu is in dit boek geschied. Dit boek is een poging ons toenemende inzicht in de tijd van de aartsvaders met de Bijbelse gegevens te vergelijken. Mijn vader heeft in 1936 deze gedachten voor het eerste gepubliceerd. Nadien is er op het gebied van

het archeologisch onderzoek natuurlijk van alles gebeurd. Maar er is niets gevonden wat met zijn grondstelling in strijd was. Daarom komt men er niet onderuit zich ernstig met zijn opvatting bezig te houden.

P. J. Wiseman

1. Inleiding

Dit boek werd in Babylon geschreven, in het land van het boek Genesis, waar ik jaren lang werkzaam was en in de gelegenheid was mij intensief bezig te houden met de opgravingen aldaar en met Genesis. Het wil een bijdrage zijn tot het beantwoorden van de zo belangrijke en veel omstreden vraag hoe dit eerste boek van de Bijbel ontstaan is. Op dit probleem valt namelijk een geheel nieuw licht als men Genesis onderzoekt in het verband met de omgeving waaruit het stamt, rekening houdende met de vele nieuwe feiten van het archeologisch onderzoek. Het gaat er om zo eenvoudig en duidelijk mogelijk aan te tonen wat Genesis zelf over zijn oorsprong en compositie te zeggen heeft. Ik kan me indenken dat velen reeds hier verrast de oren spitsen. Zou Genesis zelf de verklaring bevatten die ons doet begrijpen hoe het oorspronkelijk werk tot stand kwam? Hiernaar hebben immers geslachten geleerden gedurende de afgelopen twee eeuwen gezocht zonder iets te vinden. En men ontwikkelde daarom de vele theorieën over het bestaan van Genesis, omdat men in de tekst zelf geen duidelijke aanwijzingen hierover vond. Niettegenstaande dit alles meen ik dat ik terecht mijn uitspraak kan laten staan.

Hoe belangrijk het beantwoorden van deze vraag is, behoeft nauwelijks gezegd te worden. Het gaat immers om het eerste boek van de Bijbel dat de grondslag vormt voor alles waarop later in het Oude en Nieuwe Testament gebouwd wordt. Er is geen document uit de oudheid dat zich wat betekenis betreft ook maar enigszins met Genesis zou kunnen meten. In dit boek zal een nieuwe weg worden ingeslagen om de literaire compositie van Genesis te verklaren. De stoot hiertoe werd gegeven tijdens een diepgaande studie

van de vondsten die de "wetenschap van de spade" ons in de laatste jaren heeft voorgelegd. Zelf bracht ik verscheidene jaren in Babylonië door, bezocht veelvuldig de verschillende opgravingen en stond in voortdurend contact met de nieuwste ontdekkingen. Omringd door de getuigen uit die oude tijd hield ik me intensief met Genesis bezig. Ik deed dit niet met het doel een nieuwe oplossing voor de literaire compositie te ontdekken, maar wilde slechts de archeologie en de geografie van dit land meer doen laten leven door vergelijking met het boek Genesis. Terwijl ik hiermee bezig was werd mij steeds duidelijker waar de sleutel tot de literaire compositie van Genesis lag. Ik stelde namelijk vast dat, wanneer wij het boek laten spreken in het licht van de nieuwere gegevens die wij nu over de literaire gewoonten uit de aartsvaderlijke tijd bezitten, Genesis zelf verklaringen over zijn ontstaan kan geven. Het schijnt dat deze sleutel tot nu toe onbekend gebleven is. De bekende theorieën zijn echter onbekwaam gebleken de toegang tot de literaire compositie van dit boek te wijzen. Het gaat hier nu om een geheel andere verklaring. Een verklaring die verrassend mag klinken in de oren van iemand die het debat over de vraagstukken van Genesis kent, maar waarvan ik overtuigd ben dat deze de genoemde vragen op een vakkundige wijze beantwoordt:

Genesis werd oorspronkelijk op kleitabletten geschreven en wel door de aartsvaders die rechtstreeks bij de vermelde gebeurtenissen betrokken waren en wier namen duidelijk vermeld zijn. Mozes, die het boek in de ons bekende vorm samenstelde en uitgaf, wijst ons bovendien duidelijk de bron van zijn informatie aan.

Een dergelijke bewering moet natuurlijk degelijk gefundeerd worden en vereist een zorgvuldige bestudering van

de feiten waarop zij gebaseerd is. Wie dit echter nauwgezet doet, zal moeten erkennen dat vele argumenten voor bovengenoemde stelling pleiten, daar deze ontstaan is uit het met elkaar vergelijken van de vondsten en daarbij door zoveel toevallige overeenkomstigheden gesteund wordt dat praktisch alle kritische moeilijkheden met betrekking tot de literaire samenstelling van Genesis verdwijnen.

Tot aan het begin van de vorige eeuw was de enige ons bekende geschiedschrijving uit de jaren 1000 voor Christus vervat in de oudste stukken van het Oude Testament. De oud-babylonische annalen waren toen nog niet ontdekt, maar lagen nog begraven en voor onze kennis ontoegankelijk onder de puinhopen en ruïnes. Maar juist omdat de oudste boeken van de Bijbel alleen stonden en de enige waren die er aanspraak op maakten eeuwen vroeger geschreven te zijn dan enig ander toenmalig bekend werk uit de wereldliteratuur, probeerde de kritiek van de laatste eeuw aan te tonen dat deze boeken veel later geschreven moesten zijn dan in de tijd waarin Mozes leefde. Daar echter zowel het conservatieve als het kritisch onderzoek van de veronderstelling uitging dat ten tijde van de aartsvaders weinig gebruik gemaakt werd van de schrijfkunst, ja dat deze misschien nog geheel onbekend was, namen zij beiden aan dat de inhoud van Genesis door mondelinge traditie overgeleverd was. In het nu volgende zullen wij steeds van de archeologie uitgaan. Dit is dringende noodzaak, want tot op heden werd Genesis slechts gezien door de ogen van de mens van heden, zonder dat deze daarbij rekening hield met de omgeving waarin het boek ontstaan is. Dit heeft tot de verkeerde gevolgtrekkingen van de literaire kritiek geleid. Wij zullen daarom steeds op de stellingen van deze kritiek moeten ingaan. Inderdaad heeft deze herhaaldelijk op de, zonder

twijfel bestaande, stilistische eigenaardigheden van de teksten geweest, maar helaas werden deze waarnemingen tot hypothesen verwerkt die in flagrante tegenspraak zijn met de uitspraken van de tekst en van de recente ontdekkingen.

Daar in het algemeen bij het theologisch onderzoek de "Bronnensplitsing" als de manier wordt beschouwd waarop men de literaire opbouw meent te kunnen verklaren, zullen wij deze ook kritisch op zijn waarde moeten toetsen. Wanneer men zich bezig houdt met de in de laatste tijd bekend geworden feiten, dan komt men tot de overtuiging dat genoemde hypothesen nooit ontwikkeld zouden zijn als de geleerden van die tijd de archeologische kennis hadden bezeten die wij vandaag hebben. Daarom is het nu zeker de tijd om het boek Genesis in het licht van het archeologisch onderzoek nieuw te waarderen, te meer daar de theorieën van de kritiek ontstonden in een eeuw dat men van het leven der aartsvaders nog zeer weinig wist. Op grond hiervan zal de archeologie onze voornaamste getuige moeten zijn. Immers, wie zou ons beter over de toestanden van de oude tijd kunnen inlichten dan deze? Natuurlijk kunnen wij niet alles wat aan het licht gebracht is gebruiken, maar wat ons in het bijzonder interesseert, is de vraag naar de ouderdom van de schrijfkunst en naar de toenmalige literaire gewoonten. Hiervoor moeten wij allereerst materiaal bijeenbrengen, aan de hand waarvan de waarnemingen tot het beantwoorden van deze vraag gedaan kunnen worden. En deze moeten wij met de gegevens van Genesis vergelijken.

Wanneer wij dan de uitspraken van de archeologie en de resultaten van het literair kritisch onderzoek tegenover elkaar plaatsen, zal iedere aandachtige lezer zelf inzien welke oplossing van de problemen van Genesis de meest

waarschijnlijke is. Het gaat hier om de waarheid, daarom zijn wij verplicht zo zakelijk mogelijk te zijn. Dogmatische vooringenomenheid kan ons slechts verhinderen de waarheid onder ogen te zien. Daar alle tot nu toe voorgestelde oplossingen van het gestelde probleem slechts veronderstellingen zijn, zou niets schadelijker zijn dan deze vroegtijdig en eenzijdig vast te leggen. Wij moeten blijven openstaan voor iedere nieuwe aanwijzing die ons verder kan brengen. Ik ben mij ervan bewust dat mijn opvatting niet overeenstemt met de werkhypothese (bronnensplitsing *) zoals die in het historisch-kritisch onderzoek is ontwikkeld. Daar mijn opvatting echter naar mijn overtuiging gebaseerd is op feiten die niet voor tegenspraak vatbaar zijn, voel ik mij verplicht deze ook voor het grote publiek toegankelijk te maken.

Om de lezer te helpen zo objectief mogelijk te zijn, zou ik ten slotte dit nog in overweging willen geven: Een kritische theorie over de Bijbel vindt makkelijker aanhangers dan een positief, opbouwend standpunt. Dat ligt niet alleen daaraan dat men makkelijker wantrouwen wekt dan vertrouwen, maar dit ligt bovenal in het wezen van de Bijbel zelf. Daar men echter in de theologie volstrekt niet altijd dat als wetenschappelijk beschouwen kan, wat afbreekt en verwoest - het is helaas al te waar dat onder het begrip "Kritische Theologie" in het algemeen destructief werk aan de Bijbel verstaan wordt - moet men deze factor ook bij het lezen van dit boek in het oog houden.

**) Onder termen "Historisch-kritisch Onderzoek" en "Bronnensplitsing" wordt in dit boek die tak van het theologisch onderzoek verstaan waarop de heersende mening teruggaat over het ontstaan van Genesis en de relatief late datering van dit boek. Wanneer wij de bronnensplitsing verwerpen dan ontkennen wij echter niet dat in de afgelopen twee eeuwen door theologisch onderzoek veel waardevol werk is verricht.*

2. Opgravingen in het land van Genesis

De ontdekkingen in Babylonië die de grootste belangstelling wekten bij het grote publiek, waren ongetwijfeld die welke op een of andere wijze met de Bijbel in verband stonden. In de eerste dagen van de opgravingen was het letterlijk een sensatie als er een paleis werd gevonden dat behoorde aan een in de Bijbel genoemde koning of wanneer een opschrift werd ontdekt dat Bijbelse parallellen had. Tot op heden worden de opgravingen in Ur der Chaldeeën door de buitenwereld met veel meer belangstelling gevolgd dan die in de nog oudere stad Kisch. Voor de stad Kisch, die geen relaties met de Bijbel heeft, interesseren zich bijna alleen de archeologen. Pas tegen het midden van de vorige eeuw kwamen de ruïnenheuvels van Mesopotamië in het gezichtsveld van het wetenschappelijk onderzoek. Tot op die tijd waren deze lange, onregelmatig gevormde puinhopen onaangeroerde grafheuvels die de overblijfselen van een reeds lang voorbijgevoerde cultuur bedekten. De Arabieren gebruikten ze om hun zwarte tenten van geitenhaar op te plaatsen en voor wat onder de oppervlakte lag, die zij met hun ploegen openscheurden, toonden zij weinig belangstelling. Deze heuvels waren toentertijd de enig zichtbare overblijfselen van de eens zo machtige steden Ur, Erech en Kalne "in het land Sinear" en van Assur, Ninevé en Kalah "in het land Assur". Het zand heeft de ruïnes in de loop der tijden zo volkomen toegedekt dat zij nog 100 jaar geleden voor gewone heuvels gehouden konden worden die zich in eentonigheid niet van het omliggende landschap onderscheidden. De regenstromen doorgroefden echter gedeeltelijk de zijden van deze heuvels, zodat vaak stukken gebroken vaatwerk en kleitabletten te voorschijn kwamen waarop merkwaardige, wigvormige inscripties voorkwamen.

In Egypte zijn de grote monumenten van de farao's - de piramiden, tempels en paleizen - lang niet in deze mate onder het stuifzand van de woestijn begraven; zij zijn tenminste nog gedeeltelijk zichtbaar. Mesopotamië daarentegen werd tot een kerkhof van dode steden, dat zijns gelijke niet heeft. Deze steden waren echter niet alleen begraven, maar ook vergeten; men wist niet eens waar men ze zou moeten zoeken. En de Arabieren die er woonden hadden - afgezien van enkele uitzonderingen - niet meer vermoeden van wat onder hun voeten begraven lag, dan de schapen die hier op zoek waren naar karige grassprietjes; zo goed gelukte het deze heuvels hun geheim te verbergen. Zoals de profeten van Juda het voorzeggd hadden is het geschied: "Hun steden zijn tot een woestijn geworden, een land van dorheid en een steppe; een land waar niemand woont en waar geen mensenkind doortrekt." (Jeremia 51 : 43) En hoeveel heuvels zijn er vandaag nog waar we niets van weten, noch wat hun verleden, noch wat hun inhoud betreft? Nog tot voor kort hielden de geleerden een puinheuvel, die zij al verscheidene keren doorzocht hadden, voor een onbekende ruïne, zonder te vermoeden dat zij hier te maken hadden met de overblijfselen van een historische plaats.

Om niet buiten het bestek van dit boek te gaan, zullen wij ons in dit korte overzicht van de opgravingen beperken tot die gebieden die in de eerste hoofdstukken van Genesis genoemd worden, namelijk "Sinear" en "Assur". Deze landen - tot voor kort algemeen Mesopotamië genoemd ("het Tweestromenland") - omvatten het gebied van het huidige Irak. Vroeger heette het zuidelijke deel van dit land Babyloonië en het noordelijke Assyrië, nog vroeger echter heetten zij Sumer en Akkad. Dit gebied is ongeveer 1000 kilometer lang en 400 kilometer breed en strekt zich uit van de

Koerdische Bergen in het noorden tot aan de Perzische Golf in het zuiden. Ten oosten wordt het begrensd door de Perzische Bergen, terwijl het in het westen aan de Arabische Woestijn grenst. Het land is geheel vlak en slechts de twee rivieren Eufraat en Tigris onderbreken de eentonigheid van het landschap. Hier stond de wieg der mensheid. Hier werden door de opgravingen vondsten aan het licht gebracht die verwijzen naar het begin van de geschiedenis der mensheid. Hier werden ook de oudste schriftvormen ontdekt. Het is de geboorteplaats van de menselijke beschaving. (*Vergelijk H. Frankfort: "The Birth of Civilization in the Ancient Near East."; 1951*)

Het is niet te verwonderen dat vele reizigers in de voorbije eeuwen de begraven steden voor gewone heuvels hebben aangezien, want het valt zelfs geoefende ogen moeilijk zich hier te oriënteren. Hoewel in oude reisverhalen reeds beschrijvingen van bijvoorbeeld Babel te vinden zijn, schijnen vele schrijvers geheel andere heuvels beschreven te hebben dan die waaronder de ruïnes van Babel werkelijk begraven zijn. Benjamin van Tudela, een Spaanse Jood, bezocht Mesopotamië in de zevende eeuw. Volgens hem waren de ruïnes van Babel "ontoegankelijk voor mensen vanwege de vele gifslangen en scorpioenen die zich daar bevinden." (*Itinerarium, pag. 70*) Marco Polo passeerde deze ruïnes zonder ze te herkennen. Volgens De Beauchamps die tussen 1780 en 1790 tweemaal deze streek bezocht, moeten de Arabieren echter geweten hebben waar Babel gezocht moest worden. Hij beschrijft de omgeving en maakt melding van de ruïnes van de stad "die precies onder de heuvel ligt die de Arabieren Babel noemen".

Aan het einde van de zeventiende eeuw kwam Sir Anthony Shirley naar Mesopotamië. In zijn beschrijving van Ninevé

lezen wij o.a.: "Van deze grote stad, zoals God die zelf noemde, is geen steen op de ander gebleven; niets is er dat er ook maar aan herinnert dat hier eens een stad gelegen heeft". Tavernier bezocht in 1644 de stad Mosoel, beschreef deze ruïnes en noemde ze "een chaotische massa verwoeste huizen die zich over ongeveer een kilometer lengte langs de rivier uitstrekt. Men herkent nog slechts een groot aantal bakstenen gewelven en muurholten die allen onbewoond zijn". Hoewel reeds in het begin van de vorige eeuw pogingen ondernomen werden om het geheim van deze heuvels te ontsluiëren, begonnen de eigenlijke opgravingen pas in 1842. Men stelde ook toen echter nog geen belang in de inscripties, daar toch niemand ze lezen kon. En de weinige geleerden die trachtten de spijkerschriftteksten te ontcijferen, waren het in het geheel niet met elkaar eens over de methode waarop men deze moeilijke puzzel moest behandelen. Eerlijk gezegd ging het in die dagen maar zeer weinig om werkelijk oudheidkundig onderzoek. Men was eerder op zoek naar beeldhouwwerken en bezienswaardigheden die een sieraad konden zijn voor de musea te Londen en Parijs.

Als eerste serieuze onderzoeker op dit terrein moet Claudius James Rich genoemd worden. Reeds op jeugdige leeftijd leerde hij met het grootste gemak de oosterse talen en trad op 16-jarige leeftijd als kadet in dienst van de (Engelse) Oost-Indische Compagnie. Op 21-jarige leeftijd werd hij resident te Bagdad. Van die tijd af gebruikte hij al zijn vrije tijd voor zijn geschiedkundige onderzoekingen. In december 1811 bezocht hij Babylon. In de beschrijving die hij van deze stad geeft, maakt hij onder meer melding van de dieven die de tichelstenen van Nebukadnezar wegsleepten, om daarvan huizen te bouwen. De Oost-Indische Compagnie verzocht hem toen enkele van deze stenen alsook enkele

voorbeelden van spijkerschriftinscripties naar Engeland te zenden. De inhoud van de door hem verzonden kisten was gedurende lange tijd het enige dat de Britse Musea aan Babylonische oudheden bezaten. Rich stierf op 34-jarige leeftijd in 1821 aan de cholera.

Tot 1842 interesseerde zich toen niemand meer voor de ruïnenheuvels in Mesopotamië, totdat Frankrijk Paul Emil Botta als consul naar Mosoel zond. Deze Botta was het vergund de aandacht van de wereld op het Tweestromenland te richten. Hij wist dat op de oostoever van de Tigris, tegenover Mosoel, de ruïnes van Ninevé moesten liggen. Twee heuvels aldaar vielen hem bijzonder op, de meest zuidelijke, de Nebi Junius (de profeet Jona) scheen hem de meest belovende, maar op de top van deze heuvel bevond zich een dorpje met een moskee waarin volgens de Arabieren zich het graf van Jona zou bevinden. Helaas weigerden de huizen grondbezitters van dit dorp hem daar te graven of zij verlangden zulke grote bedragen dat hij van zijn plannen moest afzien. Zo werd hij gedwongen zijn onderzoeken tot de noordelijke heuvel - de Kujundsichik - te beperken, maar zijn opgravingen hadden geen resultaat. Op zekere dag kwam echter een boer uit het 40 kilometer noordelijk van Ninevé gelegen Khorsabad voorbij de plaats waar Botta naar "stenen met tekeningen" zocht en deze wist hem te vertellen dat daarvan in zijn dorp een grote hoeveelheid te vinden was. De Fransman sloeg aanvankelijk geen acht op zijn mededeling, daar hij reeds meerdere malen door de Arabieren die graag boodschappers van goed nieuws zijn, teleurgesteld was. Toen hij echter verschillende maanden zonder enig resultaat in Ninevé had gegraven, stuurde hij toch, om niets onbeproefd te laten, een paar arbeiders naar het genoemde dorp. Nauwelijks waren deze maar

met hun graafwerkzaamheden begonnen, of zij stuitten op bas-reliëfs en inscripties: men had een Assyrisch paleis ontdekt! Toen het bericht van deze vondst Parijs bereikte, veroorzaakte het daar een dusdanig enthousiasme dat men inzamelingen ging houden en de opbrengst daarvan aan Botta ter hand stelde om het werk voort te zetten. Tegen 1844 waren reeds vele vertrekken blootgelegd en werd het gebouw geïdentificeerd als het paleis van Sargon II, de Assyrische koning waarvan we in Jesaja 20 : 1 lezen dat hij zijn bevelhebber naar Asdod stuurde. Samen met deze opperbevelhebber is Sargon te zien op een prachtig albasten muurreliëf dat eveneens door Botta ontdekt werd.

De opvolger van Botta - Victor Place - die in 1851 het consulaat te Mosoel overnam, zette de opgravingen te Khorsabad voort en legde in de volgende vier jaren de rest van Sargons paleis bloot. Afgezien van wat we lezen in Jesaja 20 : 1 was toentertijd van deze heerser praktisch niets bekend. Nu echter kan ieder door de zalen wandelen waarin Sargon gewoond heeft en na 2500 jaar een stenen standbeeld van hem bewonderen. Veel van de door hem ontdekte beeldbouwwerken en inschriften had Place samen met vondsten uit Babylon in 68 kisten verpakt en op een vlot de Tigris af laten zakken voor verscheping naar Parijs. Voordat het vlot echter de samenvloeiing van Eufraat en Tigris bereikt had, brak het en de gehele kostbare inhoud ging verloren.

In de persoon van Austen Henry Layard nam Engeland deel aan het opgravingswerk in Assyrië. Layard was vanaf zijn jeugd zeer geïnteresseerd in het Midden-Oosten. Na zes jaar op een advocatenkantoor in Londen gewerkt te hebben zegde hij zijn betrekking op en ging naar Constantinopel, waar hij hoopte een betrekking te krijgen bij de Britse

Ambassade. In 1839 begon hij met de toenmaals langdurige en gevaarlijke onderneming het Oosten op dienstreizen te doorkruisen. Op één van deze reizen bezocht hij in 1840 Ninevé waar hij op de terugweg in 1842 Botta aantrof. In 1845 werd hij echter pas in staat gesteld om de wensdromen van zijn jeugd geheel te verwerkelijken, toen de Britse Ambassadeur in Constantinopel - Sir Stratford Canning - hem in plaats van een aanstelling aan de ambassade, 50 pond sterling gaf voor archeologisch onderzoek. Met dit geld, gevoegd bij zijn eigen spaargeld, trok hij zonder één woord over zijn plannen gezegd te hebben naar Mosoel en begon daar met zijn werk. Vergezeld door slechts zes arbeiders ging hij langs de oostoever van de Tigris 35 km stroomafwaarts tot de heuvel Nimrod, het oude Kalah uit Genesis 10. Reeds op de eerste dag van de werkzaamheden werd een Assyrisch paleis ontdekt en op de derde dag vond men fragmenten van schrijftabletten, doch hiervoor interesseerde Layard zich minder omdat hij ze toch niet ontcijferen kon.

Op een dag toen Layard niet op het werk aanwezig was, zag hij hoe twee Arabieren te paard met grote snelheid naar hem toe kwamen. Buiten zichzelf van enthousiasme riepen zij hem toe: "Kom gauw, Bey, kom gauw naar de arbeiders, zij hebben Nimrod gevonden. Het is waar, wij hebben hem met onze eigen ogen gezien." Men had de grote gevleugelde leeuw met mensenhoofd ontdekt, die nu in het Brits Museum te zien is. Er ging nauwelijks een dag voorbij waarop niet een of ander waardevol voorwerp blootgelegd werd. Eens had men een twintig meter lange greppel gegraven en niets gevonden. Juist wilde Layard de werkzaamheden op deze plaats afbreken, toen een arbeider op een zwart marmerblok stiet en men de beroemde obelisk van Salmanasser III ontdekte, die de woorden bevat: "Ik ontving

schatting van Jehu, de Israëliet, Zilver en Goud enzovoorts." Het verwekte een enorme sensatie, toen Kolonel Rawlinson te Bagdad het stuk ontcijferd had dat op de koning van Israël betrekking heeft. In de jaren 1849-1851 ondernam Layard een tweede expeditie, die zoveel succes had dat hij honderden kisten moest kopen om tenminste een deel van de ontdekte schatten naar het Brits Museum te Londen te kunnen verschepen.

Twee jaar later werd een expeditie ondernomen door Hormuzd Rassam uit Mosoel, die Layard op zijn beide expedities behulpzaam was geweest. Toen deze in Nimrod maar weinig succes had, richtte hij zijn aandacht op de heuvel Kujundschik in Ninevé. Daar ontdekte hij het paleis van Assurbanipal en op de muur van één der vertrekken hiervan een bas-reliëf, dat de koning voorstelt op zijn jachtwagen, terwijl achter hem zijn dienaren staan die hem de benodigde wapens aangeven. Maar dit was nog niet alles. Rassam ontdekte ook de geweldige bibliotheek van de koning met de tienduizenden kleitabletten, waarvan helaas velen gebroken en verbrand waren. Assurbanipal schijnt een hartstochtelijk verzamelaar van oude spijkerschriftteksten geweest te zijn, in ieder geval beroemt hij zich er op. Hij moet zijn schrijvers naar ver verwijderde plaatsen gezonden hebben met de opdracht om de belangrijkste teksten, waarvan sommigen toentertijd reeds antiek waren, te kopiëren. De door Rassam gevonden teksten werden echter zonder de benodigde voorzichtigheid in kisten verpakt en naar het Brits Museum gestuurd. Het waren er zoveel dat zij door de weinige kenners van het spijkerschrift lang niet ontcijferd konden worden. Zo bleven vele van deze tabletten jarenlang in de kelders van het museum, vóórdat men ontdekte dat zich daaronder ook Assurbanipals kopieën van het

Babylonische scheppings- en zondvloedverhaal bevonden. Het duurde nog twintig jaar vóóordat zij door George Smith als zodanig herkend en met één slag beroemd werden. Bovenstaande ontdekkingen werden allen in het noorden van Mesopotamië, in Assyrië, gedaan. Voor het zuidelijke Babylonië interesseerde men zich toentertijd nog niet zo zeer. Wel had in 1849 kolonel Rawlinson Ur der Chaldeeën bezocht, ook was vijf jaar later J. E. Taylor daar geweest en Rawlinson groef in latere jaren ook in Babylon en Birs Nimrod *), maar zonder noemenswaardig succes. Ook Loftus liet het oog op deze en andere graafplaatsen vallen, maar kon er wegens de dreigende houding van de Arabieren niets ondernemen. In het jaar 1878 groef Raslam in de heuvel van Babylon, maar zijn opgravingen hadden lang niet dat succes dat zij in Assyrië hadden. Hieruit is het te begrijpen dat de aandacht van de archeologen opnieuw op Ninevé gevestigd werd. George Smith die zijn loopbaan in het Brits Museum begon in een tijd dat het nog uitermate moeilijk was om spijkerschriftteksten te ontcijferen, werd door zijn onvermoeide arbeid waardoor hij steeds meer inzicht gewon en zekerheid verkreeg, spoedig de bekendste vertaler van de spijkerschrifttabletten. De tabletten over de zondvloed, die bijna twintig jaar tevoren gevonden waren, herkende hij als zodanig en ontcijferde ze tijdens zijn werkzaamheid in het Brits Museum; in 1872 maakte hij in een lezing voor het genootschap voor Bijbelse archeologie zijn ontdekking bekend. Deze publicatie wekte zoveel aandacht dat de "Daily Telegraph" hem in 1873 duizend pond ter beschikking stelde om de ontbrekende tabletten in Ninevé te gaan zoe-

**) De opgravingen in Nimrod zijn sedert 1949 weer ter hand genomen door een Britse expeditie onder leiding van Professor M.E.L. Mallowan (vergelijk M.E.L. Mallowan: "Twentyfive years of Mesopotamian Discovery" (1956).*

ken en het onderzoek voort te kunnen zetten. In Ninevé aangekomen behoefde Smith slechts het stof van enkele tabletten te vegen om te zien dat hij gevonden had wat hij zocht. Hij ging naar Engeland terug en begon in november van hetzelfde jaar met een nieuwe expeditie, daar de graafvergunning van de Turkse regering nog slechts vier maanden geldig was. Ondanks grote moeilijkheden werkte hij onvermoeibaar en groef nog een grote hoeveelheid beschreven kleitabletten op. Hij was met name op zoek naar die teksten die licht op de verklaring van het Oude Testament, in het bijzonder op Genesis, konden werpen. In maart 1876 vinden wij hem weer op weg naar Ninevé. Hij kon daar echter geen intensieve graafwerkzaamheden verrichten, daar onder de bevolking cholera uitgebroken was. Zonder rekening te houden met de klimatologische gevaren van het land stelde hij zich bloot aan de gloeiende middaghitte, soms zelfs zonder iets in de maag te hebben, en moest daarbij ook nog zonder enig succes terug naar Londen gaan. De ontgoocheling over deze mislukking heeft hij niet meer kunnen verwerken, hij kwam slechts tot Aleppo waar hij op 19 augustus 1876 stierf. Als één van de meest succesrijke archeologen van Engeland heeft hij enorm veel voor de wetenschap gepresteerd.

Sedert 1888 nemen ook de Amerikanen deel aan de opgravingen in Babylonië. In dat jaar staken zij de spade in de heuvel Nippur, zoals de Arabieren het Kalneh uit Genesis 10 noemen. Zij groeven volgens een vast plan en zetten hun werkzaamheden, ondanks heftige tegenstand, tot aan het begin van de Eerste Wereldoorlog voort. Uit deze heuvel zijn duizenden tabletten aan het licht gekomen, waarvan de teksten, velen pas in de laatste jaren gepubliceerd, uitermate waardevol zijn. Wat op deze wijze in de tweede helft der negentiende eeuw aan de vergetelheid ontrukkt werd, heeft

terecht in de gehele wereld groot opzien gebaard. En toch stammen de meeste vondsten nog uit een naar verhouding late tijd. Slechts enkelen gaan tot op Mozes' tijd terug en geen enkele tot op de tijd waarvan de eerste hoofdstukken van Genesis ons vertellen. Omstreeks de eeuwwisseling kwam de Codex Hammurabi in ons bezit en maakte ons vertrouwd met de wetten die ten tijde van Abraham golden. Maar over de eeuwen daarvóór konden de archeologen slechts gissen. Vaste aanknopingspunten waren er niet. Intussen hebben de ontdekkingen van de laatste jaren ons met enkele verbaazingwekkende en belangrijke feiten vertrouwd gemaakt, die juist op die tijd betrekking hebben waarover het in de eerste hoofdstukken van Genesis gaat. Daarom zijn de archeologen van heden er in het bijzonder op uit om die plaatsen en lagen te doorvorsen die teruggaan tot in het begin van de tijd van Genesis (3500 - 2000 v. Chr.).

In 1922 begon Dr. (later Sir) Leonard Woolley van het Brits Museum in samenwerking met de universiteit van Pennsylvania met de systematische opgraving van Ur der Chaldeeën. Reeds op de eerste dag zag deze ervaren archeoloog dat hij met vondsten van een zeer oude en buitengewoon hoge cultuur te doen had. In 1923 was ik zelf in de gelegenheid deze opgravingen bij te wonen. Duizenden tonnen aarde werden verplaatst om de grote zikkurath, de geweldige tempeltoren die reeds 250 jaar vóór Abraham gebouwd was, bloot te leggen. Maar dit was nog maar het begin. Niemand had er toen nog maar enig vermoeden van welke schatten er nog in dezelfde bodem rustten. Schatten die onze kennis over de tijd der aartsvaders in heel andere banen zouden leiden. De zikkurath van Ur, één van de best bewaarde torens, gebouwd van massieve tichelsteen, is 62,5 meter lang, 34 meter breed en moet oorspronkelijk een

hoogte van 25 meter gehad hebben. Tijdens de opgravingen werden enkele tichelstenen gevonden die het opschrift: "UrNammu" droegen. Dit in de klei gedrukte stempel zou men de handtekening van de maker kunnen noemen, want het is de naam van de koning door wie deze tempeltoren gebouwd of verbouwd is. Enkele van deze tichelstenen zijn in mijn bezit en zijn het bewijs er van dat de schrijfkunst reeds vele jaren vóór Abraham bekend was.

Een jaar later toonde men mij een tablet dat even tevoren in Al Ubaid, ongeveer zes kilometer van Ur, gevonden was. Het was bijna 5000 jaar oud en één van de oudste bewijzen van de toenmalige schrijfkunst. Mr. Gadd van het Brits Museum, die toen in Ur was, ontdekte hierop twee namen van Sumerische koningen. Eén van die twee was reeds bekend, de andere echter hadden zelfs de archeologen tot die tijd voor een legende gehouden. Wanneer men bij zulke opgravingwerkzaamheden zelf aanwezig kan zijn krijgt men een geheel andere indruk van de werkelijkheid van de geschiedkundige achtergrond van de Genesisverhalen. Ik was ook aanwezig bij het blootleggen van de muur waarmee Ur-Nammu twee eeuwen vóór Abraham zijn stad had omgeven. De muur was meer dan twintig meter breed en bijna vijf kilometer lang. Door dergelijke ontdekkingen komen de terloops gegeven aanduidingen in Genesis in geheel ander licht te staan.

In 1929 droeg Sir Leonard Woolley zijn werklieden op om op een bepaalde plaats van de binnenstad van Ur een diepe schacht te graven. Na korte tijd echter keerden de arbeiders terug en meldden dat zij op een zuivere kleilaag gestoten waren. Zij kregen de opdracht verder te graven en nadat men zo'n 2,5 meter doorgegraven had hield de kleilaag even

plotseling weer op als deze begonnen was en scherven van potten en andere voorwerpen van aardewerk kwamen te voorschijn. Steeds meer gegevens, die wezen op menselijke nederzettingen onder de verscheidene meters dikke kleilaag, kwamen aan het licht. De schacht waarin men deze ontdekking deed was door de verschillende bodemlagen van een heuvelglooiing gegraven. De dikte van de leemlaag was verschillend en bedroeg op de dikste plaats vier meter. De hoeveelheid water, nodig voor het afzetten van zulk een dikke laag, moet geweldig groot geweest zijn. Op grond hiervan kwam Sir Leonard Woolley, daar er geen enkele andere passende verklaring te geven was, tot de conclusie dat dit alleen het gevolg van de zondvloed geweest kan zijn. Tijdens de graafwerkzaamheden in de jaren 1929-1930 groef hij vervolgens door deze vloedafzetting heen tot op maagdelijke bodem. In 1934 liet hij op enige afstand van de eerste schacht een tweede graven, die weer op een leemlaag stiet met daaronder enige plastieken en aardewerk. Toen ik hem aan het einde van de opgravingsperiode ontmoette zei Sir Leonard Woolley mij nog eens dat alle verdere vondsten de veronderstelling steunden dat de kleilaag het resultaat van de zondvloed zou zijn. Zelf heb ik de afgezette klei ook onderzocht en in tegenstelling met de andere lagen bevat deze geen mineralen. Deze bijzondere samenstelling van de laag, het even abrupt beginnen als eindigen daarvan en de onder deze laag gevonden beenderenresten en scherven van vaatwerk, maken dat men nauwelijks een andere verklaring kan geven dan dat we hier te maken hebben met de resultaten van de zondvloed.*) Toen in 1927 Sir Leonard Woolley

*) Aldus Sir Leonard Woolley in zijn jongste werk: "Ur Excavations; The Early Period", 1956, tegenover A. Parrot in "Bibel und Archäologie", Band 1, 1955, S. 34 ff., 1955. Men vergelijk ook het werk van Woolley "Excavations at Ur", 1955.

begon met het uitgraven van een grote begraafplaats, gelegen in een laag die men heden algemeen omstreeks het jaar 2700 v. Chr. dateert, ontdekte hij daarbij enkele hoogst merkwaardige dingen. Zo kon bijvoorbeeld worden vastgesteld dat sommigen van hen die daar begraven waren met geweld om het leven gebracht moesten zijn. Ook werden verschillende exemplaren van een bepaald, buitengewoon kunstig vervaardigd type hoofdsieraad gevonden, evenals talrijke paarlen halssnoeren, één van de meest opzienbarende vondsten was echter de gouden helm van Mes-kalam-sar die eveneens omstreeks het jaar 2700 geleefd moet hebben. In 1923 begon professor Langdon van de Oxford Universiteit met graafwerkzaamheden te Kisch en Jemdat Nasr. De resultaten hiervan hebben onze kennis over de beginperiode van de menselijke beschaving buitengewoon vermeerderd. Twee dagen na het vinden van een zeer oud schriftstuk was ik zelf in Kisch. Het betreffende stuk bestaat uit een soort beeldschrift in steen gegrift, dat men voor één van de oudste schriftsoorten houdt. Ook in Kisch, 250 kilometer van Ur verwijderd, heeft men de ons reeds bekende sporen van de zondvloed gevonden.

In Nippur (Kalneh) vond de expeditie van de Universiteit van Pennsylvania een groot aantal inscripties uit de tijd van Abraham, die door de "University Press" gepubliceerd werden. In het door Dr. Arno Poebel uitgegeven deel (Historical Texts) is een aantal tabletten gereproduceerd die melding maken van de schepping en de zondvloed en van "tien heersers die vóór de vloed regeerden". Het is in het geheel niet onmogelijk dat daarmee dezelfde figuren bedoeld zijn die wij uit Genesis 5 kennen. Deze tabletten zijn beschreven met één van de oudste ons bekende schriftsoorten. Enige jaren geleden kwam H. Weld-Blundell in het bezit

van enkele beschreven kleiprisma's die te Larsa gevonden waren. Hij schonk deze aan het Ashmolean Museum in Oxford, waar ze door Professor Langdon vertaald werden. Eén van de prisma's, bekend onder de naam W.B. 444, bevat een normenlijst waarin eerst de mannen genoemd worden die "vóór de vloed regeerden"; vervolgens "de heersers na de vloed" tot ongeveer 2000 voor Christus. Een tweede tekst - W.B. 62 - eveneens uit Larsa, noemt ook tien mannen die "vóór de vloed regeerden".

Bijzondere vermelding verdient in dezen het verslag van Dr. Frankfort "Third Preliminary Report on the Excavations at Tell Asmar (Eshunna)". In het hoofdstuk getiteld "De godsdienst van Eshunna in het derde millennium voor Chr." schrijft hij: "Naast en boven de zuiver materiële vondsten hebben onze opgravingen iets geheel nieuws aan het licht gebracht, waarmee een ieder die zich bezig houdt met de godsdiensten van Babylon rekening moet houden. Wij hebben, voor zover ons bekend, voor de eerste maal compleet materiaal in handen gekregen over godsdienstige gebruiken in de samenleving. We bezitten een samenhangende hoeveelheid bewijsstukken die voor de ene helft afkomstig zijn uit een tempel en voor de andere helft uit de woonhuizen van hen die in deze tempel aanbaden. Daarom is het ons mogelijk conclusies te trekken die bij een bestudering van de vondsten afzonderlijk niet mogelijk geweest waren. We ontdekten bijvoorbeeld dat de afbeeldingen op de zegelcilinders, die gewoonlijk in verband gebracht worden met verschillende goden, allen passen in hetzelfde schema waarin de ene god die in deze tempel vereerd wordt de centrale figuur is. Het heeft er dus alle schijn van dat in deze vroege periode de verschillende aspecten van deze godheid niet als afzonderlijke godheden van het Sumerisch-

Akkadische pantheon beschouwd werden." Volgens deze voorstelling zou dus het Polytheïsme uit het Monotheïsme ontstaan zijn en niet omgekeerd, zoals vandaag nog veelal wordt aangenomen. *)

Warka, het Uruk uit Genesis 10, werd ten dele door Duitse archeologen uitgegraven, deze werkzaamheden zijn kortgeleden weer hervat. Men vond hier een schat van bewijsmateriaal waaruit bleek dat de cultuur van deze tijd vóór Abraham reeds een grote hoogte had bereikt. Zo zijn de archeologen gedurende vele jaren bezig geweest om via de verschillende beschavingslagen door te dringen tot het duister van het begin der geschiedenis. In veel gevallen zijn zij tot op de maagdelijke bodem doorgestoten, dus tot in die tijd waarin er nog geen mensen leefden. Helaas moesten juist deze werkzaamheden jaren lang onderbroken worden vanwege een meningsverschil met de regering van Irak over de verdeling der vondsten.

In de periode 1934-1937 waren hier slechts twee expedities van enige betekenis werkzaam, toen kwam de oorlog en eerst in 1954 konden de werkzaamheden onder leiding van Professor H. Lenzen weer worden voortgezet. De meeste plaatsen die in de afgelopen twintig jaar zijn blootgelegd dateren uit de tijd van Genesis. De archeologie houdt zich

**) Vergelijk Joh. Hempel in "Theologische Literatur-Zeitung", Heft 516, S. 262 (daar ook verdere literatuurvermelding); "Nu hebben wij ons werkelijk in het tijdperk van de humaniteit als een bijna bereikte werkelijkheid grondig vergist... op grond daarvan mag de opvatting omtrent het oermonotheïsme en de later optredende verwording daarvan op zijn minst als een tegenstroming tegen de ontwikkelingsgedachte gelden en niet slechts als een merkwaardigheid van dogmatisch verankerde katholieke theologen beschouwd worden".*

dus nu bezig met de vroegste perioden van de beschaving. Wat men gevonden heeft is verbazingwekkend. Wat weten wij vandaag al van de cultuur en het schrift van de mensen die 5000 jaar geleden leefden? Het archeologisch onderzoek strekt zich zelfs uit tot de tijden van vóór de zondvloed en wij zijn daardoor gedwongen om onze opvattingen aangaande de oertijd te herzien. Wat wisten wij vroeger over de aanvang van de geschiedenis te vertellen? Vandaag echter is de omgeving van de aartsvaders een betrekkelijk bekend gebied geworden, zelfs de toenmalige schrijfgewoonten zijn ons bekend. Vóór de opgravingen van de laatste jaren hielden zelfs nog de archeologen de bekende voorstellingen over die tijd voor legendarisch. De opgravingen schonken ons echter een geheel nieuw gezicht hierop en de resultaten hiervan veroorloven ons nu uitspraken te doen over een tijd die men vroeger naar het terrein van de prehistorie verwees. Zo weet men bijvoorbeeld nu dat de Sumerische cultuur reeds vele jaren vóór Abraham haar hoogtepunt gepasseerd was.

Daarbij is het goed te bedenken dat de archeologen geenszins op zoek waren naar bewijzen voor de geloofwaardigheid van de Bijbel. Integendeel! Ik weet uit vele gesprekken die ik met hen voerde dat dit hen maar zeer weinig interesseerde. Zij gaan zeer kritisch te werk ten aanzien van de vondsten en in twijfelgevallen zijn zij eerder geneigd de kritische verklaringen te accepteren dan die welke de Bijbel geeft. Aan de andere kant echter geven zij eerlijk toe dat zij door hun werk gedwongen worden de juistheid van vele Bijbelse gegevens te erkennen. Ik was dikwijls in de gelegenheid aanwezig te zijn bij het blootleggen van zulke vondsten die men als bewijs voor de juistheid van de Bijbelse uitspraken beschouwen kan en heb deze ter plaatse

met de tekst van het eerste Bijbelboek vergeleken. Wat in de laatste jaren daarbij bijzondere indruk op mij gemaakt heeft, is de wijziging die zich in het denken van de archeologen ten aanzien van de oudste Bijbelse mededelingen voltrekt. Het is bepaald opvallend met welk een zekerheid deze mannen in Irak spreken over de geschiedenissen die in Genesis verhaald worden.

3. De vroeg-historische ontwikkeling

Geen ontdekking was verrassender dan dat de beschaving plotseling in de wereld verschenen is. Dit was precies het tegenovergestelde van wat men oorspronkelijk meende. Volgens de heersende opinie immers verwachtte men dat de cultuurvormen des te primitiever zouden zijn naarmate de blootgelegde plaatsen ouder waren. Dit was echter niet in Babylonië noch in Egypte het geval, hoewel daar toch de oudste culturen van de wereld aangetroffen werden. Naar aanleiding hiervan schrijft Dr. Hall in zijn werk "Ancient History of the Near East": "Wanneer de beschaving verschijnt is deze reeds volgroeid" en "De Sumerische cultuur is bij verschijnen voltooid". Dr. L. W. King zegt in zijn boek "Sumer and Akkad" op blz. 3: "Hoewel de vroegste Sumerische nederzettingen in Zuid-Babylonië in een naar verhouding ver verwijderd verleden moeten worden gedateerd, blijkt dat hun stichters reeds toen een hoge trap van beschaving hadden bereikt".

De ons bekende gegevens over de wieg der mensheid - Genesis, de archeologie en de overlevering - wijzen allen naar de vlakte van Mesopotamië. Geen enkele cultuur, ook niet die van de Chinezen en Indiërs kan zich wat ouderdom betreft met de cultuur van de Babyloniërs meten. En toch zijn er in dit land geen sporen te vinden die er op wijzen dat de vroegste historische ontwikkeling anders verlopen zou zijn dan ons in Genesis wordt meegedeeld. Dat kan trouwens ook niet, omdat de zuidelijke vlakte van Mesopotamië pas gedurende de laatste tienduizend jaar ontstaan is door aanslibbing van de beide grote rivieren, een proces dat ook vandaag nog voortgaat. Alleen zó is het te verklaren dat Ur der Chaldeeën vroeger aan de kust lag, terwijl het nu enkele honderden kilometers daarvan verwijderd ligt.

Volgens een kortgeleden verricht onderzoek naar de geologische verhoudingen zou deze bijzonderheid ook door een wegzinken van de bodem te verklaren zijn. (Vergelijk hiervoor A. Wies en F. W. Faleen in "Geographical Journal" CXVIII, 1952, pag. 24-38.) Zoals wij reeds opmerkten hebben de archeologen op enige plaatsen in Zuid-Babylonië, waar men de oudste sporen van menselijke nederzettingen heeft gevonden, met hun graafwerkzaamheden de maagdelijke bodem bereikt. Oudere lagen van menselijke nederzettingen zijn ons niet bekend. Het gaat hier om de tijd tussen 3500 en 2500 vóór Christus. Over de tijd omstreeks 3500 v. Chr. schrijft Sir Leonard Woolley in zijn boek "The Sumerians" op blz. 37 het volgende: "Met verbazing ontdekt men dat de Sumeriërs reeds in deze vroege periode niet alleen de zuilen, maar ook de bogen en de gewelven kenden, en - zoals uit de bouwstijl van de zalen geconcludeerd kan worden - ook de domconstructie; architectonische vormen die pas duizenden jaren later hun weg naar het westen vonden. Dat het beschavingspeil overeenstemde met de architectonische ontwikkeling blijkt uit de rijkdommen die de graven herbergden, een overvloed van gouden en zilveren voorwerpen, niet alleen sieraden, maar ook vaatwerk en wapens, ja zelfs gereedschappen werden uit deze edele metalen vervaardigd; koper was alledaags".

In zijn rapport "Technical achievements of the third millennium B.C. as evidenced at Tell Asmar", schrijft Dr. Frankfort: "De beheersing van de stof door de mens tijdens de vroegste dynastieën in de tijd der Akkadiërs was verder gevorderd dan men algemeen pleegt aan te nemen, en het heeft zijn nut hier in het kort een paar ontdekkingen die dit aantonen te bespreken". Frankfort noemt dan het gebruik van glas in de jaren 2700-2600 v. Chr. en de analyse die Dr. Dresch

van het Nationaal Natuurkundig Laboratorium te Londen maakte van enkele bronzen voorwerpen uit Ur, die een hoeveelheid tin bevatten die geheel overeenkomt met de hedendaagse mengverhouding. "De meerderheid van de te Tell Asmar gevonden voorwerpen was van koper, een bronzen messenheft was een zeldzaamheid", zo vertelt Dr. Frankfort. "Maar een lemmet, afkomstig uit één der woningen, bevatte 2,8 procent tin". Ook maakt hij melding van een "hoogst onverwachte ontdekking" die men tijdens de laatste opgravingsperiode daar deed, namelijk dat reeds in 2700 v. Chr. ijzer en gereedschappen gebruikt werden, "dat wil zeggen 1500 jaar vóórdat de eerste ons bekende ijzeren dolk waarschijnlijk door een Hethietische vorst, als een geschenk aan de jonge koning Toetankhamon van Egypte gezonden werd". De benen mesheften uit Tell Asmar zijn vergaan, maar de bladzilveren bedekking ervan is gebleven.

Sir Leonard Woolley, die veel heeft bijgedragen tot een beter inzicht in de tijd vóór Abraham, schreef in zijn boek "The Sumerians": "Omstreeks het jaar 2000 v. Chr., toen de derde dynastie van Ur gevallen was, begonnen de Sumerische schrijvers de roem van voorbije dagen te boek te stellen. Daarbij moet hen een grote hoeveelheid documentatiemateriaal ter vervoeging gestaan hebben, aan de hand waarvan zij zowel de politieke geschiedenis als de religieuze traditie van hun land konden samenstellen. Wat zij opgetekend hebben is echter verloren gegaan, slechts in Babylonische kronieken van veel jongere datum komen hiervan uittreksels voor". Tot nu toe nam men als vanzelfsprekend aan dat de archeologie de algemeen verbreide opvatting zou bevestigen dat de beschaving zich langzamerhand had ontwikkeld. Maar vanuit de landen der oudste beschaving, Irak en Egypte, komt bewijs op bewijs dat de cultuur kort na de zondvloed een hoogtepunt

bereikte waarop later een algemene achteruitgang volgde. *) Het is duidelijk dat in plaats van zich langzamerhand te ontwikkelen - zoals algemeen werd aangenomen - de kunst, en we mogen dit ook van de wetenschap zeggen, plotseling te voorschijn is gekomen. In zijn werk "Outline of History" houdt H. G. Wells de piramide van Sakkara voor het oudste stenen bouwwerk van de wereld, "maar", zo zegt Dr. Breasted in zijn boek "Conquest of Civilisation", blz. 61, "vanaf het eerste stenen bouwsel tot aan de bouw van deze grote piramide is nauwelijks een halve eeuw verlopen". Sir Flinders Petrie schrijft van deze trappenpiramide dat de nauwgezette bouw enerzijds een bewijs is voor het hoge doel waartoe deze piramiden dienen moesten, maar anderzijds ook een bewijs is voor de vaardigheid en goede opleiding van de bouwers.

De piramide is met zulk een accuratesse gebouwd dat men bij gebruik van een metalen meetlat op warme dagen tot verschillende maten komt. Het verschil in hoogte der zijden is zo klein dat men dit met het blote oog niet waarnemen kan. "Daaruit kan men niet anders besluiten dan dat de Egyptische kunst omstreeks 3000 v. Chr. haar hoogtepunt bereikte". Dit eerste in Sakkara opgetrokken stenen bouwwerk, een dodentempel voor koning Zoser, werd onlangs in opdracht van de Egyptische regering onder leiding van C. M. Firth uitgegraven. Dr. Hall van het Brits Museum schrijft over dit bouwwerk: "Dit bouwwerk is van buitengewoon

**) vergelijk W.F. Albright "Die Religion Israëls im Lichte der archäologische Ausgrabungen", 1957, S. 22: "Na deze vroege hoogtepunten van menselijke kunstscheppingen zijn de volgende perioden van de Uruk-tijd in Babylonië vanaf het einde van het vierde millennium tot het einde van het zesde millennium en ook de Achemenidische kunst van de zesde eeuw voor Christus in vele opzichten mat en onvruchtbaar. De mens kon het élan van zijn jeugd niet zo snel weer terugwinnen".*

belang als de eerste vrucht van de jonge Egyptische geest op het veld van de architectuur. We ontdekken er karakteristieken, zoals de kolommen en de ornamentatie waarvan het moeilijk te geloven valt dat zij uit de tijd der derde dynastie stammen; tegenover anderen die uitgesproken archaisch zijn." En verder: "Men is licht geneigd te zeggen dat aan dergelijke opzienbarende architectonische prestaties een lange leer- en ontwikkelingstijd vooraf moet zijn gegaan. Zo'n periode ontbreekt hier echter volkomen. De Egyptenaren van de eerste dynastie, ongeveer drie eeuwen vroeger, hadden klaarblijkelijk geen stenen bouwwerken en in de latere legenden werd als bijzonderheid van Zoser vermeld dat onder hem het eerste stenen huis werd gebouwd". Maar zelfs deze snelle ontwikkeling werd nog overtroffen, want nog geen 150 jaar ná dit eerste stenen bouwwerk werd het grootste ooit opgetrokken stenen bouwsel voltooid. Khufu, of Cheops, zoals hij door de Grieken genoemd werd noemde zijn grote piramide "de heerlijke". Deze piramide was 146 meter hoog en beslaat een oppervlakte van ongeveer vijf hectare. Hoewel een groot aantal stenen is verwijderd is er nog twee en een half miljoen kubieke meter muurwerk over. Herodotus vertelt dat men tien jaar nodig had om de stenen uit te houwen en te bewerken en toen nog eens tien jaar om de piramide te bouwen. Volgens Diodorus moeten driehonderdduizend mensen aan dit project gewerkt hebben. Heel deze hoeveelheid tijd en werk werd, volgens de gids van het Brits Museum over Egypte, door hem gespendeerd om "de luisterrijkste graftombe van de wereld als zijn laatste rustplaats" te bouwen. We herinneren er aan dat deze snelle voortgang van de architectuur zich niet door bleef zetten. Sir Flinders Petrie zegt: "De bouwmaterialen vertellen ons veel van de bouwers. Bij de piramidebouw vinden wij het mooiste materiaal en werk in het begin. Van de vierde tot en met de

zesde dynastie zien wij een voortgaande verbastering totdat de piramiden slechts stenen omhulsels waren, opgevuld met puin." Deze plotselinge uitbarsting van technisch kunnen die in Babel tegelijkertijd plaats had, drukt echter een blijvend stempel op de architectuur van deze landen. Niet alleen het kolossale, maar ook de wijze waarop de piramide gebouwd is maakt diepe indruk, want hieruit blijkt dat de bouwmeesters meer van astronomie wisten dan iemand uit het beschaafde Europa, 3500 jaar later. Kunst en wetenschap hadden reeds toen de hoogste trap bereikt. De Sphinx, een standbeeld van de tweede piramidenbouwer, is een leeuw met een menshoofd. Het lichaam is ruim 60 meter lang en het hoofd heeft een hoogte van ruim twintig meter. Degene die de piramide ontwierp en de stenen zo nauwkeurig liet uithakken dat zij precies ingevoegd konden worden; die het transport van deze miljoenen tonnen stenen organiseerde, kan onmogelijk een primitief mens geweest zijn, en toch waren er maar 150 jaren verlopen sedert het eerste stenen bouwsel werd opgetrokken. In het licht van deze feiten kan van een geleidelijke langzame ontwikkeling van de mens geen sprake zijn.

Typisch is dan dat juist waar men de minste beschikking over feiten heeft, deze ontwikkelingstheorie haar vurigste voorstanders vindt. Ook in Babylonië hadden kunst en techniek 4000 jaar geleden een buitengewoon hoge graad van ontwikkeling bereikt. Zo bleken bijvoorbeeld bij analyse twee bronzen geitenkoppen 82,9% koper, 1,33% nikkel, 0,88% ijzer, 0,33% antimonium en 14,6% zuurstof te bevatten. In Telloh werd een zilveren vaas gevonden die, naar de omstandigheden te oordelen, 4500 jaar oud moet zijn. Op deze vaas is het wapen van Lagasch gegraveerd benevens vier adelaars met uitgestrekte vleugels en afbeeldingen van herten en leeuwen, een buitengewoon stuk kunstwerk.

Geen werkstuk uit een latere tijd vermag zo'n overwel- digende indruk te maken, zelfs met onze moderne mid- delen is het nauwelijks te overtreffen. Het aardewerk uit de Sumerische tijd en uit de vroegste beschavingsperiode van Babylon is met meer bedrevenheid vervaardigd dan in welke latere cultuurperiode ook. Hoever de archeologen ons ook in het verleden hebben teruggevoerd, steeds vin- den we een zeer hoge beschaving. Sir Leonard Woolley zegt zelfs: "Voor zover ons bekend beleefde de Sumerische kunst in het vierde millennium voor Christus haar bloeitijd". De Sumeriërs maken er aanspraak op de eerste bewoners van de vlakte van Babylon te zijn geweest. In zijn boek "History and Monuments of Ur" schrijft C. J. Gadd: "Hoever wij in het verleden iets vinden of vermoeden, de Sumeriërs waren reeds in het bezit van het land en we merkten reeds op dat hun legenden die zeggen terug te gaan tot op de schep- ping, geen andere achtergrond hebben dan hun historische woonplaats". En voorts: "Ook stammen de gevonden stenen werktuigen niet uit een zuivere steentijd, noch is met enige zekerheid vast te stellen dat in Irak een primitieve bevolking geleefd heeft die geen metaal kende".

Dat herinnert ons aan het woord van Berossus uit de derde eeuw vóór Chr. dat de volken uit Zuid-Mesopotamië de kunst van de verwerking van metaal en ook de schrijfkunst hebben uitgevonden. Hij schrijft: "Alle dingen die het leven veraangenamen, zijn de mensen door Oannes overgele- verd en sinds die tijd zijn geen nieuwe uitvindingen meer gedaan". Over de eerste historische periode van Babylon schrijft Gadd ten slotte: "Kunstwerken die door hun schoon- heid verbazing wekken werden in Ur en andere plaatsen gevonden. Zij stammen echter niet alleen uit latere eeuwen, maar ook uit de eerste tijden. Alleen door de gelukkige

omstandigheid dat zij in de loop van stelselmatige uitgravingen ontdekt werden kon verhinderen dat zij volkomen verkeerd gedateerd werden". "Goud is het teken van hun rijkdom en overvloed. In hun bloeiperiode rees de kunstvaardigheid - niet in het minst door toedoen van de kunstminnende en praalzieke vorstenhuizen - tot een perfectie en schoonheid als later niet meer gezien wordt. De voorwerpen, natuurlijk overwegend van dezelfde soort als ook later gemaakt werden, waren reeds in deze vroege periode zo rijk, ja zelfs weelderig versierd, dat zij meer aan de Egyptische stijl herinneren dan aan de veronderstelde soberheid van het Tweestromenland. De hoeveelheid goud is verbazingwekkend, om van zilver maar niet te spreken". De Bijbel en de archeologische vondsten in Babylon spreken niet van onderontwikkelde mensen. Natuurlijk was het leven in den beginne eenvoudig. Het werd echter niet alleen door het verstand beheerst, maar was ook reeds gecultiveerd.

4. Schrijfmethoden van 5000 jaar geleden

Eén van de meest opmerkelijke resultaten van het archeologisch onderzoek is dat de mens reeds vanaf de vroegste historische tijden met de schrijfkunst bekend is geweest. Neemt men tegenwoordig algemeen aan dat de aanvang van de menselijke beschaving in Babylonië gezocht moet worden, ook de oudste ons bekende schriftelijke gegevens stammen uit dit land en zij zijn het bewijs van echte beschaving. *) Verrassend is het te bemerken dat deze documenten uit een veel vroegere tijd stammen dan men aanvankelijk voor het ontstaan van de schrijfkunst placht aan te nemen. Had men tot op heden de neiging de schrijfkunst laat te dateren, nu komt men tot het tegenovergestelde en wordt verondersteld dat deze kunst reeds omstreeks 3500 vóór Chr. bekend was. Men heeft zelfs papyrusrollen gevonden die volgens Egyptologen omstreeks 3000 vóór Chr. gedaateerd moeten worden. *)

Toen ik enkele jaren geleden professor Langdon van de universiteit te Oxford bezocht, terwijl deze bezig was met opgravingswerkzaamheden te Kish, mocht ik er getuige van zijn dat de - naar men aanneemt - oudste inscriptie die ooit gevonden is werd blootgelegd. Het was een stenen plaat waarin door middel van lijnen een soort gestileerde afbeeldingen gekrast waren. Volgens vele onderzoekers heeft dit gestileerde beeldschrift zich uit een nog ouder beeldschrift ontwikkeld, dat de ouden gebruikten om hun gedachten in steen of klei weer te geven. Hoe primitief dit oudste schrift ook geweest mag zijn, het mag zeker niet ongecultiveerd

*) Vergelijk H. Frankfort: *"The Birth of civilization in the Ancient Near East"*, 1951; en E.A. Speiser: *"Ancient Near East: Cradle of History"*, 1956.

genoemd worden. De Egyptenaren immers maakten er nog gebruik van toen zij het hoogtepunt van hun culturele ontwikkeling bereikt hadden. En ook onze moderne beschaving heeft het beeldschrift doen herleven in verkeersborden, reclame, stripverhalen en niet te vergeten in het spoorboekje waarin bijvoorbeeld slaapwagens door een bed, eetwagens door mes en vork en zeetrajecten door een boot worden weergegeven.

Enkele vormen van het beeldschrift zijn zo oud dat men ze niet meer ontcijferen kan. De hiërogliefen der Egyptenaren echter zijn volkomen duidelijk geworden. Naar sommiger mening moeten de gevonden beeldschriftresten gedateerd worden tussen 3300 en 2800 vóór Christus. Daarna kwam het spijkerschrift. Reeds in oude tijden gebruikt men klei als schrijfmateriaal, hoewel in sommige gevallen van steen gebruik werd gemaakt. De klei was goedkoop en overal voorhanden en die van het Eufraatdal was wel bijzonder geschikt, daar deze zo fijn was als goed gemalen meel en, met water kneedbaar gemaakt, kon men er tabletten van elke willekeurige grootte van maken waarop geschreven kon worden met een driehoekig staafje van metaal of hout. Dit staafje werd in de palm van de hand gehouden waarbij men het driehoekige uiteinde in de weke klei drukte. Hierbij ontstond een wigvormig teken, vandaar de naam wiggeschrift.

De afzonderlijke schrifttekens bestonden uit verschillende wigvormige indrukken die evenwijdig, haaks of over elkaar werden aangebracht. Zo ontstonden ongeveer 600 geheel verschillende tekens met gebruikmaking van ongeveer dertig verschillende wigvormige indrukken. Hoewel er vele schrijvers waren en de afmetingen van de gebruikte staaf-

jes en dientengevolge ook de indrukken daarvan varieerden, toch bleef het schrift over het algemeen gelijk. De belangrijkheid van de tabletten kan worden gemeten naar de zorg die er aan besteed is. Nadat de schrifttekens in de weke klei waren aangebracht werden de tabletten óf natuurgedroogd door de hitte van de zon of in een speciaal daarvoor bestemde oven gebakken. De schrijvers mengden een beetje kalk of gips door de klei, omdat hierdoor de tabletten bij het drogen bijna niet krompen en voor scheuren bewaard bleven. Deze tabletten zijn, naast steen, het meest onverwoestbare schrijfmateriaal dat de mens kent. Zelfs in de zon gedroogd werden zij zo hard dat zij duizenden jaren intact en leesbaar bleven. Bij opgravingen moet men echter zeer voorzichtig te werk gaan wanneer men te maken krijgt met in de zon gedroogde tabletten die in vochtige grond liggen; wanneer deze opnieuw gedroogd worden zijn ze zo hard dat zij moeilijk te onderscheiden zijn van anderen die in een oven zijn gebakken.

Reeds omstreeks 2750 v. Chr. maakte men gebruik van enveloppen van klei voor particuliere brieven en contracten en maakte men er een gewoonte van om de inhoud van het tablet eveneens op de enveloppe te schrijven en vervolgens deze met een persoonlijk zegel te sluiten. De eigenaar kon er op deze manier van verzekerd zijn dat - zo lang het zegel ongeschonden was - de inhoud geen verandering had ondergaan. Bij verschil van mening kon de enveloppe gebroken en de inhoud geraadpleegd worden. Zoals reeds eerder opgemerkt legde men in de oudste tijden zijn gedachten in beelden vast. Daar men echter op klei veel makkelijker rechte lijnen kon tekenen neigde men al zeer snel tot het stileren en vereenvoudigen van de afbeeldingen. Hier heeft dus het schrijfmateriaal de schriftvorm bepaald, daar het

tot vereenvoudiging van de tekens noopte. In het wigge- of spijkerschrift zijn daarom de beelden tot zuivere symbolen geworden en ten slotte vormden bepaalde groeperingen van de wiggetekens een woord. Van enkele van zulke vroegere Sumerische tabletten die in Telloh gevonden werden, schrijft Professor L. W. King: "Deze documenten zijn én door het gebruikte materiaal én door het mooie schrift de mooiste exemplaren die tot nu toe in Babylonië ontdekt zijn". (Sumer and Akkad pag. 293.)

Het gewone spijkerschrift was reeds in zeer vroege tijden algemeen bekend. Duizenden kleitabletten, beschreven vóór de tijd van de aartsvaders, zijn reeds gevonden terwijl men het totale aantal tabletten, ondergebracht in verschillende musea, op een kwart miljoen schat. Zo algemeen verbreid was de schrijfkunst in Babylonië dat Friedrich Delitzsch schreef: "Onder de hoeveelheid ons overgeleverde geschreven stukken uit de toenmalige tijd bevinden zich vele exemplaren, zoals bijvoorbeeld die brief van een vrouw aan haar man die op reis is. Ze deelt hierin mee dat 't goed met de kinderen gaat en vraagt hem om raad in een alledaags geval. In een andere brief schrijft een zoon aan zijn vader dat N.N. hem zwaar beledigd heeft en dat hij nu van plan is de ander een afstrafing te geven, maar dat hij graag van tevoren zijn vaders mening daarover zou horen. Een andere zoon dringt er bij zijn vader op aan om hem toch eindelijk het reeds lang beloofde geld te sturen, waarbij hij zijn verzoek onderstreept met het onbeschaamde aanbod om dan ook weer voor zijn vader te willen bidden". Dit alles wijst op een goed georganiseerd berichtenverkeer, wat lijkend op het huidige postverkeer.

Als een typisch voorbeeld uit deze tijd citeren we hier een brief die voor Hammurabi - mogelijkwjs de Amrafel uit

Genesis 14 - *) geschreven is. Het gaat in dit schrijven over een belastinggaarder, een zekere Shep-Sin die zijn verontschuldigen had aangeboden over het feit dat hij het pachtrecht voor het innen van belastingen in een landstreek van Babylon nog niet aan de koninklijke schatkamer had afgedragen. "Met betrekking tot de opperbelastinggaarder Shep-Sin heb ik u geschreven: "Zend hem met de 1800 gur sesam en de 19 minen zilver die hij schuldig is en eveneens de opperbelastinggaarder Sin-Mushtal met de 1800 gur sesam en de zeven minen zilver die hij schuldig is, zend ze beiden naar Babylon". Maar u antwoordde dat de opperbelastinggaarder gezegd heeft: "Het is nu de oogsttijd, maar na de oogst zullen we gaan". Zo hebben zij volgens u gesproken. Nu is de oogst voorbij. Dadelijk na ontvangst van dit tablet dat ik aan u richt, moet u Shep-Sin, de opperbelastinggaarder met de 1800 gur sesam en de 19 tuinen zilver die hij schuldig is en Sin-Mushtal, de opperbelastinggaarder met de 1800 gur sesam en de 7 minen zilver die hij schuldig is, naar Babylon zenden, zend hem onder betrouwbare bewaking. Laat hen komen om voor mij te verschijnen met al hun rijkdommen". (The Letters and Inscriptions of Hammurabi, vertaald door L. W. King).

Bijna duizend jaar vóórdát Abraham werd geboren en ongeveer 1500 jaar vóór de geboorte van Mozes begon Lugalzaggisi, de koning van Uruk, zijn inscripties met woorden die bijna niet verschillen van die van de laatste koning van Babylon van 2000 jaar later. Delaporte schrijft: "Er

**) De vraag of de Amrafel uit Genesis 14 : 1 dezelfde is als Hammurabi van Babylon is daarom zo moeilijk te beantwoorden omdat in de jongste tijd ook nog een Hammurabi uit Aleppo en nog drie andere koningen met dezelfde naam bekend zijn geworden.*

waren scholen waar les in lezen en in het hanteren van de schrijfstift gegeven werd. In het eerste millennium voor Chr. was die van Nippur wel de bekendste, omdat zich in de archieven hiervan zeer oude teksten bevonden. Een aantal tabletten uit de tijd van Hammurabi, zowel voorbeelden als afschriften hiervan, geven ons een inzicht in de onderwijsmethode die bestond eerst uit het lezen en schrijven van eenvoudige tekens en het bestuderen van de fonetische waarde hiervan. Vervolgens werd dan de leerling het gebruik van verschillende groepen van tekens bijgebracht en leerde hij de grammatica aan de hand van verschillende voorbeelden van verbuiging en vervoeging. Ten slotte werd de studie beëindigd met het onderwijs in de wiskunde".

Ten slotte nog een citaat uit het voorwoord van het werk van Luckenbill, "Ancient Records of Assyria and Babylonia": "Dit schrijfmateriaal was goedkoop en dit zal er mee de oorzaak van zijn dat de Sumeriërs, Babyloniërs en Assyriërs zelfs de kleinste handelsovereenkomst schriftelijk vastlegden". In Egypte waar het papyrusriet in overvloed groeide werd papyrus het aangewezen schrijfmateriaal. Het oudste ons bekende papyrusmanuscript stamt uit \pm 3000 v. Chr. De papyrusrollen waarop men met pen en inkt schreef waren gewoonlijk 22 tot 25 cm breed. Er is een exemplaar bekend dat niet minder dan 45 meter lang is. (Vergelijk J. Cerny: "Paper and Books in Ancient Egypt", 1947). In Irak schijnt het papyrus maar weinig gebruikt te zijn. De kleitabletten werden hier als meer geschikt en duurzaam beschouwd. Het spijkerschrift werd het algemeen gebruikte schrift in de landen ten oosten van de Middellandse Zee, ook de herhaaldelijk in Genesis genoemde Hethieten namen het over. Dat men in Egypte het spijkerschrift kon lezen is duidelijk geworden uit de in 1887 te Tell-el-Amarna gevonden tabletten. Hieronder treffen we

brieven aan die omstreeks 1400 v. Chr. door Egyptische ambtenaren in Palestina aan hun regering geschreven werden, allen in spijkerschrift.

Het is niet met zekerheid te zeggen wanneer het Hebreeuwse schrift in Palestina werd ingevoerd. Tot voor kort waren de oudste documenten van het Phoenicische Schrift - waaruit zich de Hebreeuwse lettertekens ontwikkelden - de steen van Mesa van Moab (850 v. Chr.) en de Siloa-inscriptie (700 v. Chr.). Doch sedert 1930 kennen wij de bibliotheek van Ras-Schamra die vele kleitabletten bevatte; op vele van deze tabletten worden enkele wiggetekens reeds als een alfabet gebruikt waarmee dit schrift kan worden teruggevoerd tot 1300 v. Chr. De opgravingen in Syrië en Palestina kunnen licht werpen op de oorsprong van het Hebreeuws. Het Assyrisch is nauw met het Hebreeuws verwant en beide talen hebben vele woorden gemeenschappelijk.

Wij moeten ons nu bezig houden met de pogingen die tot ontcijfering van het spijkerschrift leidden; slechts een kort overzicht kan hier gegeven worden van de lange en moeilijke weg die hiertoe leidde. Toen Europa voor het eerst kennis met het spijkerschrift maakte, vroegen zelfs geleerden zich af of men hier werkelijk met schrift van doen had of met oosterse versieringen. Grotefend was de eerste die het gebruik van de geheimzinnige wiggetekens verklaarde; in 1802 slaagde hij er in om de drie eigennamen van de koningen, vermeld op een inscriptie uit Persepolis, ongeveer juist te lezen, maar afgezien van deze drie namen waren zijn conclusies over het algemeen onjuist. Majoor (later Generaal, Sir) Henry Rawlinson, de Britse vertegenwoordiger te Bagdad, slaagde er in 1835 met levensgevaar in de tweetalige teksten van Darius te Behistun bij Kermanshah te kopiëren. In

1839 was hij in staat om 2000 regels van deze inscriptie te lezen. In 1847 werden door de Ierse geestelijke Edward Hincks grote vorderingen gemaakt, toen deze ontdekte dat het spijkerschrift geen alfabetische basis kende. In 1857 had hij de waarde van 252 spijkerschriftcombinaties vastgesteld. Door andere geleerden werden de vondsten van Rawlinson en Hincks bevestigd. Er bleef evenwel een behoorlijke dosis sceptis bestaan met betrekking tot de vertalingen die door deze geleerden geleverd werden. Zo deed in 1857 Fox-Talbot - die behoorde tot de eersten die zich met het spijkerschrift bezig hielden - de suggestie dat er een onderzoek zou worden ingesteld, door aan Rawlinson, Hincks, Oppert en aan hemzelf een historische spijkerschrifttekst die nog niet gepubliceerd was ter hand te stellen. De geleerden kwamen overeen om elk voor zich en onafhankelijk van elkaar een vertaling op te stellen en hun resultaten in te leveren bij de Royal Asiatic Society. Deze moest een commissie vormen om de vertalingen te vergelijken die de ontcijferaars zouden indienen. Deze commissie stelde vast dat de vertalingen op alle (belangrijke punten) overeenstemden, zodat hierna de meeste twijfel verdween en men algemeen tot de erkenning kwam dat de sleutel voor de ontcijfering van het Babylonische spijkerschrift gevonden was. Toch waren er nog enkele geleerden die aan de gegeven oplossingen twijfelden, voornamelijk omdat zij er niet van overtuigd konden worden dat een enkel teken meer waarde kon hebben dan een lettergreep. Dit was gedeeltelijk te wijten aan de omstandigheid dat oude beeldschriftteksten eenvoudig in spijkerschrift gekopieerd waren, zodat een vijfdelig spijkerschriftteken gelijk werd aan het teken voor vier vingers en een duim en "hand" betekende, terwijl een aantal wiggetekens, kruiselings in stervorm over elkaar aangebracht "ster" betekende. Ten slotte echter verdween alle twijfel en de vertaling van het spijkerschrift werd zo een tamelijk nauwkeu-

rige wetenschap. Sedertdien hebben achtereenvolgens vele beroemde en bekwame geleerden, als Langdon, Gadd, Poebel, Krämer en Falkenstein zich verder met de taalproblemen bezig gehouden en ook de verdere moeilijkheden overwonnen die door de steeds archaischer (*ouderwets taalgebruik, red.*) wordende schriftvormen ontstaan waren.

Wij moeten nu aandacht schenken aan enkele belangrijke karakteristieken van de oude schrijfkunst. Welke literaire gewoonten had men in die dagen? Welke stijlvormen gebruikte men voor de verschillende documenten? Hoe en waar tekende en dateerde men zijn brieven en andere tabletten? Welke middelen gebruikte men om tabletten samen te voegen en om de goede volgorde te bewaren, wanneer meer dan één tablet nodig was, daar kleitabletten niet, zoals stukken perkament of bladen van een boek, aan elkaar genaaid konden worden. Over deze vraagstukken wordt weinig geschreven in de populaire boeken over de opgravingen en om een antwoord op deze vragen te krijgen moet men zich tot de vakliteratuur wenden waarvan de inhoud grotendeels in spijkerschrift geschreven is.

Wat betreft de waarmerking van brieven, berichten of wetsgedeelten, dit geschiedde doordat de schrijvers onder de tekst het zegel van de eigenaar drukten. Deze zegels bestonden gewoonlijk uit kleicilinders die een lengte hadden van 14 centimeter, soms echter bestonden zij uit gegraveerde edelstenen die in een ring aan de vinger werden gedragen. Iedere zegel droeg het merk van de eigenaar en meestal ook zijn naam in spijkerschrift. In Job 38 : 14 wordt melding gemaakt van het gebruik van zulke zegels, wanneer er staat: "Zij (de aarde) verandert zich als leem waarin een zegel wordt gedrukt". Juda droeg een zegelring (Genesis 38 : 18) en

Jozef kreeg van de Faraó een zegelring. (Genesis 41 : 24) In Ur der Chaldeeën vond Sir Leonard Woolley zegels van mensen die vóór de zondvloed leefden. De zegelindruk onder een geschrift uit de oudheid betekende hetzelfde als vandaag een handtekening. Het stuk was gesigneerd als de eigenaar onder een tekst zijn zegel had laten afdrukken.

Soms - vooral wanneer de tekst door een schrijver was neergeschreven - kwam naast het zegel ook de eigenhandige signatuur van de eigenaar. In mijn bezit bevinden zich tabletten die meer dan 4000 jaar geleden op een dergelijke wijze gesigneerd werden. De inhoud van het op de tabletten geschrevene is zeer gevarieerd. Er zijn geschiedkundige kleitabletten met verhalen over stammen en volken; wettelijke waarin de verkoop van land, gebouwen of leningen geregeld wordt. Er zijn er uit het handelsverkeer, met transacties van landbouwproducten en vee. Weer anderen handelen over gewone handelswaar. Er zijn brieven, zowel officiële als persoonlijke en tabletten die geslachtregisters bevatten.

Ieder die met de spijkerschrifttabletten vertrouwd is kan bijna met één oogopslag zeggen wat de inhoud van een tablet is. Zoals ook vandaag door de grootte en de soort van het papier en aan de gehele vorm van een schrijven met één oogopslag duidelijk is met wat voor schrijven we te doen hebben; zo zijn grootte en vorm van de Babylonische kleitabletten tamelijk betrouwbare aanwijzingen voor hun inhoud. Men onderscheidt kleiprisma's, kleicilinders en kleitafeltjes, sommige in de vorm van een tonnetje, andere in die van 'n kussen, sommigen zo groot als een vel quarto (*boekformaat, verkregen door een vel tweemaal te vouwen, red.*), andere zo groot als een postzegel. Gewoonlijk zijn de tabletten zo groot gemaakt dat zij ruimte genoeg bieden voor een

bepaalde tekst, soms moest men daarom gebruik maken van extra fijn schrift waardoor het mogelijk werd meer woorden op de beschikbare beperkte ruimte aan te brengen. Het was namelijk niet gewenst om de tabletten te groot te maken en dit om tweeërlei reden. Ten eerste het gevaar van breken en ten tweede het gewicht en de hanterbaarheid, zodat daarom tabletten groter dan 30 centimeter tot de zeldzaamheden behoren. In het algemeen bood een enkel tablet voldoende plaats voor de tekst van een brief, verdrag, rekening of geslachtslijst.

Wat deed men echter wanneer méér dan één tablet nodig was voor een tekst of wanneer een verhandeling een serie tabletten noodzakelijk maakte? Het was immers toen even noodzakelijk als vandaag om de volgorde der aparte tekstgedeelten duidelijk aan te geven. Om dit te bereiken maakte men gebruik van "titels", "trefwoorden" en "nummering". De titel bestond uit de eerste woorden van het eerste tablet die herhaald werden aan het einde van elk volgend tablet, gevolgd door het serienummer van dat tablet. Precies zoals de titel van een boek herhaald wordt aan het hoofd van elke bladzijde en iedere pagina genummerd is. Op deze wijze werd niet slechts de serie waarbij het tablet behoorde aangegeven, maar ook de volgorde waarin ze gelezen moesten worden.

Om helemaal van een goede volgorde verzekerd te zijn, maakte men voorts gebruik van trefwoorden. Een systeem dat ook heden nog gebruikelijk is bij het schrijven of typen van belangrijke documenten en dat we ook nog aantreffen in de oude Statenbijbels waar het eerste woord van de volgende pagina onderaan de voorgaande pagina gedrukt werd. Deze methode werd ook gevolgd op verschillende Babylonische kleitabletten. Het zal iemand die met de cul-

tuur van het oude Oosten vertrouwd is niet verwonderen dat vele literaire vormen precies het tegenovergestelde zijn van die van ons. De Hebreeën schreven van rechts naar links, zodat de eerste pagina van een boek in de huidige vorm daar staat waar wij de laatste pagina hebben. In het oude Irak bevatte zo niet het begin, maar het einde de gegevens, zoals de naam van de schrijver, de datering en de inhoudsopgave van een boek.

Zonder twijfel werd het boek Genesis op kleitabletten geschreven. Wij weten dat deze ten tijde van Mozes gebruikt werden. De tien geboden werden ook op stenen tabletten geschreven en dat op een wijze gelijk als in Babylonië, namelijk "zij waren beschreven aan beide zijden". (Exodus 32 : 15) Het Hebreeuwse werkwoord "schrijven" betekent letterlijk "snijden" of "graven" en vormt zo een aanwijzing voor de oude schrijfmethoden. *)

In het volgende hoofdstuk zal door een onderzoek van Genesis duidelijk gemaakt worden dat veel van de oude literaire gewoonten ook nog in de tekst van onze moderne vertalingen duidelijk herkenbaar zijn en dat de samensteller van Genesis precies zo heeft gehandeld als de schrijvers van Ninevé van 2500 jaar geleden die, toen zij 1000 jaar oude tabletten kopieerden, elk tablet eindigden met een korte verklaring waarin vermeld werd uit welke bibliotheek het origineel stamde.

*) Voor verdere gegevens over het ontstaan en de vorm van de wiggetekens en de oude schrijfmethoden zie: G. R. Driver: "Semitic Writing", 1944.

5. De sleutel voor de verklaring Genesis

De sleutel waardoor de literaire compositie van Genesis zichtbaar wordt ligt in het juist verstaan van de zinsnede "Dit is het geslachtsregister van ...". Bij het juiste gebruik van deze sleutel zal men ontdekken dat alle literaire moeilijkheden worden opgelost. Alle geleerden schijnen het er over eens te zijn dat deze zin voor de inleidingsvraagstukken van Genesis van het grootste belang is. Zo zegt Dr. Driver bijvoorbeeld: De vertaling van Genesis is gevat in een raamwerk of schema dat gekenmerkt wordt door de herhaald voorkomende formule: "Dit is het geslacht van...". Dit is het raam waarin het gehele verhaal zoals wij het nu kennen is ingevoegd".

Professor Ryle deelt mee dat het gebruik van deze zin "de verschillende stadia in de loop van het verhaal markeert". Commentatoren van alle richtingen zoals Spurrel, Lenormant, Skinner, Carpenter, Harford Battersby, Bullinger, Lange, Keil, Wright e.a. verdelen het boek in stukken die met deze zinsnede beginnen. In totaal wordt deze zinsnede elf maal in Genesis aangetroffen. Aan de belangrijkheid ervan hoeven we niet te twijfelen, want de vertalers van de Septuaginta beschouwden het als zo belangrijk dat zij het gehele boek de naam "Genesis" gaven, dat het Griekse equivalent is van het Hebreeuwse woord "geslacht(en)". We treffen deze zinsnede aan op de volgende plaatsen:

Genesis 2 : 4

Dit is de geschiedenis van den hemel en de aarde, toen zij geschapen werden.

Genesis 5 : 4

Dit is het geslachtsregister van Adam.

Genesis 6 : 9

Dit is de geschiedenis van Noach.

Genesis 10 : 1

Dit zijn de nakomelingen der zonen van Noach: Sem, Cham en Jafeth.

Genesis 11 : 10

Dit zijn de nakomelingen van Sem.

Genesis 11 : 27

Dit zijn de nakomelingen van Terah.

Genesis 25 : 12

Dit nu zijn de nakomelingen van Ismaël.

Genesis 25 : 19

Dit is de geschiedenis van Isaäk.

Genesis 36 : 1

Dit zijn de nakomelingen van Esau.

Genesis 36 : 9

Dit zijn de nakomelingen van Esau.

Genesis 37 : 2

Dit is de geschiedenis van Jakob.

Hoewel geleerden van allerlei richting het er over eens zijn dat deze zinsnede zeer belangrijk is, schijnen zij toch de

eigenlijke betekenis van deze zin misverstaan te hebben. De reden hiervoor lag voor de hand, daar veel gedeelten van Genesis waarin deze zinsnede voorkomt beginnen met een geslachtsregister of met een lijst die de zuiverheid van de afstamming moet aantonen. Dit leidde ertoe dat men de zinsnede "Dit is het geslacht (of de geschiedenis) van ..." in verband ging brengen met de daaropvolgende genealogische lijst, ja deze als een inleiding daarop beschouwde. Zo schrijft bijvoorbeeld Dr. Driver: "Deze zin behoort naar zijn wezen tot de geslachtsregisters; en wil tegelijk zeggen dat de persoon, aan wiens naam deze voorafgaat, van voldoende belang is om een onderbreking in de geslachtslijsten aan te brengen en dat hij en zijn nakomelingen het onderwerp zullen zijn van het gedeelte wat nu gaat volgen, totdat een naam bereikt wordt die belangrijk genoeg is om het begin van een nieuw gedeelte te vormen." Deze bewering is echter geheel in strijd met de feiten. De belangrijkste persoon in Genesis is immers Abraham. Indien de bewering van Driver waar zou zijn, dan zou hij meer dan wie ook in aanmerking zijn gekomen om in een desbetreffende zin genoemd te worden. Nu echter blijkt dat wel minder belangrijke personen genoemd worden, maar dat een zin als: "Dit zijn de nakomelingen (het geslacht) van Abraham" ontbreekt. Ook is het niet juist te zeggen dat deze zinsnede altijd deel uitmaakt van een geslachtsregister. In bepaalde gevallen volgt er zelfs niet eens een geslachtsregister. In feite is het zo dat het grootste deel van de geschiedenis van deze genoemde persoon geschreven is vóór de desbetreffende zinsnede en zeker niet daarna. Wanneer wij bijvoorbeeld de zinsnede: "Dit is het geslachtsregister van Adam" gelezen hebben dan lezen we niets meer over Adam, behalve dat we vernemen hoe oud hij werd en dat hij stierf. Het gedeelte dat volgt op de zin: "Dit is de geschiedenis van Isaäk", vermeldt nauwe-

lijks iets over Isaäk, maar wel over Jakob en Esau. En na de zinsnede "Dit is de geschiedenis van Jakob" lezen we hoofdzakelijk de geschiedenis van Jozef; een merkwaardigheid die vele commentatoren in verlegenheid gebracht heeft. Het is ons inziens dan ook wel duidelijk dat deze zinsnede niet een inleidende zin of een voorwoord is bij de geschiedenis van een bepaalde persoon, zoals men veelal gemeend heeft.

Hieruit volgt dat het van groot belang is de juiste betekenis van deze zinsnede vast te stellen. In de vertalingen lezen we nu eens het woord "geschiedenis" dan weer het woord "nakomelingen" alsook het woord "geslachtsregister". In het Hebreeuws treffen we hier steeds hetzelfde woord aan namelijk "Toledoth". Over de betekenis van dit woord behoeven wij niet in twijfel te verkeren, want Gesenius, de pionier van het Hebreeuws, geeft in zijn woordenboek (*Hebräisches and Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 17 aufl., S. 873) de volgende betekenissen weer: "1. Geslachten, nakomelingen; 2. Geslachtslijst, of ruimer: geschiedenis van een geslacht". En niet alleen hij, maar alle bekende hebraïci geven deze vertalingen; zo bijvoorbeeld Buhl (17e Duitse editie): "Wordingsgeschiedenis"; Böttcher: "Geschiedenis". Havernick zegt: "Toledoth betekent oorsprongsgeschiedenis"; Fuerst geeft de volgende betekenissen weer: "Generatie", "Schepping", meestal: "Geschiedenis", "Geschiedenis van het ontstaan of van de ontwikkeling van iets"; Roberts: "Dit is de geschiedenis"; Kalisch: "Begin"; Ewald: "Oorsprong"; Rashi: "Voortbrengselen"; Dillmann: "Het voortgebrachte"; Ryle: "Geschiedenis". Tot op heden gebruiken de rabbijnen van het nabije Oosten het woord Toledoth als vertaling van het woord geschiedenis. De Hebreeuwse verzameling van Joodse tradities over het leven van Jezus heet "Toledoth Jeshu" en wordt door de

Joden altijd vertaald met "Geschiedenis van Jezus". Ook Driver kent deze betekenis van het woord Toledoth, want in zijn commentaar op Genesis 25 : 19 schrijft hij: "Het geslacht van Isaäk is volgens het door de redacteur gevolgde principe, de geschiedenis van Isaäk en zijn nakomelingen". En bij hoofdstuk 37 : 1 noemt hij de desbetreffende zinsnede "De priesterlijke inleiding tot de geschiedenis van Jakob".

Uit het bovenstaande mag genoegzaam blijken dat het bij dit woord gaat om "geschiedenis", meestal om familiegeschiedenis en de oorsprong daarvan. De beste vertaling van de zin lijkt ons daarom: "Dit is de (ontstaans) geschiedenis van ..." of "Dit is het begin van ...". Het is alleszins duidelijk dat deze formule, in Genesis gebruikt, natuurlijk betrekking heeft op het begin van een familiegeschiedenis en dus achteruit wijst en niet vooruit op de latere ontwikkeling van het nageslacht. Dit wordt nog duidelijker wanneer we een vergelijking maken met Matthéüs 1 : 1, de enige plaats in het Nieuwe Testament waar deze zinsnede gebruikt wordt, waar wij lezen: "Dit is het geslachtsregister van Jezus Christus" (letterlijk: Dit is het boek van de genesis van... en dan volgt het geslachtsregister). Hier betekent het zeker niet een rij van nakomelingen, maar wil het het geslacht aanwijzen waaruit de Christus geboren is. Daarom ook het woord "genesis", dat wij met "ontstaan", "wording", "oorsprong" of "geboorte" kunnen vertalen. De lijst die in Matthéüs 1 volgt wil de "wordingsgeschiedenis", de "afkomst" van de Christus verhalen en heeft niets te zeggen over nakomelingen. Wanneer wij dan ook in Genesis 5 : 1 lezen: Dit is het geslachtsregister van Adam, (Septuaginta: boek van de genesis van Adam) dan hebben wij hier te doen met het slotwoord van een reeds geschreven bericht over Adam en niet met de inleiding van het volgende gedeelte.

De zinsnede treffen we het eerste aan in hoofdstuk 2 : 4: "Dit is de geschiedenis van hemel en aarde toen zij geschapen werden". Het is de enige plaats waarbij veel onderzoekers de zin zo verklaren dat hij slaat op het voorafgaande bericht over de schepping. Men heeft dit gedaan, omdat deze zinsnede slechts als afsluitende samenvatting zinvol was en niet geschikt om het volgende gedeelte in te leiden. Had men nu maar gezien dat deze zinsnede steeds een afsluiting vormt dan was de literaire opbouw van Genesis voor hen geen probleem meer geweest. Met aan te nemen dat deze zinsnede in Genesis 2 : 4 een afsluiting was, terwijl elders deze zin het begin van een gedeelte zou zijn, hebben de uitleggers het zichzelf nogal moeilijk gemaakt, want men wilde persé vasthouden dat deze zin een inleidingsformule zou zijn. Daarom gaan sommigen zelfs zo ver dat zij de plaats van deze zin in het verband van de tekst willen veranderen. Zo schrijft Spurrell in zijn commentaar op Genesis (pag. 19): "In dit hoofdstuk volgt een geschiedenis over de wording van hemel en aarde, daarom nemen Schrader en anderen aan dat dit halve vers (2 : 4a) eigenlijk aan hoofdstuk 1 : 1 vooraf moet gaan en dat de huidige plaats te danken is aan de samensteller van het boek, die de zin hier plaatste om een overgang te hebben naar 2 : 4b vice versa. Carpentier en Harford-Battersby (*The Hexateuch*, Vol. II, pag. 1) schrijven naar aanleiding van deze formule dat "deze niet past bij het verhaal dat volgt in 2 : 4b", en ook zij zeggen dat het beter is de zin te verplaatsen naar 1 : 1. Dezelfde redenering volgend gaat Moffat in zijn Bijbelvertaling zo ver dat hij deze zinsnede uit 2 : 4 verwijdt en plaatst aan het begin van hoofdstuk 1. Er is echter in de handschriften van het Oude Testament niets te vinden wat de handelwijze van deze geleerden zou rechtvaardigen. Slechts een algemeen verbreide verkeerde opvatting hebben zij overgenomen en

achten het daarom noodzakelijk de tekst geweld aan te doen door deze zin van het einde van een gedeelte naar het begin ervan te verplaatsen, omdat het in hun ogen duidelijk is (maar waarom alleen hier?) dat deze zinsnede alleen maar kan slaan op wat voorafgaat, namelijk op de schepping, verhaald in 1 : 1, 2 en 4.

Bij Ellicott, een tegenstander van de kritische richting en streng conservatief, lezen wij bij Numeri 3 : 1 ("Dit nu waren de nakomelingen van Aäron en Mozes"): "Het woord nakomelingen betekent hier evenals in Genesis: "Geschiedenis"; waarna de schrijver weer in de gewone fout vervalt om deze geschiedenis als geschiedenis van de nakomelingen te beschouwen waarbij hij dan in een lange en spitsvondige uitweiding tracht te verklaren waarom hier niets over de zonen van Mozes te lezen staat. Bij een juiste uitleg van de zin zou het duidelijk geweest zijn dat de zinsnede betrekking had op het voorgaande dat over of door Mozes en Aäron geschreven was en dat deze geen betrekking had op wat volgde. Slechts op twee plaatsen in Genesis volgt een geslachtslijst op deze zinsnede en beide lijsten zijn ook volledig zonder deze zinsnede. De zin behoeft dan ook helemaal niet met een geslachtsregister verbonden te worden, hoewel bijna altijd een lijst van directe nakomelingen zowel vóór als ná de zin te vinden is. Maar: "Dit is de geschiedenis van hemel en aarde" heeft toch klaarblijkelijk niets met de geschiedenis van een nageslacht te maken en ook de twee zinnen in hoofdstuk 37 : 2 ("Dit is de geschiedenis van Jakob. Jozef, zeventien jaar oud, placht met zijn broeders de schapen te hoeden") hebben geen enkele relatie. "Dit is de geschiedenis van Jakob" beëindigt het ene gedeelte van de geschiedenis; terwijl "Jozef, zeventien jaar oud..." het begin is van een ander gedeelte.

In Oud-Babylonië waren de meest waardevolle tabletten die, welke mededelingen over de voorvaderen bevatten en de meest geschikte plaats voor een geslachtslijst was dan aan het begin van zulk een tablet. Dat het gewoon was om een geslachtsregister te geven aan het begin blijkt ook uit het begin van Exodus en de boeken Kronieken. Als men dit gezien heeft dan vallen de vele moeilijkheden weg die men zich anders moet getroosten om te verklaren waarom zo vaak een geslachtsregister na deze zinsnede ontbreekt. Als voorbeeld van de moeilijkheden waarin men zich dan begeeft citeren wij uit William Paul's "Analysis and Critical Interpretation of the Hebrew Text" over Genesis 6 : 9: "Dit is de weergave van de geschiedenis van Noach, want zo geven Rosenmuller, Gesenius en Lee "Toledoth" hier en in Genesis 2 : 4 weer". Maar daar Paul zich dan verder aan de gangbare opvatting houdt dat er een geslachtslijst moet volgen, kan hij niet anders constateren dan: "We vinden hier niets over Noachs stamboom; slechts zijn drie zonen worden genoemd, die ons echter reeds uit het voorafgaande bekend zijn". Dit alles maakt het toch wel duidelijk dat de betreffende zinsnede niet een inleiding is van een geslachtsregister maar het einde vormt van zulk een register of van een vertelling. En dit wordt door vele kleitabletten ondersteund.

De echtheid van de verhalen van Genesis en de on-geschonden toestand waarin zij overgeleverd zijn, wordt gewaarborgd door deze verbondenheid met de heersende literaire methoden van de oudheid waarin we weinig of niets van een voorwoord vinden, maar wel zeer dikwijls een zeer formeel slot. In tegenstelling met het zeer eenvoudige begin sluit het boek Leviticus als volgt: "Dit zijn de geboden die de HERE Mozes gegeven heeft voor de Israëlieten op de berg Sinai", en de laatste regel van Numeri luidt: "Dit zijn de

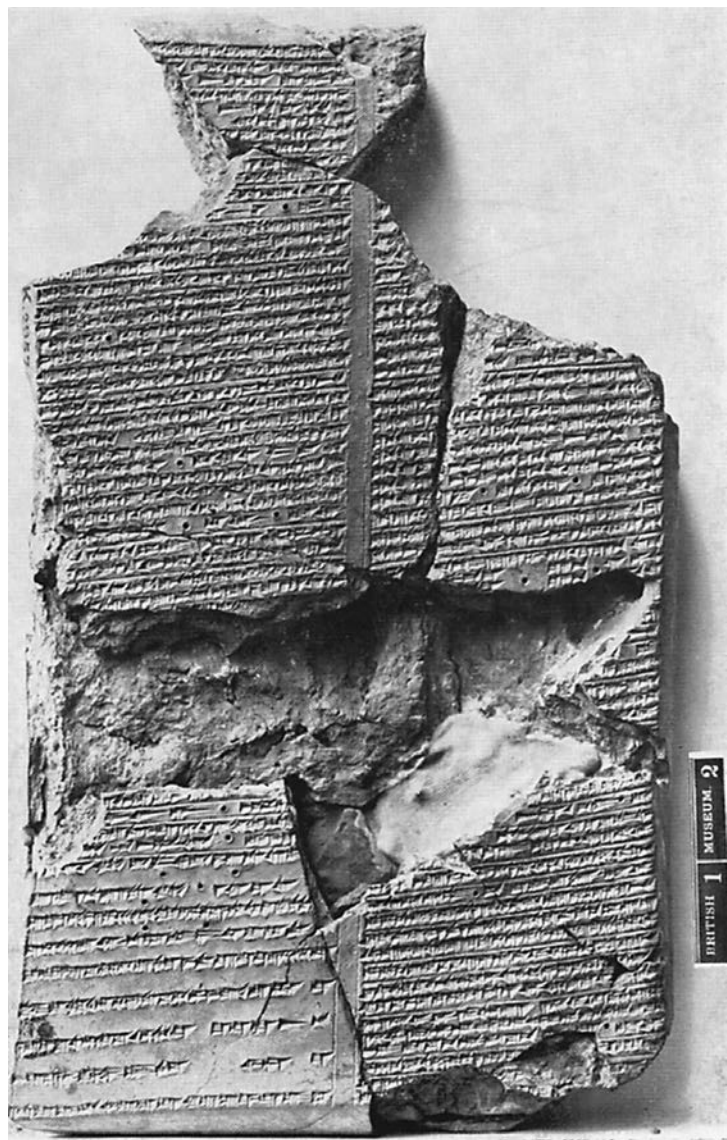
geboden en verordeningen die de HERE door de dienst van Mozes aan de Israëlieten geboden heeft in de velden van Moab bij de Jordaan tegenover Jericho". Buiten de Schrift vinden wij hetzelfde, bijvoorbeeld in het wetboek van Hammurabi. Ook hier is het slot langer en formeler dan het begin. Eerst aan het einde vernemen wij van wie deze wet-encode stamt. "De rechtvaardige wetten die Hammurabi de wijze koning vaststelde... mijn belangrijke woorden heb ik op mijn zuil geschreven". Wij hebben hier te maken met een oude literaire vorm die ook in Genesis zijn neerslag heeft gevonden. Maar omdat de uitleggers tot nu toe aannamen dat de zinsnede steeds betrekking had op het begin van een gedeelte, bleef het probleem van de compositie van Genesis onopgelost. Men had de sleutel wel in handen, maar deze paste niet in het slot, de sleutel moest worden omgekeerd. Daarom kon men wel veel over de "Toledoth-zinnen" discussiëren, zoals Professor Skinner in 1929 opmerkte, maar kwam men niet tot een oplossing van het vraagstuk.

We noemen een ander belangrijk punt dat verband houdt met het gebruik van deze zinsnede. In Genesis 5 : 1 lezen wij letterlijk: "Dit is het boek van het geslacht, de afkomst, van Adam". Het woord "sepher", dat hier met boek vertaald is, betekent "geschreven verhaal" of zoals Delitzsch het weergeeft "Wat geschreven is", "Het geschrevene". In de Septuaginta wordt Genesis 2 : 4a weergegeven met: "Dit is het boek van de geboorte van hemel en aarde". De "boeken" uit die tijd waren kleitabletten, het woord betekent eenvoudig "geschrift", "schriftelijke optekening" (vergelijk Gesenius, Wörterbuch, S. 551). De oudste verhalen van Genesis maken er zo aanspraak op reeds in zeer vroege tijd schriftelijk gefixeerd te zijn en niet, zoals men algemeen dacht, door mondelinge overlevering tot op Mozes gekomen te zijn.

Natuurlijk weten wij niet wie het tablet met het schepingsverhaal neerschreef; maar er behoeft niet de minste twijfel aan te bestaan dat reeds lang voordat Abraham Ur der Chaldeeën verliet, alles wat maar vermeldenswaard was op kleitabletten werd geschreven. Zoals wij in het vorige hoofdstuk reeds zagen waren de tien geboden op tabletten geschreven.

Ten slotte moet nog vermeld worden dat met degene die genoemd wordt in de zinsnede "Dit is de geschiedenis van...." eerder de bezitter of de schrijver van het tablet wordt aangeduid dan de persoon wiens geschiedenis in het voorgaande wordt beschreven. "Dit is de geschiedenis van Noach" betekent niet zonder meer "Dit is de geschiedenis van Noach", maar kan ook - en zelfs eerder - betekenen "Dit is de geschiedenis uit het bezit van Noach" of "de geschiedenis die Noach geschreven heeft". Wanneer wij in hoofdstuk 11 : 27 lezen "Dit zijn de nakomelingen" (of: dit is de geschiedenis) van Terah, dan lezen wij van Terah alleen maar dat hij de zoon van Nahor was. Volgens gelijklopende teksten op Babylonische tabletten betekent deze zinsnede dan eerder dat Terah de schrijver of de eigenaar is van de lijst van voorouders die we aantreffen in de verzen 10 - 27. Zoals reeds eerder gezegd, vinden wij nergens de zinsnede "Dit is de geschiedenis van Abraham" en toch wordt zeer veel over hem meegedeeld. Daartegenover echter lezen wij nu dat Isaäk en Ismaël tabletten hadden, of geschreven hebben, die over Abraham handelden. Het behoort tot de literaire gewoonten van die dagen om de naam van de schrijver of de bezitter aan het einde van een tablet te vermelden. De zinsnede: "Dit is de geschiedenis (het geslacht, de nakomelingen) van" is dan hoogstwaarschijnlijk door Mozes, de samensteller, letterlijk overgenomen.

Colofon van een spijkerschrifttablet





Daar de zin zowel de schrijver als de bezitter van een tablet kan aanduiden zijn we dus niet gebonden aan de voorstelling dat de in deze zinnen genoemde personen zelf het vermelde hebben opgetekend. Het is zeer wel mogelijk - en zelfs waarschijnlijker - dat zij zich bedienden van een schrijver. Wij hebben bij deze zinsnede dus op drie belangrijke dingen te letten:

1. Zij vormt de slotopmerking van een gedeelte en wijst terug op het voorafgaande stuk.
2. De oude verhalen maken er zelfs aanspraak op reeds in zeer vroege tijd te zijn neergeschreven.
3. Naar alle waarschijnlijkheid duidt de naam, in de zinsnede vermeld, de schrijver of de bezitter van het tablet aan.

Op grond hiervan menen wij te mogen zeggen dat het boek Genesis is samengesteld uit een serie tabletten die het eigendom waren van de genoemde personen en die allen in het bezit van Mozes kwamen, die het boek samenstelde in de vorm zoals wij het nu kennen. Wij geven hieronder een overzicht van de tablettenserie:

Tablet	Inhoud
1. Hoofdstuk 1 : 1 - 2 : 4b	Dit is de geschiedenis van hemel en aarde.
2. Hoofdstuk 2 : 4b - 5 : 2	Dit is het geslachtsregister van Adam.

- | | |
|------------------------------------|--|
| 3. Hoofdstuk 5 : 3 - 6 : 9a | Dit is de geschiedenis van Noach. |
| 4. Hoofdstuk 6 : 9b - 10 : 1 | Dit is de geschiedenis van de zonen van Noach. |
| 5. Hoofdstuk 10 : 1b - 11 : 10a | Dit is de geschiedenis van Sem. |
| 6. Hoofdstuk 11 : 10b - 11 : 27a | Dit is de geschiedenis van Terah. |
| 7, 8. Hoofdstuk 11 : 27b - 25 : 19 | Dit is de geschiedenis van Ismaël en Isaäk. |
| 9-11. Hoofdstuk 15 : 19b - 37 : 2a | Dit is de geschiedenis van Esau en Jakob. |

Op deze wijze duidde Mozes duidelijk zijn informatiebronnen aan en noemde hij de personen die oorspronkelijk de tabletten bezaten. Hoe verrassend deze conclusie op het eerste gehoor ook schijnen mag, een vergelijking met de archeologische vondsten dwingt tot een dergelijke conclusie die niet steunt op een willekeurig verdeelde tekst, maar op een indeling die - en dit wordt door ieder toegegeven - het natuurlijke raam van het boek vormt. Dat deze indeling inderdaad niet op willekeur berust wordt nog door het volgende gesteund:

1. In geen enkel geval wordt iets bericht dat de genoemde personen niet of uit eigen ervaring of door absoluut betrouwbare gegevens uit de eerste hand, zelf hadden kunnen schrijven.

2. Het is veelbetekenend dat de verhalen in de bovengenoemde gedeelten genoemd allen eindigen vóór de dood van de genoemde personen. In de meeste gevallen omvat het verhaal het leven van genoemde persoon tot kort vóór het einde of tot aan de datum waarop het tablet werd vervaardigd.

Wat de bevestiging van het eerste punt betreft zal in de navolgende hoofdstukken worden aangetoond dat alle verhalen het kenmerk dragen geschreven te zijn door personen die persoonlijk bekend waren met de vermelde gebeurtenissen. Deze waardevolle persoonlijke geschiedenissen leefden niet slechts via de mondelinge overlevering voort; de schrijfkunst was in die tijd wijd verbreid. En weinig is van meer belang om schriftelijk te worden vastgelegd dan de gebeurtenissen verhaald in de eerste hoofdstukken van Genesis.

Wij weten voorts dat men in de oudheid bijzonder belang stelde in de berichten die ons in het eerste gedeelte van Genesis worden meegedeeld, de verhalen over schepping en zondvloed, en dat deze herhaaldelijk schriftelijk werden vastgelegd. Zo zijn bijvoorbeeld te Kalneh, genoemd in Genesis 10, meer dan 4000 jaar oude tabletten gevonden die handelen over de schepping en de zondvloed. Vergeleken met de verhalen uit Genesis is de inhoud van deze tabletten grotesk, maar zij zijn reeds 600 jaar vóór de geboorte van Mozes opgeschreven, of beter: afgeschreven van tabletten die reeds vele eeuwen eerder geschreven waren. Wat het tweede punt betreft, dat elk gedeelte eindigt voor de dood van de in de slotformule genoemde persoon, het volgende: Er worden in de boven gegeven indeling negen personen genoemd. Het eerste tablet vermeldt geen naam, we lezen

alleen maar: "Dit is de geschiedenis van hemel en aarde...". de andere tabletten eindigen allen vóór de dood van de genoemde personen, zoals uit het volgende overzicht blijken zal.

Tablet II (hoofdstuk 2 : 5 tot 5 : 2). Aan het einde van het bericht worden genoemd: Jabal, de vader van hen die in tenten en bij de kudde wonen; Jubal, de vader van allen die citer en fluit bespelen en Tubal-Kain, de vader van de smeden, allen die koper en ijzer bewerken, en Naäma, de zuster van Tubal-Kain. Deze waren de achtste generatie na Adam en een vergelijking met de chronologie in Genesis 5 leert ons dat deze generatie kort vóór Adam's dood leefde.

Tablet III (hoofdstuk 5 : 3 tot 6 : 9a). De stamtafel van Noach eindigt met de geboorte van zijn drie zonen. Deze tafel wordt gevolgd door een bericht over de verdorvenheid van de mens die de oorzaak was van de zondvloed die kwam toen Noach reeds een oud man was. Hij zou de geschiedenis van de zondvloed hebben kunnen schrijven, maar deze komt voor op de tabletten met "de geschiedenis van de zonen van Noach".

Tablet IV (hoofdstuk 6 : 9b tot 10 : 1) bevat het verhaal van de vloed en de dood van Noach. Hoe lang Cham en Jafeth na Noachs dood leefden weten we niet, maar wel dat Sem hem 150 jaar overleefde. Zo is er niets in dit gedeelte dat niet door de zonen van Noach geschreven zou kunnen zijn.

Tablettenserie V (hoofdstuk 10 : 2 tot 11 : 10). Hierin schrijft Sem over het ontstaan en de stamformatie van de vijfde generatie na hem. Wij weten dat hij de laatste generatie in dit tablet genoemd, de zonen van Joktan, overleefde.

Tablet VI (hoofdstuk 11 : 10-27). Het geslachtsregister van Terah vermeldt de dood van zijn vader Nahor. Terah zelf leefde tot zijn zoon Abraham 75 jaar was. Indien Terah elf jaar langer geleefd had zou hij in staat zijn geweest om de geboorte van Ismaël te vermelden. En indien 25 jaar langer had hij kunnen schrijven: "En Abraham gewon Isaäk". Maar nu eindigt de geschiedenis van dit tablet kort vóór Terah's dood. Indien de slotwoorden "en Terah leefde 70 jaar" betrekking hebben op de datum van de teboekstelling, dan moet dit volgens de Samaritaanse Code gebeurd zijn één jaar na de laatste daarin genoemde datum, dat wil zeggen één jaar na de dood van Nahor.

De tablettenseries VII en VIII (hoofdstuk 11 : 27 - 25 : 19) werden geschreven door de beide broers Ismaël en Isaäk. De laatst erin genoemde datum (hoofdstuk 25 : 1-4) heeft betrekking op de geboorte van Abrahams achterkleinkinderen en hun stamvorming. Ismaël stierf 48 en Isaäk 150 jaar ná Abraham. Vrij spoedig na de dood van Sara huwde Abraham met Ketura, ongeveer 38 jaar vóór zijn dood. Deze 38 jaar gevoegd bij de 105 jaar die Isaäk Abraham overleefde geeft een periode die lang genoeg is om de achterkleinkinderen van Abraham uit zijn huwelijk met Ketura tijdens Isaäks leven geboren te doen worden. De op deze tabletten vermelde geschiedenis eindigt zo kort vóór de dood van Isaäk, wiens naam in het slot genoemd wordt en die, daar hij Ismaël 57 jaar overleefde, over diens dood berichten kon.

De tablettenseries IX, X en XI (hoofdstuk 25 : 20 - 37 : 2) ten slotte bevatten de tabletten van Esau en Jakob waarbij Jakob de centrale figuur in het verhaal is, terwijl de laatste datum die genoemd wordt de dood van Isaäk is. Onmiddellijk voor de slotformule lezen we: "Jakob echter woonde in het land

der vreemdelingschap van zijn vader, in het land Kanaän". Deze zin scheen zo geïsoleerd dat velen meenden dat hij weinig met de context uitstaande had, maar zoals we in een volgend hoofdstuk zullen zien geeft juist dit vers uitsluitel waar en wanneer deze tabletten geschreven werden. Jakob immers bleef niet in Kanaän wonen, maar vertrok naar Egypte. Nu geeft deze zin aan waar hij woonde toen hij zijn verhaal afsloot, immers hoewel hij ons vertelt over de dood van Isaäk, maakt hij geen melding van de verkoop van Jozef door zijn broeders, een feit dat plaats had elf jaar voor Isaäks dood, noch vertelt hij iets over de dromenuitleg van Jozef of iets anders dat in Egypte gebeurde. Totdat Jakob naar Egypte ging (tien jaar nadat hij zijn vader begraven had) kon hij niets weten van dit alles. Zo sluit het verhaal van Jakob precies tijdens de periode vermeld in hoofdstuk 37 : 1. Hij was tien jaar vóór de dood van Isaäk naar het Zuiderland, Hebron (waar zijn vader woonde) teruggekeerd, en hij vermeldt Isaäks dood. Binnen tien jaar hierna woont Jakob in Egypte. Zo vermeldt dit tot nu toe duistere vers van hoofdstuk 37 duidelijk, niet slechts dat Jakob deze tabletten schreef, maar ook waar hij ze schreef (of liet schrijven).

Het kan niet maar toevallig zijn dat elk tablet of serie tabletten slechts dat bevat wat de persoon die in de slotzin genoemd wordt uit eigen kennis zou kunnen hebben opschrijven. Een ieder die - zelfs 100 jaar later - na deze patriarchen zou hebben geschreven, zou geheel anders hebben geschreven. Het is daarom overduidelijk dat de belangrijke zinsnede "Dit is de geschiedenis van...", die door bijna iedereen als het raam van Genesis wordt beschouwd, consequent gebruikt is. Als algemene regel neemt men aan dat het eerste gebruik van een woord of formule beslissend is voor het verdere gebruik daarvan. Wat deze zinsnede

betekent in Genesis 2 : 4a, daarover is iedereen het eens, en zoals we nu gezien hebben is er geen enkele reden om deze zelfde formule in dezelfde tekst een andere betekenis te geven dan in 2 : 4a. Hierdoor worden we tevens verlost van de vele veronderstellingen die op dit terrein ontwikkeld zijn, want we bezitten nu de overlevering van de personen, wier namen aan het einde van ieder gedeelte als schrijvers of bezitters van de tabletten genoemd worden.

6. De ouderdom van Genesis

Ieder gedeelte van Genesis bevat aanwijzingen dat Mozes het boek in zijn huidige vorm samenstelde uit documenten die reeds vele jaren en eeuwen vroeger geschreven waren. Wij noemen de volgende:

1. In de eerste elf hoofdstukken van Genesis komen Babylonische woorden voor.
2. In de laatste veertien hoofdstukken treffen we Egyptische woorden aan.
3. Er worden steden genoemd die ten tijde van Mozes niet meer bestonden, of waarvan de oude naam zo onbekend was geworden dat Mozes hun nieuwe naam moest toevoegen om aan zijn tijdgenoten duidelijk te maken welke plaats bedoeld werd.
4. De verhalen tonen een grote bekendheid met de omstandigheden en de details van de verhaalde gebeurtenis en kunnen daarom slechts door personen geschreven zijn die het verhaalde van zeer nabij meemaakten.
5. Duidelijke aanwijzingen dat de verhalen oorspronkelijk in zeer archaïsch schrift op kleitabletten werden geschreven.

De eerste hoofdstukken van Genesis bevatten Babylonische woorden; het is niet toevallig dat de schriftkritiek dikwijls beweerd heeft dat deze hoofdstukken een Babylonische geest ademen en dat de oorsprong van deze verhalen in

Babylonië gezocht moet worden. Hiertegen is niets in te brengen. Het is slechts een sterk getuigenis voor de vroege schriftelijke fixatie. Maar wat te zeggen van het feit dat deze Babylonische woorden slechts in de eerste hoofdstukken van Genesis gevonden worden en niet in de rest van het boek noch in de verdere Pentateuch? Het is toch onmogelijk aan te nemen dat zij in deze hoofdstukken kwamen ten tijde van de ballingschap - waarom dan ook niet in de andere hoofdstukken? - zelfs vele critici nemen voor het ontstaan van deze hoofdstukken een veel vroegere tijd aan.

Wanneer het verhaal het punt bereikt waarop Jozef in Egypte komt verandert het beeld geheel en treffen we voortdurend Egyptische namen en uitdrukkingen aan zoals "Potifar, de overste van de lijfwacht" (37 : 36), "Zafnath Paäneath en Asnath" (41 : 45). "Zafnath Paäneath" is een Egyptische uitdrukking die betekent: Hij die het leven voedt. Het is de bijzondere verdienste van Dr. Yahuda deze verschillen duidelijk in het licht gesteld te hebben. Van het eenvoudige landleven van de aartsvaders in Palestina worden wij verplaatst in de sfeer en de gebruiken van het Egyptische hof. Wij horen op welke wijze het land aan de priesters was toebedeeld (47 : 22); dat Jozef een gouden keten om de hals droeg, dat men voor zijn wagen lopers liet uitgaan, die tot eerbetoon opriepen voor de hoogste rijksbeambte (41 : 43). Toen Jozefs broeders naar Egypte kwamen at hij niet met hen; "de Egyptenaren toch mogen geen maaltijd gebruiken met de Hebreëen, want dat is de Egyptenaren een gruwel" (43 : 32); een opmerking die alleen maar in de tijd van Mozes kan zijn neergeschreven. Ten slotte wordt ons verteld hoe de lichamen van Jakob en Jozef, zoals in Egypte gebruikelijk was, werden gebalsemd en hoe deze bewerking veertien dagen duurde.

Degene, die deze hoofdstukken schreef, was ten nauwste vertrouwd met het Egyptische leven en denken. Buiten de vijf aan het begin van dit hoofdstuk genoemde punten, is ook de tekst Genesis 10 : 19 uitermate belangrijk; wij lezen daar: "En de grens van de Kanaäniet was van Sidon in de richting van Gerar tot Gaza in de richting van Sodom, Gomorra, Adama en Zeboïm tot Lasa". Deze zin waarin Sodom en Gomorra genoemd worden moet dus zijn neergeschreven vóór de verwoesting van deze plaatsen ten tijde van Abraham. Zij werden toen zo volkomen verwoest dat elk spoor verdween en men meende dat de Dode Zee hen verzwolgen had. Volgens onze indeling van Genesis (zie vorige hoofdstuk) behoort deze zin tot het tablet van Sem, in wiens tijd Sodom en Gomorra nog bestonden. Deze zinsnede moet dan ook voor mensen geschreven zijn die vóór de tijd van Abraham leefden.

Als derde punt noemden wij dat vele oorspronkelijke plaatsnamen ten tijde van Mozes reeds zo verouderd waren dat het noodzakelijk werd de nieuwe gangbare namen er bij te noemen, opdat de uit Egypte getrokken Israëlieten wisten welke plaatsen dit waren. Verschillende voorbeelden hiervan treffen we aan in Genesis 14. Toen ten tijde van Abraham dit tablet werd geschreven, dat melding maakte van krijgstochten van verschillende koningen, werden de namen der plaatsen opgeschreven zoals ze in die tijd bekend waren. Maar in de 400 jaar die tussen Abraham en Mozes verliepen werden sommige van deze namen zo veranderd of raakten zelfs enkele plaatsen bij de Israëlieten in vergetelheid. Daarom moest Mozes met dit oude tablet voor zich, toen hij het boek samenstelde, verklaringen toevoegen om zijn tijdgenoten de ligging der plaatsen duidelijk te maken. En zo komen wij in Genesis 14 de volgende verklaringen tegen:

"Bela, dat is Zoar"	(vers 2 en 8)
"Het dal Siddim dat is de Zoutzee"	(vers 3)
"En Mispat dat is Kades"	(vers 7)
"Hoba, dat ten noorden van Damascus ligt"	(vers 15)
"Het dal Schavé, dat is het Koningsdal"	(vers 17)

Genesis 14 is het enige hoofdstuk uit de Bijbel waarin bovengenoemde oude namen gebruikt worden. Andere voorbeelden van het gebruik van verklarende aantekeningen bij oudere namen vinden wij in hoofdstuk 16 : 14 "De put Lachai-Roï; zie hij is tussen Kades en Bered"; in hoofdstuk 35 : 19 lezen wij: "... Efrath, dat is Bethlehem" en in hoofdstuk 23 : 2: "Kirjath-Arba, dat is Hebron, in het land Kanaän". Deze laatste aantekening is wel van buitengewoon belang, want hieruit blijkt dat het niet slechts voldoende was om de nieuwe naam "Hebron" te vermelden, maar dat het bovendien noodzakelijk was om er bij te voegen dat deze plaats in het land Kanaän ligt. Dit wijst er onomstotelijk op dat de tekst van zeer vroege datum is, immers na de inneming van deze stad door Jozua en nadat deze aan Kaleb tot een erfdeel was gegeven, was het toch zeker niet meer nodig om aan de Israëlieten duidelijk te maken waar Hebron lag. Het werd toen bovendien één van de vrijsteden die als zodanig door het gehele land bekend waren en voorts was David bovendien ook nog zeven jaren koning te Hebron. Zo kan deze verklaring alleen bestemd zijn geweest voor hen die als onbekenden het land binnentrokken, en die bekend gemaakt moesten worden, niet alleen met de naam van de plaats waar de stamvaders van het volk hadden geleefd, maar ook met de ligging daarvan".

Een soortgelijke verklaring komen we tegen in het negentiende vers van hetzelfde hoofdstuk "het veld van

Kleitabelt op ware grootte met transcriptie. Gevonden in de omgeving van Ur. De vertaling luidt: "A-anni-padda, koning van Ur, de zoon van Mes-anni-padda, de koning van Ur, heeft de tempel voor de godin Nin-Khursdag gebouwd". Deze beide koningen leefden ongeveer 5000 jaar geleden.



Afdruk van een zegelcylinder, bestemd voor Ur-Nammu, een koning van Ur omstreeks 2100 v. Chr. Dergelijke zegelafdrukken worden veelvuldig op klei-tabletten aangetroffen.

Machpéla, tegenover Mamre dat is Hebron, in het land Kanaän, Abraham, Isaäk en Jakob zijn in de spelonk van Machpéla begraven en de ligging daarvan moet daarom aan hun tijdgenoten bekend zijn geweest. Voor hen was deze verklaring niet bedoeld, maar evenmin was deze voor het Israël bedoeld dat reeds weer enkele jaren in Kanaän woonde. Toen wist immers ieder kind waar de stamvaders van het volk begraven lagen. Deze verklaring kan alleen maar zin hebben als we denken aan het Israël dat Kanaän nog moest binnentrekken. En zo moet deze verklaring door Mozes zijn toegevoegd toen Israël op het punt stond Kanaän binnen te gaan.

Wij treffen ook aardrijkskundige uitdrukkingen aan als "Het Zuiderland" (20 : 1 en 24 : 62), "Het Oosterland" (25 : 6). Deze termen waren ten tijde van Abraham gebruikelijk, maar deze archaische benamingen voor de landen ten zuiden en ten oosten van Palestina treffen we later niet meer aan. Na de tijd van Genesis hebben deze landen welomschreven, duidelijke namen. Ook dit is weer een bewijs dat deze teksten in oude tijden werden opgeschreven. Geen schrijver ná Mozes had zich van dergelijke archaische uitdrukkingen bediend. Ook de in Genesis vermelde kleine "stadstaten" en de vele "clans" wijzen op hoge ouderdom. Immers ten tijde van Salomo waren deze geheel verdwenen en reeds ten tijde van Abraham waren er in Babylonië en Egypte machtige koningen die vanuit hun hoofdsteden over grote gebieden heersten.

In een volgend hoofdstuk zullen wij ons nog met andere feiten bezig houden, die er op wijzen dat deze verhalen kort na de verhaalde gebeurtenissen zijn opgeschreven en ook dat zij met zo grote kennis van zaken te boek (te klei) zijn gesteld

Tablet uit de serie met het Babylonische zondvloedverhaal. Het afgebeelde tablet is het elfde uit de serie, die bekend is onder de naam Gilgamesch-Epos. Het bevat 310 regels.



dat men niet anders zeggen kan dan dat dit geschied is door personen die nauw bij het verhaalde betrokken waren. Als voorbeeld hiervan noemen wij nog dat Sara haar slavin Hagar aan Abraham tot vrouw geeft (hoofdstuk 16). De handelwijze, door Abraham en Sara gevolgd, was volkomen in overeenstemming met het toen geldige gebruik, zoals neergelegd in de wetten 114 - 146 van het wetboek van

Hammurabi. In de Mozaïsche tijd en daarna golden - zoals we uit het boek Deuteronomium leren - geheel andere wetten op dit terrein. De veronderstellingen geopperd door de Pentateuchkritiek, als zouden genoemde handelingen op bepaalde godsdienstige voorstellingen berusten, kloppen niet met de feiten, want - evenals in andere gedeelten van de Schrift - worden ons de zwakheden zowel als de kracht van de aartsvaders, zowel hun zonden als hun deugden, verhaald. De verhalen zijn niet idealiserend omgewerkt, maar in hun oude en ware gedaante gelaten.

Als laatste argument voor de oudheid van Genesis voerden wij aan dat verschillende factoren er op wijzen dat deze verhalen oorspronkelijk op kleitabletten geschreven werden. De grootte van de in Babylonië gebruikte tabletten was afhankelijk van de grootte van de tekst die men erop wenste te schrijven. Wie weinig te schrijven had gebruikte een klein tablet, maar wanneer door de lengte van de tekst echter twee of meer tabletten nodig waren ging men als volgt te werk:

1. Ieder tablet van een serie werd van een gemeenschappelijke "titel" voorzien.
2. Door trefwoorden aan het einde van iedere tablet werd het lezen van de tekst in de juiste volgorde mogelijk gemaakt.

Daarenboven sloten vele tabletten met een naschrift, de zogenaamde colofon, die overeenstemt met de huidige titelpagina, maar die bij de antieke teksten aan het einde stond en niet, zoals wij vandaag gewend zijn, aan het begin. Dit naschrift bevatte onder anderen:

3. De naam van de schrijver van het tablet.
4. De datum waarop het tablet geschreven werd.

Deze schrijfgewoonten hebben ook in Genesis hun sporen achtergelaten. Hoewel men niet verwachten kan dat er nog veel van te vinden is; immers voor de samenstelling van de tekst waren zij wel van belang, maar niet voor de tekst zelf, zodat bij de samenstelling van het boek Genesis veel hiervan verloren is gegaan. Toch vinden wij er nog iets van terug en dit is het bewijs dat het boek reeds zeer vroeg is samengesteld. En verder wijst het aantreffen van deze voor de loop van het verhaal onbetekenende opmerkingen op een getrouwe overlevering. Voorbeelden van deze literaire hulpmiddelen als de herhaling van trefwoorden of zinnen aan het begin en het einde van iedere serie tabletten treffen we aan in:

Hoofdstuk		Vers
1	:	1 God schiep de hemel en de aarde
2	:	4 De Here God maakte de hemel en de aarde
2	:	4 Toen zij geschapen werden
5	:	2 Dat zij geschapen werden
6	:	10 Sem, Cham en Jafeth
10	:	1 Sem, Cham en Jafeth
10	:	1 Na de vloed
11	:	10 Na de vloed
11	:	26 Abram, Nahor en Haran
11	:	27 Abram, Nahor en Haran
25	:	12 De zoon van Abraham
25	:	19 De zoon van Abraham
36	:	1 Dat is Edom
36	:	1 Dat is Edom

- 36 : 9 De Vader van de Edomieten
(letterlijk: Vader Edom)
- 36 : 43 De Vader van de Edomieten
(letterlijk: Vader Edom)

Deze belangrijke herhalingen van zinnen juist daar waar de tabletten beginnen en eindigen zullen het best op hun juiste waarde geschat worden door hen die bekend zijn met de schrijfgewoonten van het oude Babylonië, want daar gebruikte men dezelfde methode om bij elkaar behorende teksten aan elkaar te verbinden. Het kan daarom onmogelijk toevallig zijn dat deze herhalingen aangetroffen worden in die verzen die behoren bij de colofon: "Dit is de geschiedenis van..." Op andere plaatsen treft men ze bijna niet aan. Daar men tot nu toe echter geen buitenbijbels vergelijkingsmateriaal had, vielen deze herhalingen in de tekst niet op.

Op de spijkerschrifttabletten werd de titel gevormd door de aanvangswoorden van het verhaal. Op een gelijke wijze nu gaven de Hebreëën de eerste vijf boeken van de Bijbel hun titels. Zo noemden zij Genesis "Bereshith", het Hebreeuws voor "in den beginne"; Exodus noemde men "Welleh she-moth" (Dit nu zijn de namen); Leviticus "Wayyigra" (Hij riep); Numeri, "Bemidbar" (in de woestijn) en Deuteronomium "Haddebarim" (de woorden); tot op heden zijn dit in de Hebreeuwse Bijbel de namen van deze Bijbelboeken. Men ging in het oude Oosten als volgt te werk: Wanneer twee of meer tabletten een serie vormden, dan werden zij allen van dezelfde titel voorzien. Dat wil zeggen: men herhaalde in de colofon van het volgende tablet de eerste woorden van het eerste tablet, ongeveer zoals vandaag de naam van het boek of hoofdstuk boven aan elke bladzijde herhaald wordt. Wanneer men nu niet - zoals wij - met gebonden boeken

van doen heeft dan ligt het nut hiervan voor de hand. Door het herhalen van de woorden die wij boven noemden, werd het gehele boek Genesis tot één geheel verbonden.

Bij sommige tabletten komen wij ook nog sporen van oude datering tegen. Nadat een tablet geschreven was en de naam er in gedrukt, werd het gewoonlijk ook gedateerd. In de vroegste tijden geschiedde dit op een zeer primitieve manier, eerst later dateerde men ze met het jaar van de regerende koning. Deze datering geschiedde op de volgende manier: "Het jaar waarin de troon van Nabu gemaakt werd", "Het jaar waarin Sumulel, de koning, de muur van Sippar bouwde", "Het jaar van het Tutu-hengal kanaal" (waarschijnlijk het jaar waarin het kanaal gegraven werd), "Het jaar waarin Samsu-iluna een gouden troon maakte,", "Het jaar waarin het Hammurabi-kanaal gegraven werd". Deze wijze van datering treffen wij in Genesis bijvoorbeeld nog in de volgende verzen aan: Hoofdstuk 2 : 4: "Ten dage dat de Here God de aarde en de hemel maakte". Waarbij de betekenis van de uitdrukking "Ten dage van" ons duidelijk wordt uit het zeventiende vers van hetzelfde hoofdstuk, waar deze woorden ook voorkomen: "Ten dage dat ge daarvan eet zult ge voorzeker sterven" en ook uit het tweede vers "God rustte op de zevende dag van al het werk dat Hij gemaakt had".

En aan het einde van het tweede tablet (hoofdstuk 5 : 1) lezen wij: "Dit is het geslachtsregister van Adam ten dage dat God de mens maakte". Bij latere tabletten wordt bovendien ook nog de woonplaats van de schrijver ten tijde dat de colofon geschreven word in de datering opgenomen. Deze dateringen met aanduiding van de woonplaats treffen wij onmiddellijk voor de slotzin: "Dit is de geschiedenis

(het geslacht) van...." aan. Zo bijvoorbeeld in: Hoofdstuk 25 : 11: "En Isaäk woonde bij de put Lachai-Roi". Hoofdstuk 36 : 8: "Daarom ging Esau op het gebergte Seir wonen". Hoofdstuk 37 : 1: "Jakob echter woonde in het land der vreemdelingschap van zijn vader, in het land Kanaän". Deze primitieve methode van dateren komt overeen met de literaire gebruiken van die oude tijd en onderstrepen het reeds eerder gezegde dat Genesis van zeer vroege datum is. Zo schreef Jakob bijvoorbeeld zijn tabletten (of liet ze schrijven) in de dagen waarin hij woonde "in het land der vreemdelingschap van zijn vader".

Ik ben er van overtuigd dat wanneer men het bovenaangevoerde omtrent deze oude dateringsmethode en het gebruik van de trefwoorden ernstig neemt, zeer vele vraagstukken tot een goede oplossing gebracht worden. Ik denk bijvoorbeeld aan de moeilijkheden rondom de tekst Genesis 11 : 26, 27: "Toen Terah 70 jaar geleefd had verwekte hij Abram, Nahor en Haran. En dit zijn de nakomelingen van Terah: Terah verwekte Abram, Nahor en Haran, en Haran verwekte Lot". Het eerste gedeelte van deze zin is voor velen een groot struikelblok geweest, want zoals het er nu staat, houdt het in dat toen Terah 70 jaar was, hem de drie zonen Abram, Nahor en Haran geboren werden. Maar uit hoofdstuk 12 : 4 en Handelingen 7 : 4 lezen wij dat Abraham pas 70 jaar later geboren werd, dat wil zeggen toen Terah 130 jaar oud was. Het is niets dan speculatie om te zeggen dat het hier dus gaat over de geboorte van zijn beide andere zonen. Maar wat betekent dan dit vers: "Toen Terah 70 jaar oud was?" Ik waag de veronderstelling dat in overeenstemming met de heersende gewoonten van die tijd Terah hier zijn tablet gedateerd heeft. Dat wil zeggen hij schreef het toen hij 70 jaar oud was. Dit houdt in dat we dan de Samaritaanse

tekst moeten volgen met betrekking tot de dood van Nahor, de vader van Terah, die één jaar voor Terahs zeventigste jaar viel. De herhaling van de namen "Abram, Nahor en Haran", vóór en ná de "Toledoth" formule, geeft dan aan dat ze hier als trefwoorden gebruikt zijn waarbij volgens de heersende gewoonte de laatste regel van het ene tablet herhaald werd als de eerste regel van het volgende.

De vele tabletten die gevonden zijn bewijzen ons dat het in die tijd gebruikelijk was om de tabletten over de voorouders te verzamelen en daaraan weer een tablet met eigen levensgeschiedenis toe te voegen en zo zichzelf te verbinden met de personen en gebeurtenissen genoemd in de oudere tabletten. Dit is nu precies wat Terah ook gedaan heeft. Hij heeft eenvoudig een lijst van zijn voorvaderen (Genesis 11 : 10-27a), die hem met Sem verbonden, toegevoegd aan de reeds bestaande tabletten. De laatste regel van zijn tablet luidt dan: "Dit zijn de nakomelingen (dit is de geschiedenis) van Terah", terwijl het volgende tablet begint met de zin: "Terah verwekte Abram..." enzovoort. Dergelijke voorouderslijsten werden in die dagen op hoge waarde geschat en iedereen schijnt ze haast te hebben aangelegd.

Zo is de methode waarop Genesis is samengesteld geheel identiek met die van de oudheid en het is zeker niet de methode die men in Palestina gebruikte in de tijd dat volgens de critici Genesis moet zijn ontstaan. Het geschrevene dat in het bezit van Abraham kwam - Genesis 1 : 1 tot 11 : 27a - is wat lengte betreft ongeveer een vijfde van de stèle (*Oud-Griekse grafzuil, red.*) van Hammurabi uit de tijd van Abraham. Het is opmerkelijk dat de eerste verhalen het kortst zijn, zo is het scheppingsverhaal ondanks zijn belangrijkheid toch het kortste. Dan zien we hoe de verha-

len langzamerhand langer worden, maar toch zijn nog alle verhalen van vóór de zondvloed zakelijk en kort. We weten dat de schrijfkunst vóór de zondvloed waarschijnlijk niet zo verbreid was als in de tijd van Abraham. In Abrahams tijd was de schrijfkunst algemeen verbreid en zo wordt ons ook zijn leven en dat van zijn zonen veel breder verhaald dan de gebeurtenissen uit de veel langere oergeschiedenis.

Mag veel van de trefwoorden en de datering, die immers niet belangrijk waren bij de samenstelling van het boek, verloren zijn gegaan, wat gebleven is en wat we steeds weer aantreffen is het gebruik van de colofon waarin onder meer de naam van de schrijver of de bezitter van het tablet genoemd wordt. Deze literaire gewoonte uit de oudheid treffen wij ook heden ten dage nog veelvuldig aan bijvoorbeeld in tijdschriften en kranten waar de naam van de drukker en uitgever vaak op de laatste bladzijde onderaan vermeld wordt. De colofon van Genesis is de "Toledoth" formule: "Dit is de geschiedenis van..."

Dat deze oude literaire hulpmiddelen uit de tijd van het spijkerschrift nog heden in Genesis duidelijk herkenbaar zijn, is een overtuigend bewijs voor de zuiverheid van de tekst en van de grote zorg waarmee deze overgeleverd is. En er volgt uit dat deze teksten reeds in zeer vroege tijd op kleitabletten werden geschreven en dat op deze wijze de tabletten Genesis 1 : 1 tot 37 : 1 samen werden gevoegd tot het geheel dat wij thans bezitten. Dit werpt de theorie omver dat Genesis samengesteld zou zijn uit documenten die oorspronkelijk niets met elkaar te maken hadden.

7. Wie schreef de oorspronkelijke tabletten?

Vóór wij op de inhoud der afzonderlijke tabletten ingaan, is het noodzakelijk dat wij ons nog even de factoren in herinnering brengen die gedurende de afgelopen jaren zo veel nieuw licht op de literatuur uit de tijd van de aartsvaders geworpen hebben. Het is nu geen vraag meer of de schrijfkunst reeds lang vóór Abraham algemeen verbreid was. Wie de resultaten van de opgravingen van de laatste jaren kent, heeft geen moeilijkheden meer om aan te nemen dat de aartsvaders zelf stukken op schrift lieten zetten. En wanneer men daarbij bedenkt hoe buitengewoon het karakter was van de Godsopenbaring die zij ontvingen, dan zou men zich moeten verwonderen als zij dit niet hadden neergeschreven.

In januari 1902 vond M. de Morgan te Persepolis drie brokstukken van een zwarte diorietsteen die samen een zuil van ruim twee meter hoogte en bijna 50 cm middellijn vormden. Op deze zuil zijn in 49 kolommen over 4000 kleine regels, meer dan 8000 woorden in spijkerschrift geschreven. Dat wil zeggen: deze zuil bevat ongeveer een kwart van het totaal aantal woorden van het boek Genesis. Het schrift is buitengewoon zorgvuldig uitgevoerd en de wetten neergeschreven in de kolommen van deze zuil wijzen op een ver voortgeschreden beschaving. Spoedig ontdekten men dat deze zuil de wettencodex van Hammurabi bevatte die omstreeks de tijd van Abraham ontstaan moet zijn. (Misschien is Hammurabi dezelfde als de Amrafel uit Genesis 14). Indien daarom de oorspronkelijke tabletten die Abraham liet schrijven, zoals bijvoorbeeld Genesis 14, nu voorhanden waren dan zouden deze zonder twijfel door de geleerden gelezen en vertaald kunnen worden, immers de originelen van tabletten die lang vóór Abraham geschre

ven werden zijn door Assyriologen vertaald. Zelfs het feit dat sommige van deze tabletten meer dan 5000 jaar oud zijn, leverde voor de archeologen geen moeilijkheden op. Zo was ik zelf getuige van het blootleggen van verscheidene tabletten, die kort ná de zondvloed geschreven moesten zijn. Van één tablet verklaarde zelfs professor Langdon van de Universiteit van Oxford dat het vóór de vloed geschreven moest zijn. Er is dan ook geen enkele reden meer om te betwijfelen dat de oudste teksten van Genesis, de verhalen over de schepping en de zondvloed, reeds in zeer oud schrift zijn neergeschreven ten tijde van de zonen van Adam.

Het spreekt vanzelf dat de eerste tablettenserie van Genesis (1 : 1 tot 2 : 4) niet uit persoonlijke ervaring is opgeschreven. Het is dan ook veelbetekenend dat dit het enige tablet is waarop de naam van de auteur of de schrijver niet voorkomt. Het volstaat met de eenvoudige vermelding: "Dit is de geschiedenis van de hemel en de aarde". Het hierin verhaalde gaat de natuurwetenschappelijke speculaties van die tijd verre te boven. Hetgeen de vragen doet rijzen: Waar vandaan komt dit verhaal? Wie schreef het? De tweede vraag is niet zo belangrijk als de eerste; immers wanneer het geen beknopt door God gegeven relaas is over de gang der Schepping dan is het slechts een fictie. Dit laatste nu heeft men lange tijd gemeend, omdat er feiten in vermeld werden waarover men eeuwen lang een geheel andere mening heeft gehad en die pas in de laatste jaren op grond van het moderne wetenschappelijk onderzoek juist bleken.

Toch spreekt men vandaag nog veelvuldig in de theologie van de vele dingen in de Bijbel die "niet kloppen", hoewel men het vele als juist bewezene toch niet eenvoudig voorbij kan gaan. Dit heeft Professor Wade er toe gebracht een vol-

komen omgekeerde conclusie te trekken. Zo schrijft hij op pagina 41 van zijn "Old Testament History": "Het is ten enen male onmogelijk aan te nemen dat een tekst uit zo vroege tijd de resultaten van de moderne natuurwetenschap zou anticiperen". Op grond waarvan hij de conclusie trekt dat het scheppingsverhaal een paar eeuwen ná Mozes geschreven moet zijn. Dit is een argumentatie die elke grond mist, immers duizend jaar ná Mozes was de wetenschap nog even onbekwaam om een verslag van de schepping te geven "dat de resultaten van de moderne wetenschap anticipeert". Hoewel in eenvoudige bewoordingen gesteld is de medegedeelde waarheid van onuitputtelijke diepte. Hoewel in menselijke woorden vervat, zijn deze woorden het medium waarvan God zich heeft bediend. Het is het onderricht dat God aan Adam gegeven heeft over het ontstaan van de aarde en de dingen die hij rondom zich waarnam. God sprak immers met Adam in de hof van Eden en zo is dit tablet de eenvoudige weergave van wat God gezegd en gedaan heeft. Aan Adam werd juist zoveel meegedeeld als hij begrijpen kon. Op details kwam het daarbij niet aan.

Dit eerste gedeelte van Genesis is zo hoogstwaarschijnlijk een verslag van wat God aan Adam heeft meegedeeld. Wat hier wordt meegedeeld is niet slechts "theologische bezinning" van de godsdienstige mens van de oude wereld, maar Gods onderricht aan de eerste mens bij de aanvang der geschiedenis over de schepping. Hier staan we werkelijk aan het begin, want dit is geschreven zelfs vóór de zon en de maan namen hadden. We lezen van "het grootste licht" en "het kleinere licht". Echter reeds lang vóór de zondvloed werden zon en maan vereerd en kregen een naam. Was dit eerste hoofdstuk van Genesis nu bijvoorbeeld in de tijd van Abraham geschreven, dan zouden wij in plaats van de sim-

pele uitdrukking "het grootste licht" het Babylonische woord voor zon "shamesh" zijn tegengekomen. En toen Abraham Ur der Chaldeeën verliet, was de maangod "Sin" het voornaamste voorwerp van verering in deze stad. Namen voor de zon en de maan behoren dan ook tot de oudste woorden der geschiedenis, toch hebben zij in Genesis 1 geen namen waaruit wij mogen concluderen dat dit geschreven is voordat aan "het grootste en kleinere licht" namen gegeven waren.

Bij nadere beschouwing van dit oude document krijgt men de indruk dat hierin het gesprek van God met Adam over de schepping is weergegeven. Men lette op de volgende uitdrukkingen: "En God zeide... en God noemde...", waarna verteld wordt wat God noemde: "En God noemde het uitspannel hemel; en het droge noemde Hij aarde; en de samengevoegde wateren noemde Hij zee". Het lijkt alsof Adam het hem meegedeelde letterlijk heeft weergegeven. Het verhaal heeft ook een zeer persoonlijk accent, maar het verhaalt geen visionaire belevenissen. Er is geen sprake van een "Ik zag", "ik schouwde" of "ik hoorde". Het is alles direct: "En God zeide: Zie, Ik geef u al het zaadragend gewas op de gehele aarde...". Deze woorden werden werkelijk tot de eerste mens gesproken en bevatten geen vaag algemeen verhaal. Men vergelijk de tekst eens met het Babylonische scheppingsverhaal om te beseffen hoe onvergelykelyk en uniek het Bijbelse verhaal is.

De Griekse vertaling van het Oude Testament geeft de slotzin van het eerste tablet als volgt weer: "Dit is het boek der wording van de hemel en de aarde". Hoe dit boek ontstaan is wordt ons niet meegedeeld, maar wel dat de taal in het paradijs haar oorsprong heeft. Adam die de dieren namen

gaf, zou dit korte relaas in eenvoudig schrift - mogelijkerwijze beeldschrift - opgeschreven kunnen hebben. Naar wij uit de voorgaande hoofdstukken weten, moet de tekst reeds ten tijde van Noach schriftelijk gefixeerd zijn en ook het gebruik van het woord "boek" is er een aanwijzing voor dat het origineel in zeer vroege tijd op schrift gesteld is, hoewel we natuurlijk een periode van mondelinge overlevering mogen aannemen, maar deze legt geen enkel gewicht in de schaal, daar Adam 930 jaar oud werd en eerst kort vóór de zondvloed overleed. Ik maakte er reeds melding van dat ik enkele jaren geleden er zelf bij was toen het oudste beeldschrifttablet dat wij kennen en waarvan de ouderdom op 5500 jaar geschat wordt, opgegraven werd. Dit eerste hoofdstuk van Genesis is echter nog ouder. Het is zo oud dat het geen mythologie of legende bevat. Het is geschreven vóórdát mythe en legende zich ontwikkeld hadden; waaruit volgt dat de tekst ook niet van deze elementen bevrijd hoeft te worden, zoals vele geleerden menen. Dit bericht is zo oorspronkelijk dat het nergens de sporen van een of andere filosofie vertoont. En het is zo oud dat het vrij is van elke vorm van nationalisme, noch Babylonische, noch Egyptische, noch Joodse voorstellingen zijn er in terug te vinden, want het werd geschreven vóórdát stammen en volken met hun verschillende religies en wijsgerige systemen ontstonden. Hier hebben wij het oorspronkelijke, het origineel voor ons, terwijl al het latere slechts namaak is dat al naar gelang de verschillende religieuze aanschouwingen veranderden, tot in het groteske misvormd werd. Men zie slechts hoe de andere verhalen van schepping en zondvloed doorspekt zijn met tijdgebonden voorstellingen van polytheïsme en mythologie. Het eerste hoofdstuk van Genesis daartegenover is zo oud als der mensheid zelf.

Het tweede tablet of serie tabletten omvat Genesis 2 : 4b tot 5 : 2. Het verhaal over het begin van de mensheids-geschiedenis op de aarde, de hof van Eden, de zondeval en de moord op Abel. Ook dit tablet vertoont de kenmerken van hoge ouderdom en van een eenvoud die niet van late datum kan zijn. De verzoeker wordt als een slang voorgesteld die na de val in het stof der aarde kruipt, een beeld dat in het verdere Oude Testament niet meer voorkomt. Uitdrukkingen als: "De zonde ligt voor de deur" in verbinding met het offer van Kain en de opmerking van Lamech: "Ik sloeg een man dood om mijn wonde, een knaap om mijn striem", wijzen eveneens op de hoge ouderdom van de tekst. Ook dit verhaal is zeer persoonlijk gehouden: "Toen ik Uw geluid in de hof hoorde, vreesde ik... daarom verborg ik mij". Naar mijn mening zou geen latere schrijver het aangedurfd hebben om zulke vertrouwelijke taal te bezigen als: "Toen zij het geluid van de Here God hoorden die in de hof wandelde in de avondkoelte ...". Voor Joodse oren klonk dit te oneerbiedig, zelfs Mozes, de vriend Gods, naderde slechts tot Hem met eerbiedige vrees.

De uitdrukking "in de avondkoelte" duidt de tijd kort na zonsondergang aan dan verkoelt een aangename wind de in de middaghitte schier ondraaglijk heet geworden aarde. Uit dit zo persoonlijk gehouden bericht mogen we wel concluderen dat wij het uit de eerste hand hebben. Dat wil zeggen van de persoon die het meeste over de Hof van Eden en over de val wist. Deze persoon wordt dan ook aan het slot (5 : 1) genoemd: "Dit is het geslachtsregister van Adam". We merken nog op dat dit tweede tablet alles bevat wat Adam heeft kunnen meemaken. Het laatste wordt de geboorte van de zonen van Lamech genoemd, kort daarop stierf Adam.

Het tablet van Noach omvat de hoofdstukken 5 : 3 tot 6 : 9 en begint met een geslachtsregister van de oudvaders, dat hem met Adam verbindt. Dergelijke geslachtsregisters treffen wij aan op de oudste opgegraven tabletten die nu zijn ondergebracht in verschillende musea. Dit register wordt gevolgd door een bericht over de verdorvenheid der wereld ten tijde van Noach en de oorzaken daarvan. "Dit is het geslachtsregister (de geschiedenis) van Noach", een kort verhalend stuk gevoegd achter een geslachtsregister.

De volgende tablettenserie omvat hoofdstuk 6 : 9 tot 10 : 1. Nog steeds zijn we in de sfeer van de oudheid, het begint in Babel, maar eindigt buiten dit land. Hoewel nu de vlakte van Mesopotamië verlaten wordt, voert de schrijver ons nog niet naar Palestina, maar naar de Ararat. We treffen hierin ook aan het gebruik van het woord "gofer"hout in verband met de bouw van de ark, een woord dat we later niet meer tegenkomen. Het tablet eindigt met de mededeling: "Dit zijn de nakomelingen (is de geschiedenis) van de zonen van Noach", en bevat bijna niets anders dan het verhaal van de zondvloed. Deze geschiedenis heeft altijd de bijzondere aandacht van de schriftcritici getrokken, die aannemen dat dit uit Babel stamt en twee of zelfs drie verhalen dooreengeweven menen te vinden. Reeds Astruc meende met zekerheid drie verhalen te kunnen onderscheiden waarbij hij wees op teksten als:

Hoofdstuk 7 : 18

Toen de wateren zeer toenamen en sterk wiesen boven de aarde...

Hoofdstuk 7 : 19

En de wateren namen geweldig toe over de aarde, en

alle hoge bergen onder de ganse hemel werden bedekt.

Hoofdstuk 7 : 20

Vijftien el daarboven stegen de wateren en de bergen werden overdekt.

Hoofdstuk 7 : 21

En al wat leeft dat zich op de aarde roert... kwamen om.

Hoofdstuk 7 : 22

Alles, in welke neus de adem van de levensgeest was... stierf.

Hoofdstuk 7 : 23

Zo verdelgde Hij alles wat bestond, wat op de aarde-bodem was.

Wij willen hierbij op twee dingen wijzen:

1. Volgens de gegevens in het slot van het tablet hebben we hier niet te doen met het werk van één persoon, maar met de geschiedenis van de drie zonen van Noach.
2. Bij nauwkeurige lezing van deze geschiedenis kan men tot geen andere conclusie komen dan dat het verhaal de het werk moet zijn van ooggetuigen.

Het vijfde tablet omvat hoofdstuk 10 : 2 tot 11 : 9. We treffen hierin het beroemde tiende hoofdstuk - de volkerentafel - aan, waarin opgenomen een korte aantekening over de geweldige jager Nimrod. In de eerste verzen van het elfde hoofdstuk treffen wij een verslag aan over de torenbouw van Babel en de verstrooiing der volkeren over de aarde. Het

slot luidt: "Dit zijn de nakomelingen (is de geschiedenis) van Sem". Wij wezen reeds op de betekenis van het schijnbaar zo abrupte einde van zijn geslachtlijst met de "zonen van Joktan" en de herhaling en de completering daarvan op Terahs tablet. De aantekeningen van Sem beschrijven het verloop der geschiedenis in het halve millennium ná de zondvloed. In de verzen 10-27a van het elfde hoofdstuk hebben we te maken met het geslachtsregister van Terah, bevattende een lijst van voorvaderen die hem met Sem verbinden. Reeds ver vóór Terahs tijd kwamen dergelijke geslachtslijsten voor.

Het volgende en langste gedeelte (hoofdstuk 11 : 27b - 25 : 12) wordt door een naschrift van zeven verzen gevolgd (25 : 13 - 19). Naar zijn gewoonte plaatste Mozes de naam van Abrahams oudste zoon Ismaël (vers 12) vóór die van Isaäk die de erfgenaam was (vers 19). Hetzelfde geschiedt in het volgende gedeelte met de namen van Esau en Jakob, en in Numeri 3 : 1 plaatst hij de naam van Aäron, zijn oudste broer voor die van zichzelf. Deze tablettenserie bevat verhalen van Isaäk en Ismaël. Het begint met de woorden: "Terah verwekte Abram" en eindigt met "en zijn zonen Isaäk en Ismaël begroeven hem in de spelonk van Machpéla". De tussenliggende hoofdstukken bevatten alles wat wij van Abraham, de centrale figuur uit het boek Genesis, weten. Abraham zal het meeste hiervan zelf verhaald hebben, maar zijn zonen schreven het neer, tenminste de afschriften die Mozes voor zich had, stamden uit hun bezit. De gehele geschiedenis is met grote kennis van zaken geschreven. In hoofdstuk 18 bijvoorbeeld, waar de geschiedenis verhaald wordt van de drie mannen die Abraham bezochten terwijl hij op het heetst van de dag in de ingang van zijn tent zat. "En hij sloeg zijn ogen op en zag, en zie, drie mannen ston-

den bij hem; toen hij hen zag, liep hij hun uit de ingang van zijn tent tegemoet en boog zich ter aarde en zeide: Mijn heer... Toen spoedde Abraham zich naar de tent tot Sara en zeide: Haast u! Drie maten fijn meel! Kneed het en bereid koeken! En Abraham liep naar de runderen, nam een kalf, mals en goed, en gaf het aan een knecht, en deze haastte zich om het te bereiden.... en hij stond onder de boom terwijl zij aten". De rest van het hoofdstuk is een persoonlijk relaas van Abrahams voorbede voor Sodom. Nadat Sodom verwoest is lezen wij: "Toen Abraham zich vroeg in de morgen begaf naar de plaats waar hij voor de Here gestaan had, en uitzag in de richting van Sodom en Gomorra en het gehele land van de Streek, zag hij, en zie, de rook van de aarde steeg op als de rook van een smeltoven". Zó moet Abraham het later aan zijn zonen verteld hebben. Het volgende gedeelte (hoofdstuk 25 : 19 tot 36 : 1) wordt door twee naschriften gevolgd over Esau in Kanaän en Seir. Dit gedeelte met inbegrip van de naschriften is ons nagelaten door Jakob en Esau. Het grootste gedeelte van het verhaal betreft Jakob en meer dan de helft ervan handelt over zijn reis van en naar Padan-Aram en zijn leven daar. Alleen hijzelf kan deze gebeurtenissen uit die periode van zijn leven beschreven hebben.

Daarbij is het niet overbodig te bedenken welke plaats de aartsvaders in hun tijd innamen; zo zien wij bijvoorbeeld Abraham, als hij naar Egypte gaat, in contact komen met de Farao. In zijn tijd was Egypte een grote mogendheid en Abraham moet een zekere staat gevoerd hebben die hem in de ogen van de Egyptenaren een belangrijk personage maakte. De Hebrëeuwse nomaden immers waren de Egyptenaren een gruwel en de aanspraak van de Hethieten die hem een "vorst Gods" noemden is niet alleen oosterse hof-

felijkheid. Wij horen verder dat Abraham slaven en slavinnen had en grote rijkdommen bezat aan vee, zilver en goud. Ook kon hij, toen hij naar Kanaän teruggekeerd was ondanks de aanwezigheid van de Kanaänieten, het land tussen zich en zijn neef Lot verdelen en zeggen: "Ligt niet het gehele land voor u open? Scheid u toch van mij af; hetzij naar links dan ga ik rechts, hetzij naar rechts dan ga ik links..." "Lot koos voor zich de gehele streek van de Jordaan..., Abraham bleef wonen in Kanaän".

Zo zien we het toneel verrijzen waarop zich de volgende gebeurtenis afspeelt, de ontmoeting van Abraham met de vier koningen waaronder Amrafel, de koning van Sinear. Toen deze vier koningen uit het Oosten de vijf stad-koningen van Jordanië overwonnen hadden en "Abraham hoorde dat zijn broeder als gevangene was weggevoerd, bracht hij zijn geoeffenden, degenen die in zijn huis geboren waren, in de strijd - 318 man - en achtervolgde hen tot Dan toe... en zij versloegen hen... en hij bracht al de have terug, en ook zijn broeder Lot en diens have bracht hij terug, evenals de vrouwen en het volk.... Doch Abraham zei tot de koning van Sodom: "Ik zweer bij de Here, bij God, de Allerhoogste, de Schepper van hemel en aarde: Zelfs geen draad of schoenriem, ja niets van het uwe zal ik nemen, opdat gij niet zeggen kunt: Ik heb Abraham rijk gemaakt". Op dezelfde wijze worden ook Isaäk en Jakob afgebeeld als personen die in hun tijd een grote staat voerden en zeer wel in staat waren te schrijven of schrijvers in dienst te nemen om de voor hun toekomstige familiegeschiedenis zo belangrijke en enige beloften Gods op te schrijven. Het zou werkelijk onbegrijpelijk zijn als zij dit niet gedaan hadden, waar om hen heen zoveel totaal onbelangrijke dingen op kleitabletten gegrift werden.

Wie echter schreef de laatste veertien hoofdstukken van Genesis die praktisch hoofdzakelijk de geschiedenis van Jozef verhalen? Dit stuk begint met de zinsnede: "Jozef, zeventien jaar oud" en eindigt met de woorden "en hij (Jozef) werd in een kist gelegd, in Egypte". Zoals wij reeds opmerkten bevat dit gedeelte vele Egyptische uitdrukkingen en vele verwijzingen naar het Egyptische leven. Ook uit literair oogpunt bezien zijn wij met dit gedeelte van Babel naar Egypte overgestapt waar het hoogstvermoedelijk op papyrus geschreven werd. In tegenstelling tot de andere gedeelten heeft het geen slotformule waaruit valt op te maken wie het geschreven heeft. De vraag naar de auteur hiervan zal ons nog verder bezig houden in het volgende hoofdstuk.

8. De eerste uitgave van Genesis

Na de vraag naar de oorsprong van de verhalen en geslachtsregisters waaruit Genesis 1 - 36 is opgebouwd te hebben beantwoord op grond van de gegevens van Genesis zelf, blijft nu de vraag welk aandeel Mozes gehad heeft in de samenstelling van het boek. In het gehele boek wordt de naam van Mozes niet genoemd en nergens in de Schrift wordt gezegd dat hij de verhalen of de geslachtsregisters uit Genesis schreef. Nergens in Genesis stuiten wij op de in de boeken Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium zo vaak voorkomende inleidingsformule: "De HERE zeide tot Mozes..." of "God sprak tot Mozes, zeggende...". Dit is buitengewoon interessant en belangrijk, want de schriftkritiek heeft herhaaldelijk betoogd dat men bij de vraag naar de auteur van een werk deze zinsneden rustig kan verwaarlozen, daar deze naar de mening der critici door de latere schrijvers of redacteuren waren ingevoegd om aannemelijk te maken dat de door hen geschreven teksten, door bemiddeling van Mozes, rechtstreeks van God stamden. Men gebruikte dan de naam van Mozes, omdat deze gezag had. Aangenomen dat dit op waarheid zou berusten, hoe verklaren de critici dan elke afwezigheid van de naam van Mozes in het boek Genesis; vooral waar zij beklemtonen dat deze schrijvers en redacteuren ook Genesis aan Mozes toegeschreven wensten te zien? Eerder is dan ook de afwezigheid in Genesis van de zinsnede: "De Here zei tot Mozes, zeggende..." het bewijs dat deze zogenaamde schrijvers en redacteuren nooit bestaan hebben, anders hadden zij ook deze zinnen door de tekst van Genesis heengevlochten. En dat deze nu in Genesis ontbreken en in de andere boeken van Mozes wel voorkomen, pleit voor de authenticiteit van de andere boeken van Mozes.

Ook de wijze waarop in het Nieuwe Testament over de boeken van Mozes gesproken wordt, is van betekenis. Hoewel Christus en de apostelen Genesis dikwijls citeren, zeggen zij nergens dat Mozes de schrijver is. Zo gauw echter uit de boeken Exodus tot Deuteronomium geciteerd wordt, horen wij: "Mozes zegt...". Welke gegevens verschaft ons dan de tekst van Genesis zelf over Mozes' aandeel in de samenstelling van het boek? In de eerste plaats ligt aan het werk een duidelijk plan ten grondslag. Ten tweede de vraag naar de auteur van de Jozefgeschiedenis. Mozes was onderwezen in alle wijsheid der Egyptenaren. Zijn kennis van de literatuur en de schrijfkunst moet daarom niet gering geweest zijn. 64 jaar na de dood van Jozef werd hij geboren. En hoewel Jozef zeker schriftelijke aantekeningen heeft achtergelaten, horen wij daar niets van. Genesis eindigt niet met de zinsnede: "Dit is de geschiedenis van Jozef". In plaats daarvan lezen wij van Jozefs dood en balseming, hetgeen hij zeker niet zelf geschreven heeft. De gehele geschiedenis bevat een veelvoud aan Egyptische uitdrukkingen en geeft blijk van grote kennis van Egyptische gewoonten. Alles wijst dan ook op Mozes als de schrijver van het verhaal. Ten derde zijn daar de "verklarende aantekeningen" die de samensteller in de tekst invoegde. Deze laatste passen - zoals wij in hoofdstuk VI reeds zagen - volkomen bij de omstandigheden van een volk dat op het punt staat het beloofde land binnen te gaan en waarvoor Mozes schreef. Ten vierde begint het boek Exodus daar waar Genesis ophoudt en is het zonder de voorgaande hoofdstukken van Genesis onmogelijk te begrijpen, waaruit weer volgt dat het zonder Genesis onmogelijk zo geschreven had kunnen worden als het nu voor ons ligt.

Het is evenwel vreemd dat hoewel vele boeken geschreven zijn om het Mozaïsche auteurschap van de Pentateuch

te verdedigen, deze niets zeggen over de directe betrekking die er bestaat tussen Mozes en het grootste deel van Genesis. Zelfs een zo bekwame en scherpzinnige geleerde als wijlen Dr. W. H. Green van Princeton geeft in zijn waardevolle werken over dit onderwerp vele argumenten die pleiten voor het Mozaïsch auteurschap van de wetten in Exodus tot en met Deuteronomium, maar hij laat Genesis volledig buiten beschouwing. En Adam Young schrijft van Mozes dat "zijn auteurschap van Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium, door vele in- en uitwendige kenmerken wordt aangetoond", maar ook hij spreekt niet over Genesis. Anderen zeggen dat 4/5 van de Pentateuch van de hand van Mozes is; een vijfde deel - Genesis - verwaarloost men.

Het schijnt dat de behoudende geleerden, hoewel zij aannamen dat Mozes de samensteller van Genesis was, niet precies konden aangeven hoe hij aan zijn informatie gekomen is. Dat echter de meesten aarzelden te zeggen dat hij het gehele werk als een directe Godsopenbaring op de Sinai ontvangen had, vindt zonder twijfel daarin zijn oorzaak dat daarover in de tekst niets gezegd wordt. Ware het zo geweest, Mozes zou het ongetwijfeld vermeld hebben, zoals hij het ook in de boeken Exodus tot Deuteronomium herhaaldelijk gedaan heeft. Er is dan ook onderscheid tussen directe openbaring van de verhalen en geslachtsregisters en een door Gods Geest geleide samenstelling van een boek uit reeds bekende teksten, hoewel het resultaat door Gods Geest hetzelfde is. Lukas schreef zijn evangelie "na alles van meet aan nauwkeurig te hebben nagegaan", maar de Goddelijke inspiratie is er niet minder om. Verschillende eminente geleerden hebben de mogelijkheid voorgesteld dat Mozes schriftelijke gegevens bezat waaruit hij Genesis samenstelde, maar geen van hen heeft - voor zover mij

bekend - de aard en de inhoud van deze bronnen beschreven, hoewel Genesis er zelf melding van maakt. De oorzaak hiervan is drieërlei. Ten eerste werd de zinsnede "Dit is de geschiedenis (het geslacht van)" volledig misverstaan, vervolgens was men met de literaire gewoonten van die tijd niet vertrouwd of men paste ze niet op Genesis toe. Men hield deze literaire eigenaardigheden van de oudheid dan ook niet voor zo heel belangrijk, vandaar dat men er zelden melding van gemaakt vindt. En ten slotte was men in de behoudende theologische kringen de mening toegedaan dat de inhoud van Genesis door mondelinge traditie aan Mozes overgeleverd was, waarbij men er voornamelijk op wees dat voor de mondelinge traditie vanaf de schepping tot Abraham slechts betrekkelijk weinig tussenpersonen benodigd waren. Maar deze zo dikwijls herhaalde stelling van de mondelinge traditie vindt in het boek Genesis noch in enig ander Bijbelboek enige grond. Het scheen echter dat het tot voor kort onmogelijk was om een tekst als Genesis 5 : 1 letterlijk te vertalen ("Dit is het boek van de oorsprongen van de mens") alsof het niet kon betekenen wat er stond. De theorie van de mondelinge traditie ontstond dan ook in een tijd dat men nog onbekend was met de ontwikkeling van de schrijfkunst in de oudheid.

Wij zouden hier zondermeer honderden tabletten kunnen beschrijven of de catalogusnummers opgeven, waaronder zij in de verschillende musea te vinden zijn, die meer dan duizend jaar vóór Abraham geschreven werden. Zelf heb ik een exemplaar in mijn bezit dat duizend jaar vóór Mozes geschreven werd; sommigen van deze tabletten bevatten verhalen over de schepping en de zondvloed. In het licht van deze feiten is het toch onmogelijk om aan de stelling vast te houden dat Genesis door mondelinge overlevering

ontstaan is, zulks geheel in tegenstelling met de toenmalige gewoonten waarvan wij in Genesis nog overblijfselen vinden. Zo gebruikte Mozes voor de samenstelling van het boek niet een verzameling verhalen die hem mondeling waren overgeleverd; immers hijzelf vertelt ons aan het einde van elk gedeelte wie de schrijver of de bezitter van het tablet was. Hoe kwamen nu deze tabletten in Mozes' bezit? Natuurlijk moeten zij op de een of andere wijze verzameld zijn. Van het begin der geschiedenis tot op zijn tijd werd het ene tablet bij het andere gevoegd, ieder vergrootte de collectie door zijn eigen tablet(ten), Noach, Noachs zonen, Terah, Isaäk, Jakob. Waarbij het tablet over de schepping - naar wij reeds zagen - naar alle waarschijnlijkheid reeds ten tijde van Noach voorhanden was, evenals de tabletten over de hof van Eden en de zondeval. Deze kwamen in het bezit van Noach die ze wel gekend moet hebben, immers in het gedeelte dat van hem is (5 : 29) refereert hij aan een eerder tablet (3 : 17). Noach voegde vervolgens het geslachtsregister van hoofdstuk 5 toe. Opmerkelijk is het dat verschillende spijkerschriftteksten gevonden zijn met soortgelijke gegevens als dit hoofdstuk en waarin verteld wordt van de tien mannen die "regeerden vóór de vloed". In vergelijking met deze tabletten is dat van Noach van een opmerkelijke soberheid en bereiken de daarin genoemde personen slechts een tiende van de leeftijd die hun op de Babylonische tabletten is toegedacht. Ook voegt Noach nog een opmerking toe over de verwording van de wereld in zijn tijd. Zijn zonen schreven vervolgens het relaas van de zondvloed, terwijl Sem de volkerentafel van hoofdstuk 10 en de geschiedenis van de torenbouw van Babel schreef.

Wij zullen ons voor moeten stellen dat Noach de tabletten met de verhalen van schepping en zondvloed samen met

zijn eigen aantekeningen aan Sem heeft doorgegeven en dat dit alles in het bezit van Abraham gekomen is, nadat nog de geschiedenis van de zondvloed, de volkerentafel (Genesis 10), de geschiedenis van de torenbouw van Babel (Genesis 11) en het geslachtsregister van Terah hieraan toegevoegd waren. Deze stroom van oude overlevering kwam via de lijn der goddelijke verkiezing bij Abraham terecht. Dit betekent niet dat anderen dan de bovengenoemde personen geen kopieën maakten of bezaten. Er is alle reden om aan te nemen dat dit wel gebeurde, tenminste als we afgaan op de vondsten dan mogen we zeggen dat elke stam en elke familie afschriften bezeten moet hebben. Dergelijke verzamelingen tabletten behoorden bij het familiebezit. Maar we zien dat bij de latere afschriften - al naar gelang de instelling van de afschrijvers - de polytheïstische opvattingen van de omgeving in de tekst zijn binnengedrongen. Dit is bijvoorbeeld duidelijk waarneembaar in Babylonische scheppings- en zondvloedverhalen, die geheel misvormd zijn. De Bijbelse verhalen daarentegen zijn voor dergelijke misvormingen gespaard gebleven. De enige verklaring hiervoor is dat deze - in de stroom van de vele overleveringen - uit een linie stammen waarin geen valse godsdienst en geen polytheïsme kon binnendringen.

In het zesde hoofdstuk leverden wij het archeologische bewijs dat de tweede serie tabletten (over de zondeval) gevoegd werd aan de eerste (over de schepping). Ook zagen wij hoe de zonen van Noach hun relaas van de vloed voegden bij het tablet van Noach door herhaling van enkele trefwoorden en de wijze waarop Sem zijn tablet weer aan de voorgaanden waarvan hij klaarblijkelijk kopieën had, voegde. Er kan verder niet de minste twijfel over bestaan dat een tablet als dat van Terah geschreven is in het gewone spijkerschrift dat in Ur der Chaldeeën gebruikt werd, maar

de oudere tabletten moeten ook in een ouder schrift gesteld zijn geweest en zijn waarschijnlijk later - bijvoorbeeld ten tijde van Terah of Abraham - in het schrift van de toenmalige tijd opnieuw opgeschreven. Abraham, die in het bezit kwam van deze kostbare documenten die hem vertelden van de God van zijn vaders, de ene God, die hemel en aarde schiep, werd door deze God geroepen om Ur te verlaten en naar Kanaän te trekken. Deze tabletten waren het meest waardevolle dat hij op deze tocht met zich droeg.

Welke taal ten tijde van Abraham in Palestina gesproken werd staat niet geheel vast, maar een feit is dat nog 600 jaar later de correspondentie uit dit land zowel met Babylonië als Egypte gevoerd werd in spijkerschrift op tabletten. Dit schrift was het schrift van de ontwikkelden van die tijd en zonder twijfel bedienden Isaäk en Jakob zich van dit schrift toen zij hun tabletten (lieten) schrijven. Toen Jakob met al wat hij bezat naar Egypte ging, moet hij de verhalen en geslachtsregisters van Genesis "in klei" tot en met hoofdstuk 37 : 1 bij zich gehad hebben, want Jakob vertelt ons dat hij zijn relaas schreef toen hij woonde "in het land der vreemdelingschap van zijn vader" (37 : 1). Zoals al in het zesde hoofdstuk stond werd Isaäks tablet door herhaling van de laatste regel van het tablet van Terah aan dat van Terah gevoegd. Ook andere tabletten van Esau en Ismaël werden op de in die dagen gebruikelijke manier daaraan verbonden, zodat reeds, als Jakob in Egypte komt, de hoofdstukken 1 - 37 een geheel vormen.

In Egypte ontwikkelde zich uit het gezin van Jakob het volk der Joden en wij mogen aannemen dat de zonen van Jakob in het land Gosen tot grote bloei kwamen onder begunstiging van Jozef. Dat hier, ondanks de duisternis die over deze tijd ligt, de familietraditie op zijn minst door de oudsten van het

volk levendig gehouden werd, lijdt geen twijfel. Toen Mozes later de leider van het volk werd kwam hij daardoor vanzelfsprekend in het bezit van de religieuze en geschiedkundige overlevering. De tabletten die hij in zijn bezit kreeg behoeven niet de oorspronkelijke teksten te zijn (hoewel steen en gebakken klei de meest onverwoestbare vorm van schrijfmateriaal zijn), maar in ieder geval getrouwe kopieën er van. Het lezen van het spijkerschrift leverde hem geen moeilijkheden op, daar een ontwikkelde Egyptenaar uit zijn tijd dit schrift even gemakkelijk las als een classicus van heden Grieks of Latijn leest. Ten tijde van Mozes was het spijkerschrift het schrift van de diplomaten en de correspondentie van de noordelijke en oostelijke gebieden van het Egyptische Rijk met de overheid in Egypte werd in dit schrift gevoerd, zoals gebleken is uit de vondst van vele honderden kleitabletten te Tell-el-Amarna. Mozes, "onderwezen in alle wijsheid der Egyptenaren", was zonder twijfel in staat dit schrift te lezen en, zo nodig, ook te vertalen. Dat Mozes niet alleen "in de wijsheid der Egyptenaren" onderwezen was, maar ook de geschiedenis van zijn volk kende - reeds vóór hij de leider van dit volk werd - blijkt uit zijn roeping bij het brandende braambos in de woestijn van Midian. Als God Mozes roept, dan knoopt Hij aan bij wat Mozes weet: "Ik ben de God van uw vader, de God van Abraham, de God van Isaäk en de God van Jakob". (Exodus 3 : 6) Hij sprak tot hem op dezelfde wijze als Hij tot de aartsvaders gesproken had en Mozes wist daarop wie het was die zich aan hem openbaarde, want "toen verborg Mozes zijn gelaat". En niet slechts Mozes, maar ook de oudsten van het volk worden verondersteld de geschiedenis te kennen, zo blijkt uit Exodus 3 : 16: "De HERE, de God uwer vaders..."

Hoewel de "Bijbel" van Mozes dus niet groter was dan de eerste 36 hoofdstukken van Genesis, was hij niet onbekend

met heilige instellingen, noch afhankelijk van mondelinge tradities over wat God aan de aartsvaders bevolen had. In het tweede tablet kon hij lezen dat Abel "van de eerstelingen zijner schapen en van hun vet" en Kaïn "van de vruchten der aarde" de HERE een offer bracht en in het tablet van Isaäk over het gebeuren op de berg Moria, waar een ram in Isaäks plaats werd geofferd. De vierde tablettenserie lichtte hem in over het altaar dat Noach bouwde. Latere tabletten vertelden hoe Abraham altaren oprichtte bij alle plaatsen waar hij woonde, van de tienden die Abraham aan Melchizédek gaf en van de tienden die Jakob aan de Here beloofde. De eeuwen vóór Mozes waren geen donkere eeuwen zonder enig licht van Gods openbaring. God liet zelfs de mens niet zonder geschreven openbaring. Zich niet onbetuigd latend, sprak hij vele malen en op vele wijzen tot de vaders, Adam, Noach, Abraham, Isaäk en Jakob die, naar de gewoonte van hun tijd, hun ervaringen op schrift stelden. De Godsopenbaring van Genesis, zoals die tot Mozes kwam, was niet afhankelijk van het menselijk geheugen.

Nog maar kort was Mozes de leider van het volk of wij horen dat hij op Gods bevel begint te schrijven. Het is mogelijk dat hij hierbij van tabletten gebruik heeft gemaakt, want ook de Tien Geboden waren op twee stenen tabletten (geen tafelen) geschreven, en wel op de gebruikelijke manier, namelijk aan beide zijden. Zoals wij reeds eerder opmerkten betekent het Hebreeuwse woord "schrijven" letterlijk "insnijden" en wijst daarmee op de oude schrijfmethode. Nadat Israël in de Sinaiwoestijn was gekomen en bij Rafidim tegen Amalek had gestreden, gaf God aan Mozes het bevel: "Schrijf dit ter nagedachtenis in een boek...". (Exodus 17 : 14) Na de verbondssluiting op de Sinai lezen wij: "De Here zeide tot Mozes: Schrijf u deze woorden op... en hij schreef op de tafelen (tabletten)

de woorden van het verbond". (Exodus 34 : 27, 28) Nadat God Mozes het eerste deel van de wet had gegeven: "En Mozes schreef al de woorden des Heren op". (Exodus 24 : 4) Van de tochten door de woestijn naar Kanaän zegt Numeri 33 : 2: "Mozes namelijk beschreef hun tochten van pleisterplaats tot pleisterplaats naar het bevel des Heren". Ook de plechtige slotzinnen van de boeken Leviticus en Numeri wijzen er op dat Mozes de schrijver is. In Deuteronomium 27 : 2, 3 lezen wij: "Op de dag waarop gij de Jordaan overtrekt naar het land dat de Here, uw God, u geven zal, zult gij grote stenen oprichten die met kalk bestrijken en daarop na uw overtocht al de woorden dezer wet schrijven". In vers 8 van hetzelfde hoofdstuk wordt er de nadruk op gelegd dat "klaar en duidelijk" te schrijven, terwijl we in Deuteronomium 31 : 9 lezen: "Toen Mozes deze wet opgeschreven had, gaf hij ze aan de priesters". In hetzelfde hoofdstuk is er ook sprake van hoe Mozes op een dag een lied schreef en dit aan de Israëlieten leerde opdat "het in de mond van hun nageslacht niet zou verstommen". We lezen voorts nog in dit hoofdstuk hoe Mozes gereed kwam met de woorden der wet volledig op te schrijven. Aldus zijn 40-jarige schrijversarbeid beëindigend.

Wij wezen reeds op de "verklarende noten" in de tekst van Genesis die een plaatsnaam moesten verduidelijken. Naar alle waarschijnlijkheid zijn deze kort vóór het binnentrekken in het land der belofte in de tekst aangebracht, toen ook het boek Genesis door Mozes werd samengesteld. Gedurende de rustpauzes tijdens de woestijnreis had Mozes alle tijd om zich terdege met de overlevering van het volk Gods bezig te houden, waarbij zijn profetische visie het hem mogelijk maakte de gebeurtenissen uit het verleden en het heden op de juiste plaats te zetten en zo koos hij uit de veelheid van het hem overgeleverde materiaal die tabletten waarvan wij

nu de inhoud kennen uit het boek Genesis, zoals dat door Mozes werd samengesteld. Hij ging bij deze samenstelling met grote behoedzaamheid te werk en liet daarbij de oude teksten zoveel mogelijk onveranderd, wat duidelijk blijkt uit de door hem overgenomen archaïsmen. Zelfs heeft hij geen verouderde - in onbruik geraakte - woorden veranderd, hoewel hij toch hoogstwaarschijnlijk de teksten in een andere schriftsoort heeft moeten transcriberen. Ook liet hij - zoals wij reeds zagen - de oude plaatsnamen staan, maar voegde dan ter verklaring een nieuwe naam toe om de plaatsen uit de tijden der voorvaderen te lokaliseren.

Een andere maal weer vermeldt hij dat een bepaalde plaats "tot op de huidige dag" dezelfde naam heeft of tot op "de huidige dag" bestaat. Lezen wij bijvoorbeeld een tekst als Genesis 23 : 17: "Zo ging het veld van Efron dat in Machpéla tegenover Mamré ligt, het veld en de spelonk aldaar, en al het geboomte op het veld, op het gehele terrein er van rondom, in eigendom aan Abraham over, in tegenwoordigheid van de Hethieten, van allen die de poort zijner stad ingingen", dan krijgen wij de indruk dat wij hier te maken hebben met de letterlijke tekst van het koopverdrag, daar soortgelijke teksten dikwijls op tabletten uit Abrahams tijd aangetroffen worden. Dit alles bewijst met hoeveel eerbied Mozes tegenover deze oude teksten stond. Hij schrapte zelfs geen herhalingen, noch voegde hij geslachtsregisters samen. Zo vinden wij bijvoorbeeld het geslachtsregister van Sem in Genesis 10 : 22-29 en in Genesis 11 : 10-26 en ook de vermelding van de verdorvenheid van de mens en het daarop volgende gericht treffen wij tweemaal aan (6 : 5-8 en 9-13). Het zijn herhalingen die - naar wij zagen - juist karakteristiek zijn voor Genesis, zij wijzen op hun herkomst uit verschillende tabletten (de zonen van Noach, Isaäk en Ismaël, Esau en Jakob) of

het zijn herhalingen van trefwoorden. Het is veelbetekenend dat ieder tablet begint met een korte herhaling van het vermelde in het voorafgaande tablet, maar dat deze herhalingen juist in de geschiedenis van Jozef niet voorkomen. En dit is nu precies wat ieder, die enigszins met de schrijfmethoden van de oudheid - zowel in het Tweestromenland als in Egypte - vertrouwd is, zou verwachten en juist dit voorkomen van herhalingen in de hoofdstukken 1 - 37 vormen het bewijs dat de tekst getrouw is overgeleverd.

Wij zouden nu in de verleiding kunnen komen verder te gaan dan wat de teksten zelf over de schriftelijke fixering zeggen en trachten te zeggen hoe Mozes te werk gegaan is bij de samenstelling van het boek, maar dan verlieten we de vaste bodem der feiten en kwamen in de speculatie terecht, en op het pad der speculatie zijn reeds velen uitgegleden. Wat over het ontstaan van de oude verhalen te zeggen is, wordt ons duidelijk in Genesis meegedeeld, tenminste wanneer men dit boek leest in het licht van zijn omgeving. Hierbij is geen speculatie nodig. Het moet voldoende zijn te weten dat deze verhalen door Mozes tot één geheel zijn samengevoegd en dat ze in diezelfde vorm tot ons gekomen zijn. Hoe strenger men de bovengenoemde regels op Genesis toepast, hoe meer men de inhoud en de enkele woorden onderzoekt en hoe meer men dit boek leest in het licht van de resultaten der archeologie, des te meer komt men tot de overtuiging dat Mozes - deze unieke figuur aan het begin van Israëls geschiedenis als volk, wiens naam onlosmakelijk met de redactie van de oudste delen van de Bijbel verbonden is - Genesis samengesteld heeft, daarbij gebruik makend van oude schriftelijke bronnen waarbij hij aan het einde van elk gedeelte deze bronnen vermeld heeft.

9. Geschiedenis der schriftkritiek

De vertegenwoordigers van de Pentateuchkritiek geven zonder meer toe dat hun opvattingen over het ontstaan van de eerste boeken van de Bijbel niet met de uitspraken van de Schrift overeenkomen. In een kort overzicht van de ontwikkeling van het kritisch onderzoek willen wij zien hoe men zich volgens deze kritiek het ontstaan van Genesis voorstelt. Om hierbij elk misverstand te vermijden willen wij het woord aan Wellhausen zelf geven die één van de bekendste - of beter: de bekendste - vertegenwoordiger van deze richting is en aan wie de heden wijd en zijd gehuldigde opvatting over het Oude Testament zijn ontstaan dankt. Wij zullen ons best doen deze kritiek werkelijk recht te doen wedervaren en daarom zijn de volgende citaten niet uit hun verband gerukt. Onder de "Pentateuchkritiek" verstaat men die richting in de theologische wetenschap die zich vóór alle dingen met de structuur, het auteurschap en de datering van de vijf boeken van Mozes bezighoudt, terwijl men onder "schriftkritiek" hetzelfde verstaat, maar dan ten opzichte van alle boeken van de Bijbel. Nu is tegen deze arbeid niets in te brengen, wanneer deze er toe bijdraagt de Bijbel beter te verstaan. Deze termen duiden nu echter een richting aan waarvan de vertegenwoordigers menen dat de Bijbelboeken geheel anders tot stand zijn gekomen dan de Bijbel zelf zegt. Van deze "schriftkritiek" nu moeten wij de "tekstkritiek" duidelijk onderscheiden, deze immers houdt zich bezig met de vraag naar de tekst, de overlevering en de vertaling. Tekstkritiek is nodig en onvermijdelijk voor elk die de Bijbel in de oorspronkelijke talen leest; tekstkritiek doet de tekst beter verstaan.

De eerste die de term "schriftkritiek" bezigde was Eichhorn en hij verstond daaronder de methode waarop men een

antwoord zocht op de inleidingsvragen. In het voorwoord van zijn "Einleitung zum Alten Testament" (1787) zegt hij zich grote inspanning te moeten getroosten op een geheel braak liggend gebied, namelijk het onderzoek naar de innerlijke samenhang van elk boek van het Oude Testament met behulp van de schriftekritiek. Tot 1670, het jaar waarin Spinoza's "Tractatus Theologico-Politicus" verscheen, namen zowel Joden als Christenen als vanzelfsprekend aan dat Genesis het werk van Mozes was. Daarna... en nu geven wij het woord aan Wellhausen: "De stoute bewering van Spinoza dat niet alleen de Pentateuch, maar ook de historische boeken van het Oude Testament door Ezra geschreven zijn, schoot het doel ver voorbij. Een ingespannen detailstudie was nodig om de opbouw van de Pentateuch enigszins te verstaan. De eerste poging hiertoe werd door de Franse arts Jean Astruc ondernomen. Hij ontdekte in Genesis twee bronnen waaraan hij - enkele uitzonderingen daargelaten - de gehele inhoud van het boek toeschreef. Hij onderscheidde deze bronnen doordat de ene voor God de naam Elohim (Genesis 1, vergelijk Exodus 6 : 3) en de ander de naam Jahwe gebruikte. (Genesis 2-4) De hypothese van Astruc, die versterkt werd doordat hij stilistische verschillen opmerkte die samenhangen met het gebruik van de verschillende godsnamen, werd door Eichhorns "Einleitung" in Duitsland bekend en bleek een vruchtbaar en juist uitgangspunt te zijn voor alle verdere onderzoek.

Aanvankelijk aarzelden de critici om de andere Bijbelboeken evenzo te analyseren, daar men het criterium van de verschillende godsnamen miste. Maar in de handen van de Schot Geddes en de Duitser Vater loste de Pentateuch zich op in een samenraapsel van langere en kortere gedeelten zonder enige innerlijke samenhang (Fragmentenhypothese). Deze

fragmentenhypothese werd hoofdzakelijk door bewijzen gestaafd die men ontleende aan de middelste boeken van de Pentateuch, en tot deze boeken beperkt vond ze grote aanhang. De Wette ging zelfs in zijn onderzoek hiervan uit; maar dit was werkelijk iets onbestaanbaars, daar het hem er hoofdzakelijk om ging aan te tonen dat door de gehele Pentateuch sporen liepen van zekere gemeenschappelijke tendensen en van een zeker vast plan; het scheelde dan ook niet veel of hij erkende de nauwe verwantschap die er is tussen de Elohist van Genesis en de wetten van de middelste boeken. Ondertussen ontstond een reactie die trachtte met behulp van de kritiek meer positieve dan negatieve resultaten te behalen. De voormannen van deze positieve kritiek die sterk opponeerden tegen de negatieve kritiek van De Wette, waren Bleek, Ewald en Movers. Door enkele delen van de Pentateuch, met name Deuteronomium, op te geven meenden zij enkele andere delen als zonder twijfel Mozaïsch te kunnen verdedigen; op dezelfde wijze ontken- den zij het Davidische auteurschap van zekere psalmen om de Davidische oorsprong van andere te handhaven. De methode waarop sommige oude gezangen uit het Psalmboek of wetten uit de Pentateuch verwijderd waren, leek iets op het "decretum absolutum" van de theologie, maar tot op zekere hoogte had deze reactie gelijk.

De jeugdige De Wette en zijn volgelingen waren werkelijk te ver gegaan door bij alle boeken van de Pentateuch dezelfde maatstaven aan te leggen. Zij hadden zich tevreden gesteld met een ontoereikend inzicht in de samenstelling van het geheel en de verhouding van de delen onderling. Nu was de beurt aan het Historisch Kritisch Onderzoek. De Wette zelf voelde de noodzakelijkheid hiervan en vanaf 1817 - het jaar van de eerste uitgave van zijn "Einleitung" - had hij een actief

en waardevol aandeel in de oplossing van de problemen van de Pentateuchanalyse. De Fragmentenhypothese was nu van de baan; de samenhang van de Elohist van Genesis met de wetgeving van de middelste boeken werd openlijk erkend. Het boek Jozua werd erbij betrokken als afsluiting van de Pentateuch. De nauwe samenhang en de regelmatige opbouw van de Elohist maakten bijzonder diepe indruk op de critici. Het scheen het skelet te leveren dat later met vlees en bloed was bekleed door de Jahwist, wiens bijdragen weinig met een bepaald plan overeenstemden. Uit dit alles trok men natuurlijkerwijze de conclusie dat de Elohist het "Grundschrift" of het eerste verhaal had geschreven dat later door de Jahwist werd aangevuld (Supplementenhypothese). Dit bleef de heersende opvatting totdat in 1853 Hupfeld zijn onderzoek over "De Bronnen van Genesis en de Methode van hun Compositie" publiceerde. Hupfeld ontkennde dat de Jahwist het verhaal van de Elohist op de voet volgde, daarbij alleen maar stukken toevoegend. Hij maakte duidelijk dat bepaalde Elohistgedeelten van Genesis, die een duidelijke Jahwistische bewerking hadden ondergaan, (bijvoorbeeld hoofdstuk 20, 21, 22) van een geheel andere Elohist stammen dan Genesis 1. Zo onderscheidde hij drie bronnen in Genesis en nam voorts - enigszins inconsequent - aan dat geen van deze iets met elkaar te maken had gehad, totdat een vierde en latere schrijver ze tot een geheel verbond. Deze mening werd door Noldeke weerlegd. Hij toonde namelijk aan dat de tweede Elohist alleen voorkomt in gedeelten die behoren tot de Jahwist, zodat deze twee een geheel vormen en de "Grundschrift" een ander geheel en dat dus Hupfelds ontdekking ten spijt, de Pentateuch (met uitzondering van Deuteronomium) nog steeds beschouwd moest worden als vervaardigd uit twee grote stukken" (Julius Wellhausen, Encyclopedia Britannica, 9th Editie, Volume 18).

De uiteindelijke conclusie van deze theorie, voor zover toegepast op Genesis, deelt Dr. Driver ons mee in zijn "Literature of the Old Testament", pag. 20 "De wijze waarop het boek Genesis waarschijnlijk in zijn huidige vorm tot stand gekomen is, kan ongeveer als volgt worden voorgesteld. Eerst werden de twee onafhankelijk van elkaar bestaande, doch parallel lopende verhalen uit de tijd van de patriarchen J en E door een redacteur tot één geheel verwerkt. Hoe deze daarbij soms gehele (of bijna gehele) gedeelten verwerkte, soms parallelle verhalen tot één geheel samenvoegde, is voldoende aangetoond. Het geheel dat nu gevormd was (J E) werd later door een tweede redacteur met het P-verhaal verbonden. Deze nam P als het raam waarin hij J E voegde, waarbij hij uit beiden weglief wat nodig was om onnodige herhalingen te voorkomen. Waar de eenheid van het werk dit noodzakelijk maakte, bracht hij kleine redactionele wijzigingen aan. Natuurlijk gaf hij daarbij de eerste plaats aan Genesis 1 : 1 tot 2 : 3) waarbij hij misschien 2 : 4a als opschrift boven 1 : 1 verwijderde en het plaatste waar wij het nu aantreffen. Hieraan toevoegend het Paradijsverhaal uit J, liet hij waarschijnlijk de eerste woorden hiervan weg (want het verhaal begint abrupt en voegde in dit verhaal aan de godsnaam Jahwe, Elohim, God, toe, om zo de oorsprong van het leven in Genesis 2 : 4 nadrukkelijk met God de Schepper uit 1 : 1 te identificeren. Verder J volgend, nam hij daaruit de geschiedenis van Kaïn en zijn nakomelingen (4 : 1-24), maar liet ten gunste van de genealogie en de chronologie van P (5 : 1-28, 30-32), het geslachtsregister van Seth uitvallen (dat, naar de overgebleven fragmenten uitwijzen, een deel van J moet zijn geweest) met uitzondering van de eerste twee namen (4 : 25v) en de naamsverklaring van Noach. (5 : 29) In 6 : 1-9, 17, combineerde hij twee verhalen over de zondvloed, waarbij hij echter van beide meer liet staan dan hij

gewoon was, daarbij ten dele de zinsbouw veranderend. In 9 : 18-27 ontleent hij aan J de profetische uitspraken over het karakter en de eigenschappen van de drie grote, van Noach afstammende, volkengroepen, dat hij laat volgen door P's verhaal over Noachs levenseinde. (9 : 28v.)

Hoofdstuk 10 - de volkerentafel - bevat elementen uit beide bronnen afkomstig en wordt gevolgd door het verhaal van J over de verstrooiing van de mensheid. (11 : 1-9) Hoofdstuk 11 : 10-25 vervolgt de linie van Israëls voorouders vanaf Sem tot op Terah, een gedeelte uit P, terwijl 11 : 26-32 bijzonderheden over Abraham geeft, afkomstig van P en J, en noodzakelijk als een inleiding op de geschiedenis van Abraham die in hoofdstuk 12 volgt. Mutatis mutandis wordt in de rest van het boek dezelfde methode gevolgd".

Sedert Wellhausen is ten aanzien van de inleidingsvragen van Genesis niets nieuws meer gezegd. Men heeft gegist wie deze onbekende schrijvers waren en waar en wanneer zij schreven. Maar om het standpunt dat we aan het begin van dit hoofdstuk innamen trouw te blijven zullen wij er verder niets van zeggen, maar het woord geven aan een van de voormannen van de schriftkritiek. Dr. Ryle schrijft dan (in Hastings Bible Dictionary, Deel 1. II, pag. 145): "De meerderheid der critici helt over naar de mening dat J samengesteld is door iemand uit het Zuidelijk koninkrijk. Om deze opvatting te ondersteunen wijst men er op dat de woonplaats van Abraham, en waarschijnlijk ook die van Jakob, volgens J Hebron, en dat de aanvoerder van Jozefs broeders Juda en niet Ruben was. Zulke argumenten zijn uiterst wankel, maar de tegenovergestelde opvatting van Kuenen dat de schrijver uit het Noordelijk rijk zou stammen, rust evenmin op overtuigende bewijzen". Ten aanzien van E zegt Dr. Ryle: "dat E

een Efraïmitische traditie vertegenwoordigt is de algemeen aanvaarde opvatting die gebaseerd wordt op het feit dat in het verhaal van E een zekere voorkeur wordt geschonken aan plaatsen en personen waarmee de traditie van het Noordelijk rijk waarschijnlijk nauwer verbonden is dan die van het Zuidelijk rijk". Met betrekking tot de beweerde samensmelting van de zogenaamde J- en E-verhalen schrijft hij: "Of het combineren van de verhalen van J en E door één schrijver geschiedde, dan wel het resultaat is van een geleidelijke ontwikkeling onder leiding van een groep of opeenvolging van groepen uit "profetische" kringen, moet opengelaten worden". Over deze verhalen schrijft hij (pag. 146): "Welke van de twee geschriften het oudste is, daarover zijn de geleerden het nauwelijks eens". Hij voegt daaraan toe: "De moeilijkheid waarvoor we staan is dé vraag hoe de historische kern van de verhalen te scheiden van de aanwas van latere legenden en van de oosterse symboliek. Dit is een taak die naar alle waarschijnlijkheid alle methoden van de bestaande wetenschap zal moeten trotseren. Misschien wierpen nieuwe ontdekkingen nieuw licht op deze verhalen uit de patriarchale tijd". Niettegenstaande dit alles is het toch heel gewoon wanneer men leest van de "vaststaande resultaten van het moderne kritisch onderzoek". De harts-tocht om de boeken uit elkaar te halen is echter de aanhangers van deze school uit de hand gelopen en niets is meer bemerkenswaard dan hun radeloosheid waarmee zij hun conclusies trekken. Zo lezen wij bijvoorbeeld in "Genesis" van Lenormant, op pagina 7: "Dat hoewel ieder vers van de Pentateuch omstandig en woord voor woord doorgesproken is om de herkomst er van te bepalen; zijn de details van deze zo noodzakelijke arbeid zo gecompliceerd geworden dat alleen nog een specialist een algemeen overzicht van de resultaten kan krijgen".

Dit is dan wat de kritische onderzoekers zeggen van de resultaten van hun werk. Het is natuurlijk enigszins beknopt, doch dat kon in verband met de omvang van dit hoofdstuk moeilijk anders.

10. De kritiek onder kritiek

Men kan rustig zeggen dat de theorieën van het historisch kritisch onderzoek nooit gelanceerd zouden zijn, als zij niet gevormd waren in een tijd die het licht van de ontdekkingen der archeologie moest missen. De grote fouten die men maakte waren hoofdzakelijk te wijten aan het gebrek aan kennis van de oudheid, dat 150 jaar geleden, toen deze theorieën werden opgesteld, algemeen was. Zo kwam men tot verkeerde conclusies, omdat:

1. De theorieën ontstonden in een tijd waarin men nog weinig of niets wist van de beschaving van de oudheid.
2. Men literair-kritisch te werk ging zonder op de hoogte te zijn van de oude schrijfgewoonten.
3. De meerderheid der geleerden aannam dat men in de dagen van de aartsvaders de schrijfkunst nog niet machtig was.
4. Het onderzoek van Genesis meestal vanuit bepaalde wereldbeschouwelijke vooronderstellingen geschiedde (evolutietheorie, mythen en legende-hypothese, enzovoorts) die in het geheel niets ter zake deden en volledig in tegenspraak met de Bijbel waren.

Het is nu duidelijk geworden dat de kritische theorieën op zand gebouwd zijn. Zij zijn totaal verouderd, omdat zij alle grondslag missen nu de werkelijkheid volledig in tegenspraak blijkt te zijn met de al te gemakkelijk aangenomen veronderstellingen over de oudheid en over de beschaving ten tijde van Genesis. Vanzelfsprekend kon niemand ver-

moeden dat de opgravingen in het dal van de Eufraat de opvattingen over die tijd zo grondig zouden veranderen. Deze opgravingen begonnen trouwens pas omstreeks het midden van de negentiende eeuw en dan nog heel aarzelend. Maar ondanks het gebrek aan kennis meende men in staat te zijn een verklaring te geven van de literaire gebruiken van de oudheid.

Het Oude Testament was lange tijd het enige historische boek uit de oudheid, een ander boek dat verder terugging dan 1000 vóór Chr. kende men niet. Eerst toen Layard en Botta met hun graafwerkzaamheden bij Ninevé begonnen, viel er licht uit andere bronnen op de oudheid; maar wat zij ontdekten voerde niet verder terug dan de tijd van de profeten. Tegen het einde van de negentiende eeuw echter kwam men met de opgravingen tot in de tijd van Abraham en nog weer later kwam Sir Leonard Woolley tot de zondvloed. Niettegenstaande de resultaten van dit onderzoek echter hebben vele critici vastgehouden aan de onhoudbare theorieën die op verouderde veronderstellingen waren opgebouwd. De grondfout was dat men een tekstkritische analyse van Genesis wilde geven, gebaseerd op stijlverschillen en het gebruik van bepaalde woorden en zinsneden, terwijl men de literaire gewoonten van de oudheid niet kende. Wie zich echter aanmatigt uitspraken te doen over de ouderdom, de samenstelling en de schrijver van een boek, moet toch een grondige kennis hebben van de literaire gewoonten van de tijd waaruit zulk een boek stamt. Maar de hypothesen van het kritisch onderzoek waren reeds als vaststaand aangenomen vóórdát enig document uit de tijd van de aartsvaders ontdekt was en men dus nog geheel onbekend was met de wijze waarop in die tijd annalen werden geschreven. Het is daarom niet verwonderlijk om in

Wellhausens relaas over het begin en de groei van literaire analyse te lezen van "gissingen" of over de manier waarop de achtereenvolgende critici niet alleen de conclusies van hun voorgangers, maar ook de grondprincipes waarop deze hun theorieën gebouwd hadden, ondersteboven wierpen. Zo moest de "twee-documenten-hypothese" plaats maken voor de "fragmenten-hypothese", die weer voor de "supplementen-hypothese" het veld moest ruimen, die op zijn beurt weer door de "kristallisatie-hypothese" verdrongen werd. Wij zagen reeds in het vorige hoofdstuk hoe Wellhausen schrijft over: "onbestaanbaarheid", "reactie", "te ver gaan", "de fragmenten-hypothese was nu van de baan", deze fragmentenhypothese "werd door Hupfeld ontkend", Hupfelds hypothese werd "door Noldeke weerlegd". Zo schrijft de grootste criticus een geschiedenis over de kritiek!!

Met geringe kennis van de oudheid en zonder een enkel buitenbijbels schriftstuk uit de tijd van Genesis onder ogen gehad te hebben, begon men met zijn analyse van dit Bijbelboek. Die liep erop uit dat Genesis ontleed werd in een serie van onbekende schrijvers en redacteurs die allen - naar men beweerde - onderkend werden aan hun "tijd" of "redactionele commentaren". Hoewel men - afgezien van wat Genesis meedeelde - totaal onbekend was met de beschaving van de oudheid nam men, ondermeer op grond van de idee der evolutie, aan dat de beschaving toentertijd op een zeer lage trap stond en dat de aartsvaders bijna of geheel niet schrijven konden. En daarom behandelde men Genesis alsof het een stuk moderne literatuur was. En toen de eerste scherven en tabletten naar Europa kwamen meende men nog te doen te hebben met een antieke vorm van aardewerkdecoratie. Vóórdat dan ook tienduizenden tabletten gevonden en ontcijferd waren achtten vele ortho-

doxe commentatoren zich genoodzaakt in een voorwoord op Genesis de toenmaals zeer aangevochten stelling te verdedigen dat de schrijfkunst voldoende verbreid was, om Mozes in staat te stellen te schrijven. Zo lezen wij in de orthodoxe "Speakers Commentary", uitgegeven in 1871, pagina 2: "Natuurlijk is onze eerste vraag of de schrijfkunst reeds zo vroeg als ten tijde van Mozes bekend was en of de Egyptenaren en de Joden hiermede vertrouwd waren". De laatste tijd echter zijn tabletten opgegraven - en enkele daarvan zijn in mijn bezit - die meer dan 1000 jaar vóór Mozes geschreven zijn. In de musea bevinden zich duizenden tabletten die ten tijde van Mozes reeds antiek waren. We weten nu dat de schrijfkunst zeker 1000 jaar vóóordat de grote wetgever geboren werd, algemeen bekend was, zo bekend dat koopakten, brieven, enzovoorts in klei tot ons gekomen zijn; de beschaving stond reeds op een hoge trap.

50 jaar vóór het moderne archeologisch onderzoek begon deed de zogenaamde "Mythentheorie" sterk opgeld. Want tegen het einde van de achttiende eeuw, dus kort nadat de eerste kritische theorieën geformuleerd waren, was het mode geworden om alle verhalen die uit de oudheid stamden als mythen te beschouwen. In 1795 zagen de beroemde "Prolegomena" van Wolf het licht. Hierin trachtte deze aan te tonen dat de plaatsen en personen waarvan Homerus melding maakt van mythologische oorsprong waren; hij ging zelfs zo ver te beweren dat Homerus nooit bestaan had. Zijn opvatting greep als een epidemie om zich heen en de geleerden schenen geen andere bezigheid meer te kennen dan het zoeken van mythologische verklaringen voor geschiedkundige verhalen. De kritische school nam dan ook direct deze verklaringsmethode over en slaagde er in om de historische feiten van Genesis als "natuur-

mythen" te interpreteren. Maar in 1874 begon Schliemann met zijn opgravingen en ontdekte in 1876 het graf van Agamemnon. Natuurlijk verwekte dit eerst grote hilariteit, immers men had besloten dat Agamemnon, de koning van Mycene, alleen maar een mythologische schepping van een onbekende Griekse dichter was. Maar langzamerhand ondermijnde de archeologie deze pijler van de kritiek totdat hij in elkaar stortte. Men kon bij de vondsten van de vele mummies van "mythologische" en "legendarische" figuren en van de paleizen waarin zij leefden onmogelijk volhouden dat zij nooit geleefd hadden en slechts mythologische figuren waren.

Het is daarom even onwetenschappelijk als onnauwkeurig, om te spreken van "de zekere resultaten van de moderne kritiek", want deze resultaten zijn noch zeker, noch modern. In plaats van vast te staan zijn zij volledig ondermijnd. In plaats van verre van modern te zijn, zijn zij het product van een tijd waarin men volledig onbekend was met de tijd waarin Genesis ontstond. De archeologie heeft ons de literaire achtergrond van de patriarchale tijd getoond en ons een duidelijk inzicht gegeven in de verbreiding van de beschaving en de schrijfkunst in die oude tijd. De resultaten van de opgravingen hebben bewezen dat de kritische theorieën niet alleen alle grond missen, maar vals zijn, terwijl de uitspraken van de Bijbel door diezelfde resultaten ten volle bevestigd worden.

11. Genesis en de kritiek

De argumenten waarop de kritiek haar theorieën over Genesis baseert moeten wij nog iets nader bezien. Het zijn de volgende:

1. Verschillen in woordgebruik en stijl.
2. Doubletten (d.w.z.: het meermalen voorkomen van dezelfde verhalen).
3. Datering van sommige teksten.
4. Verschillende Godsnamen.

De critici verzekeren dat zij verschillen in woordgebruik en stijl in de Bijbel kunnen onderscheiden en dat zij op grond daarvan in staat zijn verzen, zinnen en woorden van elkaar te scheiden en ze onder te brengen bij de verschillende schrijvers als de "Elohist", de "Jahwist", de "Priesterlijke schrijver", enzovoort. Zij beweren in staat te zijn te ontdekken waar en wanneer een latere uitgever of redacteur een woord heeft toegevoegd of de bestaande tekst heeft verbeterd. Het is opmerkelijk hoe men beweert de stijl van deze schrijvers te kennen, terwijl men de schrijvers niet kent, noch weet waar en wanneer zij leefden. Ook werd beweerd dat men niet van een enkele "Priesterlijke schrijver" of "Jahwist" moest spreken, maar van scholen dezer richtingen, die geruime tijd aan de tekst gewerkt hadden. Die geschriften die uit deze scholen stamden werden daarna weer door redacteurs opnieuw bewerkt om het geheel te harmoniseren, maar ook dit geharmoniseerde werk werd later weer door een eindredacteur bewerkt, die het boek zijn huidige gestalte gaf. Hoewel de kritiek genoodzaakt was een dergelijke eindredacteur in te voeren, is dit eigenlijk de doodsteek reeds voor de hele kritische theorie. Immers een dergelijke redac-

teur zou zeker in staat geweest zijn om alle verschillen en doubletten grondig weg te werken. Wij mogen toch op zijn minst veronderstellen dat een Hebreeuwse redacteur even goed als de gemiddelde criticus in staat was om de verschillen in de tekst op te merken.

Het zou even nutteloos als moeizaam zijn om de critici door het verwarrend net van hun voorbeelden van "verschillen in woordgebruik en stijl" te volgen. Wij volstaan dan ook met één voorbeeld van deze pretentieuze tekstensnijderij. Zo hebben zij Genesis 37 als volgt verdeeld:

Vers 1 tot 2a	toegeschreven aan P	
Vers 2b tot 4	"	" J
Vers 5 tot 11	"	" E
Vers 12 tot 18	"	" J
Vers 19 en 20	"	" E
Vers 21	"	" J
Vers 22 tot 25a	"	" E
Vers 25b tot 27	"	" J
Vers 28a	"	" E
Vers 28b	"	" J
Vers 28c tot 30	"	" E
Vers 31 tot 35	"	" J
Vers 36	"	" E

Volgens deze analyse wordt dit hoofdstuk een verzameling producten van verschillende "schrijversscholen", maar toch is het eindresultaat een doorlopend verhaal geworden. In de hoofdstukken 5 tot 8 hebben wij aangetoond dat Mozes duidelijk de bronnen aangeeft waaruit hij Genesis heeft samengesteld. Ons lijkt dit een voldoende antwoord op deze theorie over een mengelmoes van onbekende schrij-

versscholen. Daarmee zijn we bevrijd van de ingewikkelde theorieën en veronderstellingen die het boek in onderdelen toeschrijven aan onbekende personen die in onbekende tijden in onbekende plaatsen leefden, maar van wie de critici beweerden hun stijl, woordenschat en godsdienstige opvattingen met zekerheid te kennen.

Het tweede argument van de kritiek is dat er in Genesis zoveel "dubbele verhalen" voorkomen. Zo schreef Dr. Driver bijvoorbeeld dat "het verhaal van de zondvloed" in 6 : 9-13 (de verdorvenheid van de mens) een doublet is van 6 : 5-8". Het is zeker niet zonder betekenis dat zulk een herhaling voorkomt, maar de ware oorzaak daarvan toonden wij reeds aan in het zevende hoofdstuk. Genesis 6 : 5-8 vormen namelijk het slot van Noachs tablet, terwijl de verzen 9-13 het begin van de geschiedenis van de zondvloed zijn, zoals die beschreven werd door de "zonen van Noach". Zulke herhalingen betekenen niets anders dan dat de gangbare literaire gewoonte van de oudheid gevolgd werd. Daar nu voor de gebeurtenissen, in de eerste hoofdstukken van Genesis verhaald, meerdere tabletten nodig waren diende deze herhaling om het relaas van de zonen van Noach aan dat van Noach te verbinden. Als tweede doublet wordt genoemd de belofte waarin aan Sara een zoon werd toegezegd (Genesis 17 : 16-19 en Genesis 18 : 9-15). Ook deze moeilijkheid is heel eenvoudig te verklaren wanneer wij beseffen dat wij hier te maken hebben met tabletten van Isaäk en Ismaël. Vele theologen schijnen echter niet te beseffen dat men dit "doubletten-argument" tegen bijna iedere oude tekst kan inbrengen. Zij zijn karakteristiek voor de stijl van die tijd en een bewijs van de ouderdom dezer geschriften. Professor Arno Poebel zegt dan ook in zijn werk over het spijkerschrift "Historical Texts", dat werd uitgegeven in 1914 door de Universiteit

van Pennsylvania, wanneer hij schrijft over enkele oude Sumerische tabletten die te Nippur (Kalneh) gevonden waren: "Bijbellezers daarenboven zullen het vreemde principe van gedeeltelijke herhaling of parafrase herkennen".

Als derde voorbeeld haalt Dr. Driver aan dat "het gedeelte 27 : 46 tot 28 : 9 wat stijl betreft aanzienlijk verschilt van het gedeelte 27 : 1-45". Maar ook hier weer stammen de beide teksten uit tabletten die van Isaäk en Ismaël stammen, maar Driver schijnt dat helemaal niet gezien te hebben, hoe zeer verschillend deze beide "doubletten" zijn. Het ene is namelijk vanuit Isaäks gezichtspunt, het andere vanuit dat van Ismaël geschreven. Als vierde en vijfde voorbeeld noemt Driver dat wij in 28 : 19 en 35 : 15 "twee verklaringen van de naam Bethel vinden en in 37 : 28 en 35 : 10 twee verklaringen van Israël. Van Esau wordt gezegd dat hij reeds in Edom woont, terwijl in 36 : 6 zijn tocht daarheen toegeschreven wordt aan oorzaken die pas ontstonden nadat Jakob in Kanaän was teruggekeerd". (Genesis, pag. 4) Deze theorie is vermoedelijk gebaseerd op de mening dat Esau, vóór Jakobs terugkeer uit Padam-Aram geen vee bezat. Maar Jakob vertrok niet vóór zijn 77e levensjaar naar Padam-Aram. Er staat dan ook niets in dit gedeelte dat betwijfeld behoeft te worden. Ook Driver was er van op de hoogte dat het gebergte Seir aan het zuideinde van de Dode Zee lag, ongeveer 70 kilometer verwijderd van Berseba, waar Jakob woonde. Als men dan deze patriarchen steeds nomaden-sheiks noemt, dan moet men toch aannemen dat een gedurig heen en weer trekken helemaal niet abnormaal is. Ik ben dan ook van mening dat hier geen enkele moeilijkheid bestaat.

Na deze passages, die Driver als "doubletten" aanvoert, besproken te hebben geloof ik toch niet dat men gedwon-

gen is om de herkomst van deze "doubletten" zo te verklaren als de kritiek het doet; en dan is Driver nog een zeer gematigde criticus. De lijn waarlangs zich de volgende aanval op Genesis beweegt is die van de datering, want men beweert van sommige gedeelten dat zij wijzen op een latere tijd dan de Mozaïsche. Volgens Driver (Genesis, pag. XV): "Zijn er inderdaad passages in Genesis waarvan men redelijkerwijze aan moet nemen dat zij niet geschreven zijn voordat Israël in Kanaän gevestigd was, bijvoorbeeld 12 : 6; 13 : 7; 14 : 14 (Daniël), 21 : 32, 34 en 26 : 1. De Filistijnen kwamen - indien tenminste klopt wat in 10 : 14 gezegd wordt - niet voor de tijd van Ramses III in Palestina, dat wil zeggen lange tijd na de Exodus, 40 : 15 (Kanaän, genoemd het land der Hebreëen)".

Daar de eerste twee passages op een zelfde situatie betrekking hebben, kunnen wij deze samen bespreken. In 12 : 6 lezen wij: "En de Kanaänieten waren toen in het land" en in 13 : 7: "En de Kanaänieten en de Ferezieten woonden toen in het land". Iedere moeilijkheid verdwijnt echter als wij deze zinnen verstaan als verklaringen die Mozes toevoegde toen hij Genesis samenstelde. Wanneer wij namelijk het verband nauwkeurig lezen dan ontdekken wij dat hij het hier heeft over de twee plaatsen waar Abraham tijdelijk gewoond heeft, namelijk Sichem en Bethel. Toen Abraham uit Mesopotamië kwam, sloeg hij eerst zijn tent op bij Sichem - de Kanaänieten woonden toen in dit gebied - toen hij zijn reis zuidwaarts vervolgde en te Bethel kwam, woonden daar de Kanaänieten en de Ferezieten. Uit het gebruik van de namen "Kanaänieten en Ferezieten" blijkt dat de Kanaänieten hier - evenals op zovele andere plaatsen - opgevat moesten worden als een van de vele stammen die toentertijd Palestina bevolkten. Deze verklarende noten moet Mozes hebben toegevoegd toen het volk aan de gren-

zen van het beloofde land stond, na de veertigjarige tocht door de woestijn, dat wil zeggen ruim 400 jaar na het korte verblijf van Abraham te Sichem en Bethel. Ten tijde van Mozes echter woonden - zoals wij uit Numeri 13 : 29 weten - er heel andere stammen bij deze plaatsen, want "Amalek woont in het Zuiderland, de Hethieten, Jebusieten en Amorieten wonen in het bergland, de Kanaänieten aan de zee en aan de oever van de Jordaan". In de 400 jaar tussen Abraham en de intocht hebben de Kanaänieten hun land verloren of verlaten en het bergland rondom Sichem en Bethel verwisseld voor de kustvlakte en de Jordaanvallei. Wanneer nu het volk Kanaän binnentrekt, dan zal het op deze plaatsen andere stammen ontmoeten dan er ten tijde van Abraham leefden, daarom heeft Mozes deze verklaringen toegevoegd. Deze toevoegingen echter zijn weer een duidelijk bewijs dat de originele tekst in Abrahams of Isaäks tijd geschreven werd.

Het volgende bezwaar richt zich tegen de naam van "Dan" in hoofdstuk 14 : 14. Men meent dat het hier gaat over het Dan van de Daniëten dat in de dagen van de Richteren werd ingenomen; het is echter helemaal niet nodig om hier aan Laïs te denken dat na de inname door de Daniëten (Richteren 18 : 29) de naam Dan kreeg. Hier kan even goed - en naar onze mening is dit waarschijnlijker - sprake zijn van een andere plaats. In de oude teksten treft men immers herhaaldelijk overeenkomsten tussen plaatsnamen aan, zonder dat men daarbij dadelijk aan tegenstellingen of vervalsingen behoeft te denken.*)

**) De huidige Assyrioloog zal zich niet zo zeer stoten aan het voorkomen van Dan in Genesis 14 : 14, daar uit de vondsten gebleken is dat verschillende plaatsen gelijke namen droegen. Vergelijk D.J. Wiseman: "Alakh Tablets" (1953) en B. Isserlin: "Palestine Exploration Quarterly" (1956).*

De volgende tekst die Driver noemt levert hem pas moeilijkheden op nadat hij een wijziging in de tekst heeft aangebracht. Wanneer men de tekst zo laat als deze is, dan is er geen sprake van enige moeilijkheid met de datering. Ten aanzien van de resultaten van het historisch-kritisch onderzoek komt de vraag op of het hier alleen maar gaat om de wetenschappelijke waarheid. Kritisch onderzoek is goed, maar wanneer dit gebonden is aan dogmatische vooronderstellingen die niet in overeenstemming met de Bijbel zijn, dan moet deze kritiek zich tegenkritiek laten welgevalen. De boven aangevoerde argumenten van de kritiek zijn ten enenmale onvoldoende om de gegevens die Genesis zelf verschaft omver te werpen. Deze gegevens worden integendeel door de resultaten van het moderne archeologische onderzoek bevestigd.

Van de vier ingebrachte argumenten bespraken wij er drie; in het volgende hoofdstuk zullen wij ons met het laatste bezig houden, namelijk het gebruik van de verschillende Godsnamen in Genesis.

12. Het gebruik van de Godsnamen in Genesis

Het hoofdargument voor de zogenaamde bronnensplitsing is, naar het oordeel van de beoefenaars van het kritisch onderzoek, het voorkomen van verschillende Godsnamen in Genesis. De vooronderstelling waarvan men hierbij uitgaat, is dat iedere schrijver slechts één bepaalde Godsnaam gebruikte. Op grond hiervan meent men dat elk gedeelte of vers waarin een Godsnaam voorkomt, alleen maar stammen kan van die schrijver die van deze naam alleen of overwegend gebruik maakte. Toen men ontdekte dat in Genesis verschillende Godsnamen gebezigd werden, werd dit het begin van de zogenaamde bronnensplitsing, die eindigde met de voorstelling dat Genesis een stuk literair lapwerk zou zijn en die men tenslotte ook op de andere Bijbelboeken ging toepassen.

De Franse dokter Jean Astruc was de eerste die de gedachte opperde dat Genesis uit verschillende bronnen was samengesteld en dat men deze bronnen kon onderscheiden aan de verschillende Godsnamen. In de eerste 35 verzen van Genesis (Genesis 1 : 1 tot 2 : 4a) trof hij slechts de naam Elohim (God) aan, terwijl in het gedeelte 2 : 14b tot 3 : 2 als enige naam voorkwam Jahwe Elohim (HEERE God), behalve in die teksten waarin de satan tot Eva spreekt. Deze gedeelten moesten volgens Astruc van verschillende schrijvers stammen, want hij achtte het niet waarschijnlijk dat Mozes nu eens deze, dan die naam gebruikt zou hebben. Vervolgens verdeelde hij het boek in kleinere stukken, al naargelang de Godsnaam die in een bepaald gedeelte voorkwam, en noemde de onbekende schrijver die de naam Elohim gebruikte de "Elohist", terwijl de schrijver die de naam Jahwe gebruikt had, de naam "Jahwist" kreeg. Toen deze twee-bronnen-theorie niet

voldeed, omdat in sommige verzen die zeker door één persoon geschreven waren beide Godsnamen voorkwamen, voerde men een redacteur in, die twee verzen uit twee verschillende bronnen had geharmoniseerd. Toen ook dit nog niet voldeed, omdat de naam Elohim ook nog voorkwam in stukken die kennelijk in hun geheel aan de "Jahwist" moesten worden toegeschreven, werd een tweede redacteur ingevoerd, wiens werk daarin bestaan moet hebben dat hij de verschillende Godsnamen veranderde.

Na een eeuw bronnensplitsing kwam men ten slotte tot de volgende verwarde theorie waarmee men het gebruik van de Godsnamen in Genesis trachtte te verklaren: Twee verschillende schrijvers - of beter nog: schrijversscholen - optredend in de tijd van koning Saul, vervaardigden de documenten J en E. Een redacteur, RJE genoemd, maakte van deze beide onafhankelijke verhalen één geheel, waarbij hij geheel naar eigen inzichten te werk ging en nu eens een gedeelte van J dan weer een stuk van E gebruikte, hier en daar zinnen veranderend en soms een stukje van zichzelf toevoegend. Deze redacteur deed zijn werk zo goed dat het moeilijk geworden is om de bronnen zuiver te splitsen. Na deze redacteur kwam een volgende, die het werk opnieuw herzag en de nodige veranderingen aanbracht. Vervolgens was er nog een schrijver P, die een 1000 jaar ná Mozes geleefd moet hebben, en weer een andere redacteur EP voegde het geschrift van P bij JE, eveneens weer met de nodige veranderingen en toevoegingen.

Op deze bovengeschetste wijze moet volgens de critici het boek Genesis zijn huidige gedaante gekregen hebben, waarbij men dan soms nog zegt dat de Bijbel net als alle andere boeken geschreven is. Geen ander boek is echter

op een dergelijke wijze tot stand gekomen. Enkele tientallen jaren geleden verscheen een kritische uitgave van het boek Genesis waarin de stukken van de verschillende schrijvers en uitgevers waaraan zij toegeschreven werden, in verschillende kleuren gedrukt waren. De uitgave werd bekend onder de naam "Regenboog Bijbel" (Rainbow Bible), en is een treffend voorbeeld van de verwarring waarin men geraakte. Niet alleen het logisch verband van de tekst, maar ook de grammatische samenhang wordt verbroken om de bronnentheorie, koste wat het kost, te handhaven. Het vers dat Astruc het allerbelangrijkste vond en waarop hij zijn theorie steunde, daarin nagevolgd door alle aanhangers van de bronnentheorie, is Exodus 6 : 2: "Ik ben de HEERE. Ik ben aan Abraham, Isaäk en Jakob verschenen als God de Almachtige, maar met mijn naam HEERE ben Ik hun niet bekend geweest".*)

Volgens de aanhangers van de schriftkritiek is met dit vers alles gezegd. "Niet één van deze passages (in Genesis) kan van de schrijver van dit vers stammen of hij moet zichzelf tegenspreken", schrijft naar aanleiding hiervan Carpenter (Oxford Hexateuch, Vol. I, pag. 34). Hoezeer dit vers vóór de

**) God de Almachtige (El Sahaddai), HEERE (Jahwe). De uitspraak van de Godsnaam als Jehova is terug te voeren op een misverstand van de theologen uit de vijftiende eeuw. Geen Jood heeft deze naam ooit zo uitgesproken. De oude Hebreeuwse Bijbeltekst was namelijk ongepunctueerd (Hebreeuwse woorden zonder punten en strepen, red.), d.w.z. deze bestond slechts uit consonanten. Om het lezen te vergemakkelijken voegde men later de vocalen toe in de vorm van punten en strepen. Daar de naam JAHWE uit eerbiedige vrees nooit uitgesproken werd, plaatste men hierbij de vocalen van het woord Adonai (Heer). De Jood las nu in plaats van de Godsnaam het woord Adonai. Zo kwamen in de middeleeuwen de theologen, die niet anders wisten of dit was de juiste punctuatie, tot de lezing Jehova.*

kritiek scheen te spreken blijkt wel uit de wijze waarop men van orthodoxe zijde dit vers ging interpreteren. Men zei eenvoudig dat dit vers iets anders moest betekenen, omdat de naam Jahwe bijna 200 maal in Genesis voorkwam, de gebruikelijke verklaring die men dan geeft is deze: "Hoewel de naam Jahwe oud was en aan de aartsvaders bekend, kenden zij de volle betekenis van deze naam niet en daarom openbaarde God zich niet onder deze naam aan hen", of "de naam Jahwe was bekend, maar de betekenis van de naam niet". Deze verklaringen zien over het hoofd dat God ten eerste hier tegen Mozes zegt dat Hij zich aan de aartsvaders onder een andere naam geopenbaard heeft dan hier aan Mozes en dat vervolgens ook hier geen bijzondere verklaring van de naam Jahwe in zijn volle betekenis wordt gegeven. God verklaart slechts plechtig: "IK BEN die IK BEN".

Om aan te tonen dat Exodus 6 : 2 niet letterlijk opgevat moest worden, verwees men naar Genesis 4 : 26: "Toen begon men de naam des HEREN (van Jahwe) aan te roepen". Maar dan kan men zelfs nog naar vroegere teksten verwijzen; de naam komt immers reeds dadelijk in Genesis 2 : 4 voor. De redacteur van "The Companion Bible", iemand die wars van alle schrijfkritiek was, zegt dan ook van Genesis 4 : 26: "Dat vers kan onmogelijk betrekking hebben op het begin van de godsdienst, immers Abel en Kaïn waren reeds daarmee begonnen en hun nakomelingen zullen zeker hun voorbeeld gevolgd hebben. Wij hebben dan ook hier te maken met het begin van de ontheiliging van de naam van Jahwe". Een dergelijke uitleg is niet minder in tegenspraak met de tekst dan de hypothesen van de kritiek en dergelijke uitvluchten zijn belachelijke pogingen om de moeilijkheden te omzeilen. Wij zouden nog vele dergelijke onzakelijke en ongegronde verklaringen kunnen aanhalen, waaruit alleen

maar blijkt hoe groot de verlegenheid is waarin men zich ten aanzien van deze tekst bevindt.

Wij geven nog één citaat van een weldoorwrochte, maar evenmin overtuigende verklaring, gegeven door de Joodse geleerde H. M. Weiner. Hij schrijft: "... laat het voldoende zijn te zeggen dat naar het inzicht van de schrijver de zin: "Ik maakte mij bekend" volkomen duidelijk was. De primitieve mens meent namelijk dat een naam ook een voorwerpe-lijk bestaan heeft en is daarom van mening dat wanneer iemand zijn naam noemt, het een zekere macht geeft over degene tot wie hij spreekt. Vele voorbeelden uit het Oude Testament kunnen aantonen dat de oude Hebreeën aan een dergelijk voorwerpe-lijk bestaan van de naam geloofden. Dit schijnt het gebruik van de Godsnaam ook hier te betekenen. Het eigenlijke doel is dan niet een nieuwe naam te openba-ren en ook niet een reeds bekende naam een nieuwe bete-kenis te geven, maar om een verbond tussen de Godheid en de mens op te richten. Voor Mozes en de Israëlieten moest van nu aan de naam het onderpand zijn dat de kracht van de Godheid ten hunnen voordeel aangewend zou worden". (Origin of the Pentateuch, pagina 38)

Zo zijn zowel van de ene als van de andere zijde talrijke tegenstrijdige verklaringen gegeven voor het feit dat in Exodus 6 : 2 gezegd wordt dat de aartsvaders God niet bij de naam Jahwe kenden, terwijl in het boek Genesis Abraham, Isaäk en Jakob deze naam gebruiken. Naar mijn mening spruiten al deze verklarende uitvluchten voort uit de grondfout dat men niet aanneemt dat Mozes Genesis heeft geschreven. Dit leidde bij de kritiek tot de heilloze bronnensplitsing, terwijl zij, die niet op het kritisch stand-punt stonden, de teksten iets anders lieten zeggen. De critici

moeten om hun theorieën te redden redacteuren invoeren, zodat Genesis een werk werd waaraan vele eeuwen lang gewerkt en geschaafd was. Maar dan is het toch vreemd dat de laatste bewerkers van dit boek aan de discrepantie tussen Exodus 6 : 2 en Genesis voorbij zijn gegaan. De verklaringen van de kritiek maken zo de moeilijkheden alleen maar groter.

En alle "verklaringen" danken hun ontstaan aan het feit dat niemand tijdens het ellenlange debat, dat de jaren door gevoerd werd, tot de ontdekking kwam dat Genesis oorspronkelijk geschreven werd door de personen die in het boek genoemd worden en dat deze eerste schrijvers een primitieve schriftvorm gebruikten en dat de latere tabletten in spijkerschrift en in de taal van die tijd geschreven werden. Zonder twijfel waren de tabletten die Abraham uit Ur meenam geschreven in het spijkerschrift dat ons uit het Ur van die dagen bekend is. Toen Mozes in het bezit van deze tabletten kwam, moest hij deze natuurlijk vertalen en in een andere schriftsoort transcriberen. In deze tabletten stuitte hij dan steeds op het spijkerschriftteken voor "God"; zo kwam dit teken bijvoorbeeld in het tablet over de schepping niet minder dan 34 maal voor. In andere verhalen stuitte hij op het teken voor "De almachtige God" (El Shaddai). Dat wil zeggen de naam waaronder, volgens Exodus 6 : 2, God zich aan Abraham, Isaäk en Jakob geopenbaard had. Met betrekking tot de naam "El Shaddai" zijn enkele bijzonderheden op te merken waaraan eigenlijk nog te weinig aandacht geschonken is. Ten eerste wordt de volle titel "El Shaddai", zoals deze in Exodus 6 : 2 voorkomt, behalve op deze plaats alleen in het boek Genesis gebruikt en slechts bij zeer belangrijke gelegenheden. (zie Genesis 17 : 1, 28 : 3, 35 : 11 en 48 : 3) Voorts valt het op dat Shaddai zonder "El" 42 maal

voorkomt en dan bijna steeds gebruikt door personen die schreven of leefden buiten Palestina en die in contact kwamen met de Babylonische cultuur. Job gebruikt het woord 31 maal, Bileam, afkomstig uit Mesopotamië, gebruikt het en voorts Naomi, terugkerend uit Moab en de profeet Ezechiël onder de ballingen in Babel. Wanneer van de 42 plaatsen waar dit woord voorkomt, er 38 in dit verband staan, heeft dit zeker iets te zeggen.

In Exodus 3 horen wij van de openbaring des Heren aan Mozes bij de Horeb en van de opdracht die deze ontvangt om naar Egypte te gaan en zijn volk uit de slavernij te voeren. Wij lezen daar (Exodus 3 : 13-15) "Daarop zeide Mozes tot God: Maar wanneer ik tot de Israëlieten kom en hun zeg: De God uwer vaders heeft mij tot u gezonden, en zij mij vragen: hoe is zijn naam - wat moet ik hun dan antwoorden? Toen zeide God tot Mozes IK BEN die IK BEN. En Hij zeide: Aldus zult gij tot de Israëlieten zeggen: IK BEN heeft mij tot u gezonden. Voorts zeide God tot Mozes: Aldus zult gij tot de Israëlieten zeggen: De HERE, de God van Abraham, de God van Isaäk en de God van Jakob heeft mij tot u gezonden; dit is mijn naam voor eeuwig en zo wil ik aangeroepen worden van geslacht tot geslacht". Op dit punt moeten wij even stilstaan bij het verschil tussen een naam en een titel. Het begrip "God" is geen naam, maar een titel. De naam van God was Jahwe. Dit wordt ons duidelijk aan het tweede gebod: "Gij zult de naam van Jahwe, uw God, niet ijdel gebruiken". Geen enkele Jood voelde het dan ook als een bezwaar om over God (Elohim) te spreken of te schrijven, maar hij vatte het tweede gebod zo op dat hij de naam van Jahwe, zelfs wanneer hij de Schrift las, niet gebruikte en daarvoor in de plaats het woord Adonai (Heer) las. Daarenboven spraken de Hebreeërs van de Elohim, de ware God, in tegenstelling

tot de valse goden, maar zij spraken nergens van de Jahwe, want er was maar één Jahwe in de hemel en op aarde. Wij lezen ook in Genesis "mijn God", maar nooit "mijn Jahwe". Men sprak van "de God van Israël", maar nooit van de "Jahwe van Israël", omdat er maar één Jahwe bestond. "Ik ben Jahwe dat is Mijn naam, en Mijn eer geef Ik aan geen ander".

Toen men echter begon "vele goden en vele heren" te maken was de titel "God" alleen niet meer voldoende en gaf men iedere god een naam, het begrip "god" werd een soortnaam. Ook de Bijbel past zich bij deze verandering aan en gebruikt namen om de ware God van de afgoden te onderscheiden, want ook de afgoden werden goden genoemd; zo noemde bijvoorbeeld Laban de terafim die Rachel gestolen had, zijn goden (elohim) en Jakob doet hetzelfde.

In Exodus lezen wij van de goden – elohim – van Egypte. Kamos en Dagon worden goden genoemd. De Babyloniërs hadden tientallen goden, die elk een eigen naam hadden. De namen van meer dan 80 Babylonische godheden die ten tijde van Abraham gediend werden en die allen van het predikaat "ilu" (god) voorzien waren, kan men aantreffen op de afbeeldingen van de kleitabletten in het werk van Dr. Herman Ranke "Early Babylonian Personal Names of the Hammurabi Dynasty (pag. 197 vv) dat gepubliceerd werd in de serie D van de "Researches and Treatises of the University of Pennsylvania". Ten tijde van Mozes was het nog erger gesteld, daar er alleen in Egypte meer dan 40 miniatuurstaten waren, elk met een eigen god, die vereerd werd in de hoofdstad van het staatje. Al deze goden hadden bovendien nog vele goden naast zich, zoals godinnen en zonen en dochters, en iedere god werd in zijn eigen gebied

vereerd als "de almachtige god", de schepper en onderhouder der wereld. De Egyptenaar vond een dergelijk aantal goden, die allen schepper en onderhouder waren, allerminst onlogisch. Naast deze "hoofdgoden" van elk staatje had verder iedere stad, ieder dorp, ja zelfs elk huis zijn eigen god met een eigen naam waardoor deze van de andere goden onderscheiden werd. In de Thebaanse versie van het "Dodenboek" worden meer dan 450 goden genoemd en de piramideteksten noemen ons 2000 goden. Hoewel de namen van vele Egyptische godheden verloren zijn gegaan, zijn er altijd nog ruim 2000 bekend. In deze polytheïstische omgeving wilde God zich nu als de enige levende God openbaren. Daarvoor was het echter nodig dat Hij, opdat men Hem van de afgoden kon onderscheiden, zich van een naam bediende. En deze naam was een veelbetekenende: "IK BEN".

Toen Mozes, op een tijdstip dat de gebeurtenis vermeld in Exodus 6 : 2 reeds lang verleden tijd was, begon met de samenstelling van de naar hem genoemde boeken, trof hij op vele kleitabletten uit de tijd der aartsvaders het equivalent in spijkerschrift van "El Shaddai" aan. Nu God echter zichzelf een nieuwe naam gegeven had, "Jahwe", stond Mozes voor de keus óf het ene of het andere woord bij zijn transcriptie en vertaling te gebruiken. Welk woord was het meest geschikt om duidelijk te maken dat het in deze oude geschiedenissen ging over de enig ware God? Het is het probleem waar ook nu nog vele bijbelvertalers mee te maken hebben. De titel "God" kan men zonder meer weergeven, maar hoe moest de - vaak reeds als een naam opgevatte - uitdrukking "El Shaddai" worden weergegeven? Het allerduidelijkste sprak hier het gebruik van de nieuwe naam, waaronder God zich aan zijn volk geopenbaard had

en waaronder Hij zijn grote daden aan dit volk had verricht. Het gebruik van elke andere godsnaam zou slechts misverstand wekken bij hen voor wie Mozes zijn boeken schreef. Welke naam was dan beter geschikt dan Jahwe? Israël had het voorrecht God bij deze nieuw geopenbaarde naam aan te mogen roepen en het was immers dezelfde God die oudtijds tot de vaderen gesproken had? En het ging hier niet om het gelijk-zijn van de naam, maar om het gelijk-zijn van God, én in de tijd der vaderen én in Mozes' dagen. Daarom voerde Mozes terecht dit anachronisme (*in strijd zijnde met de tijdrekening, red.*) in. Hij was er door de omstandigheden zelfs toe gedwongen.

Wij wezen er reeds op dat het probleem waarvoor Mozes stond, het probleem van iedere bijbelvertaler is. Als voorbeeld dient het volgende: Bij de vertaling van de Bijbel in het Chinees stond men voor de vraag welke van de Chinese godsnamen men voor de God van de Bijbel gebruiken moest. "Tien-Chu" betekende "Heer des hemels"; "Shang-ti" was het Confuciaanse begrip voor "opperheer", terwijl "Shin" "geest" kon betekenen. Al deze namen echter waren te nauw met de heidense godsdiensten verbonden dat men ze gebruiken kon. Op dezelfde moeilijkheden stuit men in de Arabische landen. "Allah" is de god des hemels ("Elah" is het enkelvoud van "Elohim". Dit werd in het Arabisch tot "ilah", met het lidwoord "al 'ilah", waaruit het huidige woord "Allah" ontstond). Voor de Arabieren is "Allah" de Godsnaam, maar het is tevens de Godsnaam die verbonden is met het Mohammedanisme. Het gebruik van de naam "Allah" voor de God van de Bijbel zou dus ook misverstanden opleveren. Zo stond nu ook Mozes voor de vraag welke naam hij moest gebruiken. God had zich aan hem geopenbaard onder de naam Jahwe. Deze naam was de Israëlieten in Egypte

bekend gemaakt en onder deze naam werd Hij door hen vereerd. De oude benamingen als "El Shaddai" (de almachtige God) en "El Ellion" (de allerhoogste God) waren door het polytheïsme overgenomen en dus geladen met polytheïstische inhoud. Het meest natuurlijke en zelfs noodzakelijke was het gebruik van de naam Jahwe. Op deze wijze kan men het voorkomen van de naam Jahwe in het boek Genesis eenvoudig verklaren, zonder dat men zijn toevlucht behoeft te nemen tot de elkenander tegensprekende hypothesen van de schriftkritiek. *)

Wanneer Genesis nu, zoals wij zagen, uit een tablettenserie bestaat waarvan elk gedeelte wordt ingeleid met de zinsnede "dit is de geschiedenis (het nageslacht) van...", dan werpt ook deze indeling van het boek nieuw licht over de verschillende Godsnamen. Wanneer wij het eerste tablet beschouwen dan blijkt dat daarin alleen de titel "God" voorkomt. Maar deze titel was aan het begin van de geschiedenis ook meer dan voldoende om de enig ware God aan te duiden, er waren immers nog geen andere "goden". Een aparte benaming voor God de schepper van hemel en aarde was toen ten tijde overbodig.

Het tweede tablet (Genesis 2 : 4b tot 4 : 26) werd vóór de zondvloed geschreven en bevat de titel "God" en de naam "Jahwe", en wel zo dat titel en naam steeds tezamen voorkomen, behalve in de dialoog van de slang met Eva. Het gecombineerde gebruik van deze beide benamingen is voor dit tablet karakteristiek te noemen. Wij lezen in dit tablet

*) Voor verdere verklaringen vergelijk W.J. Martin: "Stylistic Criteria in Pentateuchical Criticism", 1956, en A. Motyer: "The Revelation of the Divine Name", 1957.

dat men in de dagen van Adam's kleinzoon Enos begon met de naam van Jahwe aan te roepen. Hier wordt de ware God dus reeds met een naam genoemd. Waarom? Dit kan slechts zijn oorzaak hebben in het opkomende polytheïsme, waardoor het nodig werd de enig ware God met de naam aan te roepen, zodat Hij van de andere goden onderscheiden werd. Volgens Exodus 6 : 2 moet dit "El Shaddai" geweest zijn, daar God zich in die tijd onder deze naam openbaarde. Deze naam, "El Shaddai", werd echter bij het toenemende polytheïsme ook besmet en kon worden misverstaan. Vandaar dat deze door Mozes door de nieuw geopenbaarde naam "Jahwe" vervangen werd. De schriftekritiek ontstond naar aanleiding van het gebruik der verschillende Godsnamen (zie hoofdstuk 9). Nu echter blijkt dat men dit gebruik geheel anders kan verklaren dan de kritiek doet, verliest deze alle grond. En niet slechts hebben wij in het bovenstaande het gebruik van verschillende namen verklaard, maar ook de noodzakelijkheid daarvan. Het is ook niet zonder betekenis dat Dr. H. W. Green in zijn boek "The Higher Criticism and the Pentateuch", pagina 89, het volgende schrijft: "Naar wij kunnen vaststellen is er in zoverre iets opmerkelijks in de verandering van deze namen in de Pentateuch dat dit bijna alleen maar in het boek Genesis voorkomt en voornamelijk in het eerste gedeelte van dit boek". Deze hoofdstukken beschrijven echter juist die tijd waarin het polytheïsme opkwam en zich begon te verbreiden, zonder dat er een vast volksverband was waarin de naam van de ware God zuiver bewaard kon blijven.

Wij kunnen ook opmerken dat de tabletten waaruit Genesis is opgebouwd, vaak overeenkomen met de verdelingen die de kritiek maakt. Dit is niet zo verwonderlijk, ook het kritisch onderzoek heeft waarnemingen gedaan wat betreft de

stijl, het woordgebruik, het tekstverband en dergelijke, die over het algemeen juist zijn. Alleen de conclusies die men daaruit heeft getrokken waren onjuist, omdat men van verkeerde vooronderstellingen uitging. De kritiek houdt namelijk geen rekening met de feiten uit de oudheid en maakt daardoor van Genesis een warwinkel, die op buitengewone wijze en geheel anders dan het boek zelf vermeldt, tot stand moet zijn gekomen. Ondanks alles dat de kritiek hier tegenin brengt, kunnen wij niet anders zeggen dan dat men de wijze waarop volgens de kritiek sommige Bijbelboeken tot stand zouden zijn gekomen, niet anders betitelen kan als "vroom bedrog". Hoe wijd verbreid deze voorstelling van zaken ook zijn mag, een gelovige bijbellezer zal veel moeite hebben om de Heilige Geest en "het onfeilbaar Woord Gods" met een dergelijk bedrog te rijmen. En dat te meer waar alle aangevoerde hypothesen buitengewoon eenzijdig en zwak gefundeerd zijn en de literaire moeilijkheden uit Genesis ook anders te verklaren zijn. Wie zich houdt aan de indeling, zoals het boek die zelf geeft, zal moeten erkennen dat vele kritische en exegetische moeilijkheden vanzelf opgelost worden.

13. Wat wil de schriftkritiek?

Soms verzekert men dat het kritisch onderzoek met geen ander doel geschiedt dan om het geloof in Gods zelfopenbaring in de Schrift te versterken. Wij vragen ons echter af of zulk een positieve waardering van de kritiek wel terecht is. Wanneer wij de geschiedenis van de kritiek nagaan, dan is het toch wel veelbetekenend dat de Engelse deïst Hobbes (*deïsme: geloof in één God berustend op de rede, niet op openbaring, red.*) en de Joodse wijsgeer Spinoza tot de eerste critici behoorden; geleerden die volkomen afwijzend tegenover de Bijbelse openbaring en het Christendom stonden. Spinoza was de grondlegger van het filosofisch pantheïsme, dat het bestaan van een persoonlijke God radicaal loochent en Eichhorn zegt dat hij aan deze mannen de naam "schriftkritiek" ontleende. In "Founders of Old Testament Criticism", pag. 16, schrijft Cheyne over Eichhorn, de vader van de kritiek: "Hij hoopte een bijdrage te leveren om de intellectuelen voor de godsdienst te herwinnen". In Duitsland heerste toentertijd een geestelijke revolutie waarin al het bovennatuurlijke geloof werd en het rationalisme, dat alle wonderen en bovennatuurlijke oorzaken loochende, het denken begon te beheersen. Nu meende Eichhorn dat hij het geloof in God en in de Bijbel aannemelijker kon maken door het bovennatuurlijke uit de Bijbel te verwijderen. Zo ver als Spinoza wilde hij echter niet gaan, want: "een gedeelte van de geschriften van Mozes aan Ezra toe te schrijven is spotten met het menselijk verstand". Maar daar hij de Schrift als het geïnspireerde Woord Gods verwierp, was hij blind voor de openbaring Gods. Zelfs Ewald, die toch veel voor de verbreiding van de gedachten der kritiek heeft bijgedragen, schreef van hem: "Wij moeten erkennen dat van godsdienstig standpunt bezien de Bijbel een gesloten boek voor hem was".

De volgende vertegenwoordiger der kritische richting, De Wette, verwierp Eichhorns geloof in het Mozaïsche auteurschap van Genesis, ondanks het feit dat deze het boek in "Jahwistische" en "Elohistische" fragmenten had verdeeld. Eichhorn had gefaald de intellectuelen terug te winnen en nu ging De Wette een stap verder en verwierp de historische basis van het boek. Volgens hem was het boek eeuwen na Mozes geschreven en bevatte het geen feiten, maar legenden. Een historische kern was in de loop der mondelinge overlevering door een krans van legenden omgeven en tenslotte te boek gesteld. Toen de kritiek in dit stadium kwam, bleken de autoriteit van Christus, zijn houding ten opzichte van het Oude Testament en zijn uitspraken over Genesis, een groot obstakel voor deze verwoestende kritiek. Maar Semmler bracht met de zogenaamde "accommodatietheorie" uitkomst. Deze theorie ontkent dat Jezus hier als getuige mag worden aangehaald, daar Hij sprekend van Mozes, als de auteur van sommige boeken van het Oude Testament, zich bij het gangbare spraakgebruik aansloot, hoewel Hijzelf beter wist. Ons blijkt echter steeds uit de Schrift dat Jezus niet berustte in het onbegrip van zijn tijd, maar dat Hij integendeel zelfs zijn leven heeft gegeven om de verkeerde opvattingen van zijn tijdgenoten te corrigeren.

Sir William Robertson Nicoll vertelt het volgende over een gesprek dat hij met Wellhausen had: "Wij spraken over Robertson Smith en ik zei dat Smith, hoewel hij Wellhausens opvattingen overnam, de Bijbel beschouwde als geïnspireerd en historisch betrouwbaar en dat hij ook de wonderen aanvaardde. Wellhausen schudde het hoofd en zei dat, hoewel hij niet ontkennen wilde dat wonderen mogelijk zouden zijn, er geen enkel historisch bewijs voor hun waarheid was en dat Smiths positie wel een zeer vreemde was, maar

dat hij toch niet aan zijn oprechte bedoelingen twijfelde. Ik vroeg hem wat hij dacht van de houding van Christus ten opzichte van het Oude Testament. Hij antwoordde dat Christus zich ten aanzien van het Oude Testament klaarblijkelijk vergist had, maar daar Hij geen begrip had van de aarde en de zon, had Hij ook geen begrip van de Bijbel en dat hinderde ook niet veel. Op mijn tegenwerping dat het resultaat van deze opvattingen was dat de mensen in hun geloof in de Bijbel geschokt werden, antwoordde hij onder deze gedachte gebukt te gaan, maar geen andere uitweg te zien, doch dat het hem ergerde dat Stade aan de universiteit van Giessen zijn (Wellhausens) theorieën als evangelie verkondigde". Maar deze theorieën kregen in korte tijd grote aanhang, ook in het buitenland. In Engeland was het Robertson Smith die ze enthousiast propageerde en die in 1881 ontslagen werd aan het theologische seminarie van de Free Church te Aberdeen op grond van zijn artikel over de Bijbel in de Encyclopedia Britannica. C. W. Emmet schrijft dat werken van Smith nu de leerboeken zijn van de gematigde en orthodoxe kritiek en dat zij in de grond van de zaak juist waren. "Toen de kerk eenmaal de traditionele inspiratieleer overboord had gezet, toen zij eenmaal toestond één enkel historisch gegeven of wonder in twijfel te trekken of toegaf dat fouten en tegenstrijdigheden mogelijk waren, werd het onmogelijk á priori te verklaren waar dit proces halt zou houden. Een starre inspiratieleer werd ten gunste van de feiten opgegeven, nu moeten wij afwachten waarheen de feiten ons voeren, waar zou de grens logischerwijze getrokken moeten worden? Bijna alle verantwoordelijke leraren der kerk zouden nu immers de historiciteit van de schepping en de zondvloedverhalen loochenen". Het is wel veelbetekenend dat kort nadat deze regels geschreven waren de archeologen hele verhandelingen over de historiciteit van

de zondvloed begonnen te schrijven, naar aanleiding van de ontdekkingen van Sir Leonard Woolley en professor Stephen Langdon.

De laatste en grootste pionier van het kritisch onderzoek was Julius Wellhausen. Hij lanceerde nog eigen nieuwe ideeën, na hem is echter niets werkelijk nieuws meer gezegd. Wellhausen werd rationalist; naarmate zijn verwoestende kritiek de Bijbel allengs kleiner maakte, werd ook zijn geloof kleiner en verdween tenslotte geheel. Pathetisch verklaarde hij zijn eigen geloof verwoest te hebben. Na hem kwam Kuenen, die in zijn boek "De Godsdienst van Israël" verklaarde dat voor hem de religie van Israël een van de vele religies was; hij schakelde alle godsdiensten gelijk en had geen oog voor de bijzondere openbaring aan Israël. De weg van al deze critici leidde van geloof naar twijfel en van de twijfel naar het radicale ongeloof, hier was geen halt mogelijk en de logische consequentie was dan ook het werk van Friedrich Delitzsch "Die Grosse Täuschung" waarin schier heel het Oude Testament als bedrog aan de kaak gesteld werd. En nog niet zo lang geleden schreef de Engelse criticus W. F. Lofthouse dat naar zijn mening "de Hebreeën - afgezien van enkele geloofsopvattingen van onbekende herkomst - weinig hoger stonden dan zij die wij nu animisten noemen". (*Animisme is het geloof dat alles in de natuur een geest heeft. Animisten vereren de geesten van stenen, aarde, vuur, water, bomen, dieren en dergelijke, red.*).

Het blijkt echter dat men nu minder "vooruitstrevend" is als tevoren. Er bestaat ook een zekere aarzeling om de logische consequenties uit de verschillende theorieën te trekken. Dit wil echter, helaas, niet zeggen dat men de grondprincipes heeft gewijzigd. Het kritisch onderzoek blijft eenzijdig en

men ontkomt niet aan de gedachte dat de Bijbel alleen onderzocht wordt om materiaal bijeen te brengen dat tegen de echtheid en de waarheid van de Bijbel getuigen moet. In kritische werken zoekt men tevergeefs naar vermeldingen over juiste gegevens die de Bijbel verstrekt. Zelfs gematigde onderzoekers - zoals Driver - citeren slechts die teksten waaruit men - in tegenstelling met de gegevens van de Schrift zelf - een latere verschijningsdatum van het boek zou kunnen distilleren, maar laten teksten weg die in een andere richting wijzen.

Sayce schrijft dan ook: "Men heeft de Bijbel gefolterd om deze tegen zichzelf te doen getuigen; geen tekst is over het hoofd gezien die tegengesteld kon worden uitgelegd en geen verklaring die van nut kon zijn bij het vernietigingswerk, is verwaarloosd". (Prof. Sayce, *Higher Criticism and the Monuments*, pag. 21) Het kritisch onderzoek wijst op een wijsgerig vooroordeel, die de kritiek onbekwaam maakt om over zulke belangrijke vragen als het ontstaan van de Bijbelboeken te oordelen. En al schijnt het dat men tegenwoordig meer positief in zijn uitspraken over de Bijbel is, toch waarschuwen nog velen tegen de opvatting als zou de Bijbel over het algemeen historisch juist zijn. Subtieler en minder radicaal beweegt de kritiek zich nog in dezelfde richting. Daarom moet het bedroevend geacht worden dat de kritische theorieën, die door rationalisten en bewuste vijanden van de Gemeente van Jezus Christus als aanvallen op de Bijbel werden gelanceerd, nu bijna overal in het theologisch onderwijs worden gedoceerd.

Dat het geloof van de Christen daardoor verrijkt wordt, is nauwelijks aan te nemen. Integendeel, hij wordt in de prediking aan het twijfelen gebracht en dat terwille van een

wetenschap die zeer twijfelachtig is. Een prediker, opgevoed bij de dogma's van de kritiek, verklaart echter bij de aanvaarding van zijn ambt - bijvoorbeeld in de Church of England - onvoorwaardelijk te geloven in alle kanonieke Schriften van Oud- en Nieuw Testament. Wanneer men het eens is met de kritische theorieën en dan toch het bovenstaande verklaart, dan zegt men - hoe men zich ook draait om hier een bevreemdende uitleg aan te geven - in ieder geval "ja" op iets anders dan de woorden bedoelen. Het is echter in het geheel niet noodzakelijk om op grond van de wetenschap zich tegen de Bijbel te keren en er een dubbele waarheid op na te houden; één voor de studeerkamer en één voor de kansel. De resultaten van de archeologie wijzen ons een andere en betere weg.

14. Bijbel en Babel

De opgravingswerkzaamheden in Irak hebben een groot aantal tabletten aan het licht gebracht waarop melding gemaakt wordt van de schepping en de zondvloed. De ontdekking hiervan baarde groot opzien en de vergelijking van deze teksten met de Bijbelse verhalen deed onder de geleerden de zogenaamde "Bijbel en Babel" strijd ontbranden waarin de vraag gesteld werd naar de onderlinge verhoudingen tussen de Bijbelse en de Babylonische verhalen. Want hoewel de verhalen aanzienlijk van elkaar verschillen, zijn er ook punten van overeenkomst. Nu is het verschil wel zo groot als tussen een lemen hut en een paleis, maar hut en paleis hebben ook hun punten van overeenkomst. In beide wordt gewoond. In beide zijn ramen en deuren. Op grond van de overeenkomsten en de verschillen werden twee elkander volkomen tegenstrijdige hypothesen ontwikkeld:

1. De verhalen uit Babel zijn corrupte imitaties van de Bijbelse verhalen.
2. De Bijbelse verhalen stammen uit Babel, maar de bijbelschrijvers hebben deze Babylonische verhalen van hun polytheïstisch karakter ontdaan.

Zoals te verwachten was sloten de orthodoxe geleerden zich aan bij de eerste, terwijl de aanhangers van de kritische richting de tweede hypothese aanvaardden. Over één punt waren zij het echter beide eens: de Bijbelse verhalen zijn van hoger gehalte dan de Babylonische. Ze zijn sober, eenvoudig en zuiver in hun Godsvoorstelling, terwijl de Babylonische verhalen fantastisch, sensationeel en in het polytheïsme gedrenkt zijn. Het verschil tussen beide is zo groot als tus-

sen het water van een rivier bij de bron en in de haven. Het is dezelfde rivier, maar bij de bron is het water zuiver, terwijl het in de haven door allerlei afval verontreinigd is. Zo vinden wij in Genesis het verhaal bij de bron, terwijl wij in de Babylonische verhalen met hetzelfde verhaal van doen hebben, maar het is verontreinigd door het polytheïsme. Maar waarom aanvaardde de kritiek dan de opvatting dat de verhalen van Genesis de gezuiverde weergave waren van de Babylonische verhalen? Het antwoord is niet moeilijk. Men ging namelijk van de veronderstelling uit dat Genesis veel later geschreven werd dan de in Babel gevonden tabletten, dus moesten de verhalen in Genesis van de Babylonische verhalen afhankelijk zijn. Dat het scheppings- en zondvloedverhaal in Genesis religieus op een veel hoger plan stond, was voorts geheel in overeenstemming met de gedachte dat de godsdienst zich langzamerhand van polytheïsme tot monotheïsme ontwikkeld had (evolutiegedachte).

Gemeenschappelijk is echter alleen maar het algemene thema, maar de Babylonische verhalen zijn gevat in een mengelmoes van mythologische voorstellingen die het oorspronkelijke gegeven bijna onherkenbaar maken. Een menigte met elkaar strijdende jaloerse goden wordt beschreven en de voorstellingen over de natuur en de wereld zijn eenvoudig grotesk. Hieronder volgt een citaat uit het vierde tablet van het Babylonische scheppingsverhaal; het zijn de regels die het meeste van de schepping zelf zeggen. En hieruit blijkt beter dan uit alle verklaringen hoe weinig waarschijnlijk de tweede hypothese is.

Lang beschouwde hij (Mardoek) haar lichaam en overwoog hoe hij dit zou kunnen splijten. Hij spleet het in twee gelijke stukken: Het ene stuk maakt hij tot het

hemelgewelf, tot de aarde maakt hij het andere.

Een brede baan van sterren trok hij om de aarde voor ongemak te bewaren. Hij schreed over de hemelboog en zag zijn werken. Hij trad aan de oever van de zee die Ea bewoont.

Mardoek mat de grenzen van de oceaan, hij mat Escharra, het vaste land. Ruim en heerlijk zijn hemel gebouwd hebbend, schiep hij daar plaatsen voor Enlil, Ea en Anu.

In het zondvloedverhaal is meer overeenkomst tussen de Babylonische tabletten en de Bijbelse gegevens. Ons vallen de volgende punten van overeenkomst op:

1. De vloed is een straf op de zonde.
2. In beide verhalen krijgt de hoofdpersoon de opdracht een schip te bouwen om zijn leven te redden.
3. Volgens beide verhalen wordt bitumen gebruikt om het schip waterdicht te maken.
4. De vermelding van de duif.
5. De stranding van het schip op een berg.
6. Het offeren na de vloed.

Het raam van het Babylonische verhaal komt dus ongeveer overeen met dat van Genesis, maar dan houdt ook elke overeenstemming op. Dat Babylonische verhaal bestaat voor het grootste gedeelte uit ruzies tussen goden die "angstig als honden wegkruipen" en "in zwermen als vliegen wegvluchten". Slechts enkele zinnen herinneren aan Genesis, de rest is een polytheïstisch karikatuur van het origineel, zoals wij dat in Genesis bezitten.

Wij horen nog al eens dat de aartsvaders hun godsdienst aan hun omgeving ontleend hebben en daarom dezelfde religieuze ideeën hadden als hun tijdgenoten. Maar deze bewering is te tendentiekus om zondermeer te aanvaarden. Met evenveel recht kan men echter ook het tegendeel aanvoeren, te meer daar de Bijbel er nadrukkelijk op wijst dat zij de cultus van hun omgeving verwierpen. Abraham leefde de eerste 75 jaar van zijn leven in het dal van de Eufraat. Jakob bracht het laatste, Jozef het grootste en Mozes het eerste deel van zijn leven in Egypte door. Maar van beïnvloeding door de godsdiensten in deze landen is bij hen niets te bespeuren. Integendeel, toen Abraham nog in Ur der Chaldeeën leefde mag hij onder invloed van de afgoderij van zijn omgeving gestaan hebben, maar op de roepstem van God brak hij met het polytheïsme. Wat Egypte betreft weten wij uit het "Dodenboek" dat de hoofdnadruk in Egyptes religie gelegd werd op het leven ná de dood. Maar deze Egyptische nadruk had geen plaats in het religieuze leven van de aartsvaders. Het verdient zeker de aandacht dat deze "dodenreligie" zo weinig invloed op hen gehad heeft dat men niet alleen niet in Genesis, maar zelfs bijna nergens in het gehele Oude Testament iets over de toestand van de ziel na de dood vindt.

En wanneer het volk terugvalt in heidense cultus handelingen - zoals bijvoorbeeld bij de oprichting van het gouden kalf - dan volgt daar onmiddellijk straf op. Steeds weer wordt Israël er dan ook tegen gewaarschuwd de verdorven cultus van de omliggende volken over te nemen: "Gij zult niet doen, zoals in het land van Egypte, waar gij gewoond hebt; gij zult niet doen zoals in het land Kanaän waarheen Ik u breng; naar hun inzettingen zult gij niet wandelen". (Leviticus 18 : 3)

15. Het Nieuwe Testament en Genesis

Men hoeft niet in het onzekere te verkeren ten aanzien van wat de Nieuw Testamentische schrijvers van Genesis dachten. Voor hen was dit boek Gods Woord en hoogste autoriteit. Vandaar dat de belangrijkste leeruitspraken van het Nieuwe Verbond gebaseerd werden op teksten uit Genesis. Wij behoeven maar aan Romeinen 5 en 1 Korinthe 15 te denken. In de Romeinenbrief schrijft Paulus: "Daarom gelijk door één mens de zonde de wereld is binnengekomen en door de zonde de dood... Toch heeft de dood als koning geheerst van Adam tot Mozes, ook over hen die niet gezondigd hadden op een gelijke wijze als Adam overtrad". Dan verklaart hij vervolgens het onderscheid tussen Adam en Christus en beschrijft de gevolgen van Adams zondige daad in de hof van Eden en van Christus' zoendood aan het kruis. Indien nu de verhalen over Adam en de zondeval slechts mythen waren, dan zou de zoendood van Jezus zinloos en zonder enige grond geweest zijn. Immers volgens Romeinen 5 is Christus' dood nodig geweest vanwege de - door Paulus als historisch opgevatte - zondeval in het Paradijs.

In 1 Korinthe 15 : 45 wordt Adam "de eerste mens" genoemd. Aldus staat er ook geschreven: de eerste mens, Adam, werd een levende ziel; de laatste Adam een levendmakende geest". "De eerste mens is uit de aarde, stoffelijk, de tweede mens is uit de hemel". En in vers 22: "Want evenals in Adam allen sterven, zo zullen ook in Christus allen levend gemaakt worden". En ook in 1 Timótheüs 2 : 12 en Hebreeën 4 : 4 worden uitspraken op de scheppingsgeschiedenis volgens Genesis gebaseerd. In 2 Korinthe 11 : 3 schrijft de apostel: "... zoals de slang met haar sluwheid Eva verleidde, ..." En in de brief aan de Hebreeën 11 : 4 horen wij van Abel die door

het geloof "een beter offer bracht dan Kaïn". En Johannes schrijft: "niet gelijk Kaïn: hij was uit den boze en vermoordde zijn broeder. En waarom vermoordde hij hem? Omdat zijn werken boos waren en die van zijn broeder rechtvaardig". Judas weet uit Genesis dat Henoch "de zevende van Adam" was. Hebréeën 11 : 7 zegt: "Door het geloof heeft Noach, nadat hij een Godsspraak ontvangen had over iets dat nog niet gezien werd, eerbiedig de ark toebereid tot redding van zijn huisgezin". Ook Petrus schrijft in zijn eerste brief (3 : 20) over Noach en zijn tijd "toen de lankmoedigheid Gods bleef afwachten, in de dagen van Noach, terwijl de ark in gereedheid werd gebracht waarin weinigen, dat is acht zielen, door het water heen gered werden". In zijn tweede brief (2 : 5) spreekt hij hier weer van als hij zegt dat "God de wereld van de voortijd niet gespaard heeft, maar Noach, de prediker der gerechtigheid, met zeven anderen bewaard bleef, toen Hij de zondvloed over de wereld der goddelozen bracht".

De kerntekst uit het Nieuwe Testament over de rechtvaardiging door het geloof, wordt gebaseerd op Genesis 15 : 6 "En hij (*Abraham*) geloofde in de HEERE, en Hij rekende het hem toe als gerechtigheid". En niet alleen Paulus, maar ook Jakobus haalt dit vers aan. In Romeinen 4 : 3 vraagt Paulus: "Want wat zegt het Schriftwoord?" Waarop hij bovengenoemde tekst aanhaalt. Ook in de brief aan de Galaten is dit vers het uitgangspunt van zijn discussie over de rechtvaardiging door de werken van de wet of door het geloof. In Handelingen 7 : 2 horen wij Stefanus zeggen: "De God der heerlijkheid is verschenen aan onzen Vader Abraham, toen hij nog in Mesopotamië was, voordat hij in Haran ging wonen, en Hij zei tot hem: Verlaat uw land en uw bloedverwanten en kom herwaarts naar het land dat Ik u wijzen zal. Toen vertrok hij uit het land der Chaldeeën en

vestigde zich in Haran". Wanneer Abraham nu - zoals ook vandaag nog velen beweren - slechts een legendarische figuur zou zijn en wanneer zijn geloofsgehoorzaamheid, zoals in de Schrift beschreven, slechts het in het verleden teruggeprojecteerde ideaal van de joodse vroomheid is, dan zijn deze Schriftbewijzen niet alleen nutteloos, maar - erger nog - alleen maar vroom bedrog.

We lezen in het Nieuwe Testament nog meer van Abraham, zoals in Petrus 2 : 6: "... de steden Sodom en Gomorra tot as verbrand, tot omkering gedoemd en ten voorbeeld gesteld voor hen die goddeloos zouden leven..." en ook Judas schrijft hierover in dezelfde trant. Voorts horen wij dat Abraham "door het geloof, toen hij verzocht werd, Isaäk ten offer bracht". (Hebreeën 11 : 17-19) En Jakobus vraagt: "Is niet onze vader Abraham uit werken gerechtvaardigd, toen hij zijn zoon Isaäk op het altaar legde?" (Jakobus 2 : 21)

Op dezelfde manier worden ook andere personen en gebeurtenissen uit Genesis als historisch ingevoerd. Paulus (Galaten 4 : 23-31) spreekt van Ismaël en Jakob, de beide zonen van Abraham, en van de "zoon der dienstmaagd" en van "de zoon der vrije". In Hebreeën 11 : 20 lezen wij "Door het geloof heeft Isaäk aan Jakob en Esau zijn zegen gegeven, ook voor de toekomst". In het volgende hoofdstuk (12 : 16, 17) horen wij van Esau die zijn eerstgeboorterecht voor "één spijze verkocht" en van zijn berouw daarover. In Handelingen 7 spreekt Stefanus van de zonen van Jakob die Jozef "uit naijver naar Egypte verkochten, maar God was met hem en verlostte hem uit al zijn verdrukkingen en gaf hem genade en wijsheid tegenover Farao, de koning van Egypte, die hem aanstelde tot hoofd over Egypte en over zijn gehele huis". Wij horen van de hongersnood in

Kanaän en van Jakobs tocht naar Egypte. Petrus (2 Petrus 2 : 7) haalt de geschiedenis van Lot aan, "de rechtvaardige Lot, die zwaar te lijden had onder de losbandige wandel der zedelozen" en die werd behouden. In Hebrëeën 11 : 22 wordt verteld dat Jozef "door het geloof aan het einde van zijn leven gewaagde van de uittocht der kinderen Israëls en voorschriften heeft gegeven over zijn gebeente".

Bijna iedere gebeurtenis die in Genesis vermeld wordt, wordt in het Nieuwe Testament niet als iets vaags beschouwd, maar als historisch feit. Op deze historische feiten zijn de leeruitspraken van het Nieuwe Testament gebaseerd; de leer van het Nieuwe Testament is niet van de geschiedenis van het Oude Testament te scheiden. Het is dan ook veelbetekenend dat het kritisch onderzoek juist die beiden van elkander wil scheiden. Maar door de legendehypothese komt de Bijbelse geschiedenis in de lucht te hangen, maar daardoor óók de Bijbelse leer die daarop gebaseerd is. Het Nieuwe Testament is echter gebaseerd op historie en niet in het minst op de historie waarvan wij in Genesis lezen.

16. Jezus Christus en Genesis

Eén is er die altijd tegen de hypothesen van het historisch kritisch onderzoek getuigt en wiens verhouding tot het Oude Testament van doorslaggevende betekenis is: Jezus Christus. De critici beseffen dan ook zéér wel dat hun theorieën geen enkele waarde hebben, tenzij het getuigenis van Jezus van zijn waarde beroofd wordt. Dit laatste heeft men dan ook pogen te doen. Een tweetal theorieën, die het de kritiek mogelijk moesten maken om ondanks Jezus' getuigenis aan de hypothesen van de kritiek vast te houden, werden ontwikkeld, namelijk de "Accommodatietheorie" en de leer van de "Kenosis". De eerste trekt de betrouwbaarheid en de tweede de kennis van Jezus in twijfel. Volgens de accommodatietheorie wist Jezus wel dat Genesis door onbekende personen lang na Mozes werd geschreven. Hij deed echter alsof het boek van Mozes stamde en sloot zich zo aan bij de dwaling van zijn dagen.

Wij gaven hierop reeds een antwoord: het gehele leven van Jezus bewijst het tegendeel. Indien Hij geweten had dat Genesis ontstaan is, zoals de kritiek meent dan zou dit zeker zijn hoofdargument tegen de Farizeeërs geweest zijn. Wij geloven dan ook niet dat er enige grond is voor deze theorie, te meer daar deze beweert dat Jezus geweten zou hebben dat Mozes met het tot stand komen van de eerste Bijbelboeken niets van doen had, dat er bijvoorbeeld nooit een zondvloed geweest zou zijn, maar dat Hij om de mensen niet te schokken, zich bij de gangbare opvattingen aangesloten had. Maar zelfs een aanhanger van de kritiek kan niet in deze tweespalt leven: men leze en hore hun preken eens. Zou men dan werkelijk zo iets van Jezus durven beweren? Betekent dat niet dat men dan zichzelf zedelijk

hoger acht te staan dan de Zoon van God? Dit immers is de consequentie van deze theorie.

De andere theorie die van de "Kenosis" (ontleding, vergelijk Filippenzen 2 : 7) beweert dat Jezus over het ontstaan en de opbouw van Genesis niet zoveel geweten heeft als men nu met behulp van de schriftkritiek weten kan. Een kritisch Bijbels woordenboek van de meer gematigde richting (Hastings, Vol. III, pag. 601) schrijft: "Zowel Christus als zijn apostelen of de schrijvers van het Nieuwe Testament deelden de algemeen gangbare Joodse opvattingen over de goddelijke autoriteit en inspiratie van het Oude Testament". De schrijver aarzelt echter niet te verklaren dat deze "algemeen gangbare Joodse opvattingen" hoogst onbetrouwbaar zijn. De consequentie hiervan is dat zó de betrouwbaarheid van Jezus verraderlijk ondermijnd wordt. Zijn gezag wordt zo in twijfel getrokken. Men zegt dat Zijn woord wel ten aanzien van godsdienstige vragen gewicht in de schaal legt, maar dat Hij ten aanzien van het auteurschap van sommige boeken en gedeelten van het Oude Testament net zo dwaalde als zijn tijdgenoten. Maar wie kan onderscheid maken tussen "religieuze" en "theologisch-kritische" vragen? Het is toch voor het geloof niet onbelangrijk te weten of bijvoorbeeld een bepaalde Bijbelse belofte werkelijk door God gegeven is of dat deze later door een godsdienstig gemoed voor een bestaande historische situatie gevormd is? (Vergelijk de uitdrukking "vaticinium ex eventu")

De kritische theologie is echter gewoon alle beloften van de Bijbel á priori zó te dateren dat zij pas na de toezegging ontstaan zouden zijn, als een goddelijke legitimatie achteraf. Zij zouden dan niets anders zijn dan wat wij vandaag "vroom bedrog" plegen te noemen. Wanneer wij vragen

hoe Jezus ten opzichte van Genesis stond, dan blijkt dat Hij zich herhaaldelijk op Genesis beroept, vooral op de eerste hoofdstukken. Hij citeert het tweede hoofdstuk, noemt de scheppingsgeschiedenis, de zondeval, de satan, Abel, Noach, de zondvloed, Lot en de verwoesting van Sodom. Hij spreekt voorts van personen en gebeurtenissen uit de eerste elf hoofdstukken en noemt feiten uit het leven van Abraham, Isaäk en Jakob. In Matthéüs 19 : 4, 5 (vergelijk Markus 10 : 6-8) zegt Hij, sprekende over de schepping van de mens: "Hebt gij niet gelezen dat de Schepper hen van den beginne als man en vrouw heeft gemaakt?" En Hij zeide: "Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen en die twee zullen tot één vlees zijn". Hier citeert Jezus dus woordelijk Genesis 2 : 24.

In Johannes 8 : 44 horen wij Hem zeggen: "Gij hebt de duivel tot vader en wilt de begeerten van uw vader doen. Die was een mensenmoorder van den beginne en staat niet in de waarheid, want er is in hem geen waarheid. Wanneer hij de leugen spreekt, spreekt hij naar zijn aard, want hij is een leugenaar en de vader der leugen". Hier heeft Jezus kennelijk het gebeurde in de hof van Eden op het oog. In Lukas 11 : 50-51: "... het bloed van al die profeten dat vergoten is sinds de grondvesting der wereld, van het bloed van Abel tot het bloed van Zacharia". Uit de geschiedenis van Noach en de zondvloed trekt Hij in Lukas 17 : 26, 27 een les, als Hij zegt: "En gelijk geschiedde in de dagen van Noach... zij aten, zij dronken, zij huwden en werden ten huwelijk genomen tot op de dag waarop Noach in de ark ging en de zondvloed kwam en hen allen verdelgde". In vers 28 maakt Hij dan melding van Lot en de ondergang van Sodom. "Op dezelfde wijze als het geschiedde in de dagen van Lot: zij aten, zij dronken, zij kochten, zij verkochten, zij plantten, zij bouwden. Maar op

de dag waarop Lot uit Sodom ging, regende het vuur en zwavel van den hemel en verdelgde hen allen". Herhaaldelijk spreekt Jezus over Abraham: "Uw vader Abraham heeft zich erop verheugd mijn dag te zien en hij heeft dien gezien en zich verblijd". De Joden dan zeiden tot Hem: "Gij zijt nog geen 50 jaar en hebt Gij Abraham gezien?" Jezus zeide tot hen: "Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Eer Abraham was, ben Ik". (Johannes 8 : 56-58) Hij spreekt van de aartsvaders als gestorvenen, maar toch levenden: "God is niet een God der doden, maar der levenden". (Matthéüs 22 : 32, par.) Na Zijn opstanding legt Hij de Emmaüsgangers uit wat in al de Schriften op Hem betrekking had, beginnende bij Mozes en de profeten (Lukas 24 : 27) en enkele dagen later zegt Hij tot de zijnen: "Dit zijn mijn woorden die Ik tot u sprak, toen Ik nog bij u was, dat alles wat over Mij geschreven staat in de wet van Mozes en de profeten en de psalmen moest vervuld worden. Toen opende Hij hun verstand, zodat zij de Schriften begrepen". (Lukas 24 : 44, 45)

Het zij mij vergund nog een persoonlijke ervaring met betrekking tot de bovengenoemde theorieën van "accommodatie" en "kenosis" te vermelden. Enkele jaren geleden ontving ik bezoek van een predikant. Wij hadden elkaar nog nooit ontmoet, maar in mijn boekenkast zag hij een werk "Daniël the Prophet" en vroeg mij toen: "U gelooft toch zeker niet dat Daniël een profeet was? Toen ik studeerde heeft men mij dit wel afgeleerd". "Maar Jezus sprak toch van Daniël als van een profeet?" antwoordde ik waarop hij reageerde: "Hij wist er niet meer van dan één van zijn tijdgenoten. Volgens professor X kan het boek onmogelijk van Daniël zijn. Het boek is ook geen profetie, maar geschiedenis, neergeschreven na het gebeurde in de vorm van een profetie". Ik vroeg daarop of hij dan eerder geneigd was professor X

te geloven dan Jezus Christus, waarop hij antwoordde van mening te zijn dat deze professor beter geïnformeerd was dan Jezus die nu eenmaal in een onkritische tijd leefde. De kritische theoloog is dus beter op de hoogte dan Jezus zelf. Volgens de overtuiging van de vertegenwoordigers dezer richting is werkelijke kennis van het Oude Testament slechts met behulp van de grondbeginselen en methoden van het historisch kritisch onderzoek mogelijk.

En - zo moet men dan wel concluderen - het moet Jezus als een groot verzuim aangerekend worden dat Hij niet op de vragen van de bronnensplitsing en over het ontstaan van het Oude Testament ingegaan is. Had Hij het wel gedaan, dan was Hij - precies zoals vandaag de kritische theoloog - tot de conclusie gekomen dat het Oude Testament in het geheel niet van zulke Goddelijke oorsprong is, zoals Hij nog aannam; dan had Hij veeleer ontdekt dat het slechts stukwerk was met twijfelachtige strekking en dat de door Hem genoemde geloofshelden niet hoger stonden dan animisten en dat Israëls godsdienst niets anders was dan één van de vele godsdiensten die er altijd al geweest zijn. Was Hij zuiver historisch-kritisch en theologisch te werk gegaan dan had Hij ook Zijn aanspraken moeten laten vallen de van God gezonden Messias te zijn; dan zou Hij naar alle waarschijnlijkheid niet de Christus genoemd zijn, dan was het Christendom niet ontstaan. Zou men in Jezus' dagen reeds zo wetenschappelijk te werk gegaan zijn als dat vandaag geschiedt, dan zou men de plaatsen waarin in het Oude Testament van de Messias gesproken wordt op alles en iedereen betrokken hebben, maar niet op Jezus van Nazareth. Want hierover is de kritische theologie het bij alle onderling verschil eens: deze teksten van het Oude Testament hebben nergens werkelijk betrekking op Jezus, men vergelijk slechts

de commentaren op Jesaja 53. Tussen het Oude Testament en Jezus Christus bestaat volgens hen niet het minste verband. Jezus heeft zich volgens ons huidige kritische inzicht eenvoudig vergist toen Hij zijn zending op het Oude Testament fundeerde. Het Oude Testament sprak nergens van Hem; dat heeft men er later ingelegd.

Hier is iets niet in orde, hier zijn niet alleen de resultaten verkeerd, maar hier is gebouwd op een verkeerd fundament. De trein van de schriftkritiek staat op een spoor waarvan het eindstation ontkenning van het Christendom is. Hoewel men dit niet toegeven wil, zijn de grondbeginselen hierop gericht, zelfs wanneer men de lijnen niet tot het uiterste durft door te trekken.

17. Samenvatting

In het begin van dit boek stelden wij vast dat:

1. Genesis oorspronkelijk in zeer oud schrift op klei-tabletten geschreven werd.
2. Dit geschiedde door de oudvaders zelf, die het best met de gebeurtenissen op de hoogte waren.
3. Mozes de samensteller van het boek is, zoals het nu voor ons ligt.
4. Deze laatste zelf de bronnen noemt waaruit hij geput heeft.

Wij meenden genoeg bewijsmateriaal te kunnen leveren om het bovenstaande te funderen. Of het ons gelukt is, beoordele de lezer. Natuurlijk kon binnen het bestek van dit boek slechts aanduidingsgewijs over sommige zaken gesproken worden, maar indien het voorgaande de lezer een nieuwe toegangsweg naar de oude problemen rondom Genesis gebaad heeft, is het doel van dit boek ruimschoots bereikt.

Wij vatten ten slotte nog in het kort samen hoe wij onze stellingen fundeerden. Deze samenvatting heeft ten doel aan te tonen dat het bewijs niet van de zekerheid van één enkel argument afhankelijk is, maar dat vele aanknopingspunten tot hetzelfde doel leiden. De samenvatting van deze veelvoud van funderingen geeft een zo hecht totaalbeeld dat deze stellingen iedere vergelijking met die van de kritische theologie glansrijk kunnen doorstaan.

1. Het archeologisch onderzoek - begonnen toen de theorieën van de schriftkritiek reeds ontwikkeld waren - heeft nieuw licht geworpen op de duistere tijdhistorische achtergrond van Genesis en aangetoond dat de gegevens van Genesis daarmee volledig in overeenstemming zijn. (Hoofdstuk 2)
2. De verhalen van Genesis wijzen er op dat - in tegenstelling met de algemene opinie - de beschaving van de oertijd zich zeer snel ontwikkeld heeft. De archeologen hebben tot op de maagdelijke bodem gegraven en hebben hetzelfde vastgesteld. De opgravingen tonen aan dat de mens reeds aan het begin van de geschiedenis cultureel zeer hoog stond. De Sumerische cultuur bereikte zelfs reeds vóór Abraham haar hoogtepunt. (Hoofdstuk 3)
3. De archeologie heeft onze voorstellingen van de vroegste geschiedenis bovenal daarin gecorrigeerd dat wij nu moeten aannemen dat reeds in zeer vroege tijden de schrijfkunst bekend was. Praktisch het grootste deel van Genesis beschrijft een tijdperk waarin het schrijven zo algemeen was dat de meest gewone dingen schriftelijk werden vastgelegd. (Hoofdstuk 4)
4. De eerste hoofdstukken van Genesis maken er aanspraak op reeds vroeg geschreven te zijn. (Hoofdstuk 5)
5. Zowel uit de gegevens van Genesis als uit de resultaten van de archeologie kan men concluderen dat de verhalen en geslachtsregisters van dat boek reeds zeer vroeg in steen of op kleitabletten werden neergeschreven. (Hoofdstuk 4-5)

6. Door de nieuwere ontdekkingen zijn de literaire gebruiken van de oudheid ons meer vertrouwd geworden. Eén van de belangrijkste ontdekkingen was dat op de kleitabletten van een colofon gebruik gemaakt werd. Ook in Genesis zijn nog sporen hiervan aan te treffen en wel in de stereotype formule: "Dit is het geslachtsregister (dit zijn de zonen) van...". Mozes heeft bij de samenstelling deze zinsnede mee opgenomen en verwijst zo naar zijn bronnen. (Hoofdstuk 5-6)
7. Andere literaire gewoonten waren het gebruik van "titels" en "trefwoorden" waardoor de goede volgorde van een tablettenserie werd aangegeven.
8. Bij vergelijking van sommige teksten uit Genesis met oude kleitabletten, blijkt dat ook in Genesis van een oude dateringsmethode gebruik is gemaakt, waaruit op te maken valt wanneer het desbetreffende tablet geschreven is. (Hoofdstuk 6)
9. Het onder 4-8 genoemde wordt gestaafd door het feit dat in geen enkel tablet iets verhaald wordt wat de persoon (of de personen) die telkens aan het einde genoemd wordt niet had kunnen schrijven (vergelijk hoofdstuk 5). In het zevende hoofdstuk trachtten wij uiteen te zetten waar en hoe de teksten werden neergeschreven, terwijl wij door vergelijking met de schrijfmethoden van de oudheid menen te mogen concluderen dat de theorie als zouden de verhalen van Genesis mondeling overgeleverd zijn niet waar blijkt te zijn. Daarom is ook voor de details niet het "Oosterse behagen in het verhalen vertellen" verantwoordelijk, iets dat men tot dusverre nogal eens aanvoerde om derge-

lijke trekken in Genesis te verklaren.

10. Van veel belang is het feit dat elk gedeelte steeds vóór het bericht over de dood van de daarin genoemde aartsvader eindigt, terwijl dikwijls aan het einde nog een vermelding voorkomt waaruit op te maken valt wanneer het geschreven is.
11. Het voorkomen van Babylonische woorden in de eerste elf hoofdstukken van Genesis wijst erop dat deze hoofdstukken reeds vóór Abraham buiten Palestina geschreven zijn. (Hoofdstuk 6)
12. In de laatste veertien hoofdstukken treffen wij vele Egyptische woorden aan tegen een Egyptische achtergrond; deze hoofdstukken kunnen slechts in Egypte ontstaan zijn. (Hoofdstuk 6)
13. Het eerste tablet - het scheppingsverhaal - schijnt zelfs heel in het begin van de historie geschreven te zijn. Het bevat vele archaïsche uitdrukkingen en schijnt dan ook uit een tijdperk te stammen waarin het polytheïsme zich nog niet had kunnen ontwikkelen. (Hoofdstuk 7)
14. In de Bijbel vinden wij niets dat er op wijst dat de verhalen en geslachtsregisters uit Genesis mondeling overgeleverd zijn. Integendeel, bij nadere beschouwing stuiten wij zelfs op gegevens die een zeer vroege schriftelijke fixering waarschijnlijk maken. (Hoofdstuk 5, 7, 8)
15. In Genesis worden plaatsen genoemd die óf ten tijde van Mozes niet meer bestonden óf waarvan de naam

zo verouderd was dat de "nieuwe" benaming er bij vermeld moest worden. Dit is alleen dan te begrijpen wanneer dit gebeurd is voor lezers die niet in de nabijheid van deze plaatsen leefden, doch ze nog moesten leren kennen. Ook dit is weer een aanwijzing dat Mozes oude teksten voor zich had, toen hij het boek Genesis voor zijn volk samenstelde voordat dit Kanaän binnentrok. (Hoofdstuk 7 en 8)

16. Dat er in Genesis archaische uitdrukkingen en sporen van oude literaire gewoonten aangetroffen worden is een bewijs voor de getrouwe overlevering van de tekst. (Hoofdstuk 6)
17. Het Babylonische scheppings- en zondvloedverhaal is zonder twijfel een karikatuur van het Bijbelse. Het is ten enenmale onmogelijk om deze verhalen in Genesis te beschouwen als "gereinigde" afschriften van de Babylonische verhalen. (Hoofdstuk 14)
18. De mening dat Genesis slechts mythen en legenden zou bevatten is door de inzichten van de archeologie als verouderd bewezen. Van een groot aantal, als mythologische gedachtefiguren benoemd, zijn niet mis te verstane historische documenten gevonden.
19. De zogenaamde moeilijkheden, waarop de schriftkritiek herhaaldelijk wijst, kunnen volkomen natuurlijk verklaard worden wanneer men de teksten maar tegen de achtergrond van de omgeving leest waarin deze ontstaan zijn. Dat wil zeggen dat zij aanvankelijk in zeer oud schrift op kleitabletten zijn geschreven en wel door die personen die aan het einde van ieder gedeelte

genoemd worden. Verschillen in stijl en woordgebruik zijn daarbij natuurlijk te verwachten. (Hoofdstuk 12)

20. De "doublures" houden ook op moeilijkheden te zijn als men bijvoorbeeld de Sumerische teksten kent waarin dergelijke doublures de juiste volgorde verzekeren.
21. Ter ondersteuning van haar theorie dat Genesis pas zeer laat ontstaan zou zijn, haalt de kritische theologie herhaaldelijk bepaalde Bijbelteksten aan. Bij nadere beschouwing echter blijken deze echter niet zo doorslaggevend als men beweert. Integendeel; zij bewijzen vaak juist het tegenovergestelde. (Hoofdstuk 12)
22. De bronnensplitsing construeerde men op het gebruik van verschillende godsnamen in het boek Genesis. Wanneer men echter aanneemt dat Genesis oorspronkelijk in zeer oud schrift te boek werd gesteld dat later getranscribeerd en vertaald moest worden, dan vervalt dit argument voor de bronnensplitsing. De andere verschillen in de tekst vallen ook niet moeilijk te verklaren als men bedenkt dat de tabletten niet allen tegelijkertijd, maar met grote tussenpozen geschreven zijn en eerst naderhand tot een geheel zijn samengevoegd. Het is dus in het geheel niet nodig, zich van de bronnensplitsing te bedienen, om het ontstaan van Genesis te verklaren. Daar bovendien de gehele strekking van deze hypothese in lijnrechte tegenspraak met de Bijbel is mag men deze terecht als niet ter zake dienend en verouderd beschouwen. (Hoofdstuk 12)
23. De schrijvers van het Nieuwe Testament funderen beslissende, aan Genesis ontleende, uitspraken met

argumenten. Deze "bewijzen uit de Schrift" zouden minder dan niets waard zijn als deze niet op historische waarheden rustten en de verkondiging van het Nieuwe Testament zou alle grond missen.

24. Van het grootste belang zijn echter de woorden van Jezus Christus. Voor een Christen zijn zij zonder twijfel belangrijker dan al het andere. Jezus' woorden laten geen twijfel aan de historische waarheid van Genesis. (Hoofdstuk 16)

Deze 24 punten geven een sluitend beeld. Al zijn de aangevoerde argumenten verschillend, toch wijzen zij er allen op dat Genesis verhalen uit zeer oude tijden bevat, waarbij praktisch alle argumenten ontleend zijn aan het getuigenis van Genesis zelf. Het was onze opzet niet om in te gaan op de vragen betreffende de leer van Genesis, hierover zijn trouwens vele uitstekende werken geschreven. Het ging in deze bladzijden om de fundamentele vraag naar de echtheid van het boek. Het is het antwoord op deze vraag waarnaar zovele studenten aan onze universiteiten ernstig zoeken. Zij verklaren dat de strijd tussen geloof en ongeloof nergens anders kan worden gestreden, daar de andere bijbelboeken en het Christendom zonder vast fundament zijn, indien niet kan worden bewezen dat God zich hier met betrekking tot het begin in waarheid geopenbaard heeft. Daarom zegt H. G. Wells "Als dan toch de dieren en de mens zich geëvolueerd hebben, dan is er geen sprake van een eerste ouderpaar, een hof van Eden, en de zondeval. En wanneer er geen zondeval geweest is dan valt het gehele historische gebouw van het Christendom, de geschiedenis van de eerste zonde en de oorzaak van de verzoening - waarop de Christelijke bewogenheid en zedenleer gefundeerd wordt - als een kaartenhuis ineen".

De neiging bestaat bij velen om Genesis over boord te zetten, terwijl men het Christendom van het Nieuwe Testament, zoals het door Christus gebracht en de apostelen verkondigd is, vast wil houden. Dit is echter onmogelijk. Natuurlijk, de grondslag van het Christendom is Jezus Christus en niet Genesis, maar het Nieuw Testamentische Christendom is zonder enige twijfel verbonden met de openbaring Gods in Genesis over de schepping, de zondeval, enzovoorts. Een scheiding tussen Genesis en het Nieuwe Testament leidt dan ook onherroepelijk tot verlies. Zulk een scheiding is echter in het geheel niet nodig; in het licht van de nieuwere inzichten wordt het ons duidelijk dat wij in Genesis met zeer oude verhalen te maken hebben die ons de openbaring Gods in de geschiedenis overleveren.

Eén van de bekendste archeologen van één van 's werelds grootste universiteiten zei tijdens zijn opgravingswerkzaamheden in Irak dat hij na zijn studie van de juistheid van het schriftkritisch onderzoek overtuigd was, daarom geloofde hij ook niet aan de historische waarheid van de Genesis-verhalen. Na echter duizenden kleitabletten vertaald te hebben zei hij de Bijbel steeds meer als historisch betrouwbaar te beschouwen. Wij mogen dan God ook van harte danken voor de resultaten van de archeologie. Hij heeft ons hierdoor in staat gesteld de echtheid van het eerste Bijbelboek ook op grond van externe getuigenissen als zeker te aanvaarden. Wij weten wel dat dit voor het geloof niet doorslaggevend is, maar het is een grote steun voor ons denken.